

MEGJELENIK
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN.
1912. MARCHUS

Újult ÉS JÖVŐ

IZIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT.

AZ-ÖNHKE-KULTURBIZOTTEÁGA-KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL-SZERKEZTI

DR. PATAI JÓZSEF

TARTALOM

	Oldal		Oldal
Dr. Hajdu Miklós: Egység és munka	97	REMENY- A MULT ES JOVO IFJU- SAGI MELLEKLETE.	
Dr. Horvai Simon: Mózes és Fáraó	99	Bata Lajos (Bata): Az újabb ország	17
E. M. Lilien (Berlin): Volt-e művészetük az ókor zsidóknak?	101	MAI HEBER KÖLTŐKBŐL (Fatai József fordításai)	
Lenkei Henrik: Dávid király (vers)	103	Csernikhovszky: Ut. het	21
Agai Adolf: Magyar zsidó élet. Húsvét (tárca)	104	Sapiro, Rachel	23
Dr. Bacher Vilmos: A perzsa néprajzi in- dólia a perzsa zsidóknál	106	Bruno Lessing (New York): Gordonstkyék Amerikában (elbeszélés)	22
UJ HEBER KÖLTŐKBŐL (Fatai József for- dításai)			
Bialik: Ez hazam	108	ILLUSZTRÁCIÓK.	
Pesz: Dal	103	Műmelléklet. Lilien: Önarckép tájképpel (Fénynyomat).	
Katzenelson: Zoravar	109	Lilien: Jeruzsálem: zsidó ifjú	98
Seneour: Ha elzárja	109	„ Sivatag	99
Csernikhovszky: Mégis csak róla zengnek	109	„ Mózes	100
Csernikhovszky: Almodtam	109	„ Fáraó	100
Hatkeva (frottóval)	109	„ Kesi	101
Kiss Arnold: Mózes anyja (költemény pró- zában)	110	„ Ruth	102
ZSIDÓ MŰVÉSZEK.		„ Fejleszt	103
Fatai Edith: Az új Lilien	112	„ Zsolttár	103
Dr. Bolgar Mózes: Lilien otthon	117	„ Galiczi zsidók	104
UJ KÖNYVEK.		„ Jemeni zsidó	105
Dr. Fatai József: A Lilien-biblia harmadik kötete	123	„ Bucharai zsidó	107
Báró Madarassy-Beck Gyula dr.: A keres- kedelem civilizatórius hatása és a zsidók	124	„ Ex-libris E. M. Lilien	111
Lakatos Andor: Uram, a szív (vers)	126	„ Absolon sírja Jeruzsálem mellett	112
Jávor Bella: Mirjam néni (tárca)	127	„ Zsidó szent a szentföldön	113
TOLLHEGYRŐL (Ráby Simon).		„ A szív húrjain	114
Magyar zsidó művészet. Oh a mi exkluzív társaságaink stb.	128	„ Taffikotás	115
Várnay Sándor: Rothschildok a színpadon	130	„ Ősti hangulatok	116
Turóczi József: Isten szeme (vers)	132	„ Arckép és aláírás	117
SZOCIÁLIS MUNKA.		„ A művész feleségének ex-libris	118
Dr. Grünhut Lázár (Jeruzsálem): Palesztinai segélyakció	133	„ A művész felesége	118
NŐK MUNKÁJA.		„ Az én kis fiam	119
Dr. Eisler Mátyás: A nőegyletek töret- ségének megvalósulása	134	„ A nyolc hónapot Hanna Lilien	119
KRÓNIKA ÉS SZEMLE.		„ A kisencevi mártírok emléklapja	120
Az OMIKE új pártfogó tagjai. Sajtóvé- lemények a Mult és Jövőről stb.	135	„ Jób	121
SZERKESZTŐI ÜZENETEK.	137	„ Sulamit	122
PÁLYÁZATI HIRDETMEY	138	„ Ádám és Éva	123
KÖZGAZDASÁG	138	„ Spanyol zsidó	124
		„ Marokkói zsidó	125
		„ Eszter	126
		„ Rahab	127
		„ A nargileh-szívó	129
		„ Jób gazdagsága	131
		„ Isten szeme	132
		„ Ex-libris E. M. Lilien	139
		„ Ex-libris Dawis Trietsch	Remény 17
		„ Peszach	Remény 19
		„ Ex-libris Reuben Brainin	Remény 20
		„ Ex-libris Leo Winz	Remény 21
		„ Kivándorlók	Remény 23

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI

MEGJELENIK MINDEN HÓ KÖZEPÉN.
SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL
BUDAPEST, VI. KER., PODMANICZKY-
UTCA 15. SZAM :: TELEFONSZAM 146-92.

❖ FOLYOIRAT ❖

AZ O. M. I. K. E. KULTÚRBI-
ZOTTSÁGANAK KÖZREMŰ-
KÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

ELŐFIZETÉSIÁRA A „REMÉNY” IFJÚSÁGI
MELLÉKLETTEL EGYÜTT EGÉSZ ÉVRE
16 KORONA. DÍSZKIADÁSBAN 25 KORONA
EGYES SZAM ÁRA 2 ÉS 3 KORONA.

❖ DR. PATAI JÓZSEF ❖

DR. HAJDU MIKLÓS: EGYSÉG ÉS MUNKA.

Jogi vita egy teológussal.

Igen, igen: jöjjön az egy célban való egyesülés! Szép eszme, meg kell valósítani inkább holnap, mint holnapután. De látnom kellene azt a nagy, mindeneket áthidaló közösséget, amely a hívőt, a törvény becsülőjét, a parancsok és tilalmak követőjét egybekapcsolja — mondjuk — önnel uram, aki úgy-e bár nem szívesen tesz vallomást arról: vajjon hisz-e, és ha hisz, miben hisz... És hozzáfűzi az ezer máshoz, aki, ha akarja zsidó, ha akarja nem az. Hol az érintkezésnek ez a közös, elválaszthatatlan kapcsolata?

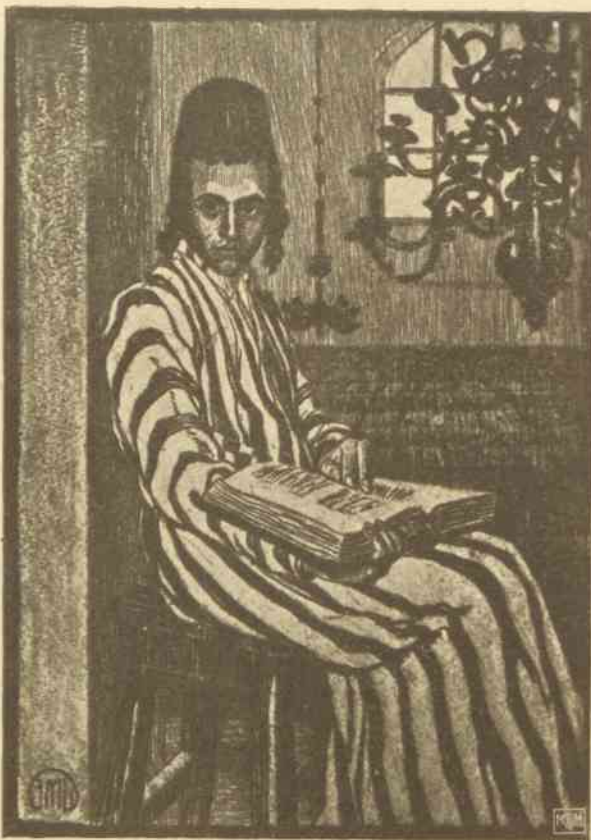
— Nem erről van szó, Mesterem és Tanítóm. Ön, Rabbí úr, szívesebben méri az imponderabilitásokat, mint a foghatót. A valóság az, hogy itt egy közigazgatási egységnek jogi formát kell adni. A magyar zsidó egyházat kell megteremfeni, erre való az egységes önkormányzat szervezete. Ez az adminisztratív valami, ami, ha nincs, aminthogy most nincs, nincs zsidó egyház.

— Jól mondja: nincs zsidó egyház. De méltóztassék súlyt vetni arra, hogy epitheton áll az egyház szó mellett. És úgy-e bár nem fölösleges a „zsidó” jelző? Ha pedig nem sallang e szó, engedje meg, hogy követeléseink sorában ott álljon a zsidósága is a dolgoknak. Hiszen ma is vannak hitközségeink, intézményeink, mégis alig látom éppen a kultúra és haladottabb világnézet zsidóságának zsidó lelkületét. Távolság áll tőlem a szándék, hogy konfesszionális politika

ütközőjébe vigyem a hiveimet, nem vágyakozom klerikális hatalmaskodásra. Óh, beérem én azzal a minimummal, hogy akik a leghangosabban rikoltják a fejlődés gondolatát: kultúra és religió mindenkinek a magánügye, — ezek legalább azt engedjék meg, hogy a zsidó kultusz és a zsidó religió is bátran vállalt, épen tartott magánügye legyen a zsidónak. Ma nincs így. A szabadságunk teljes ahhoz, hogy hitet vallhassunk. Maeterlinck finom disztinkciója talál erre: „nem az alkalom hiányzik arra, hogy az égben éljünk, hanem a figyelem, az áhitat és egy kis lelki részegség...“ Valóban: a lelki részegségtől irtózik a zsidó. Pedig, higgye el, nem bántom én az ő természettudományos kincseit, de viszont a zsidó vallás nagy érdekei okából reklamálnom kell azt a lelki részegséget, amely megláttatja vele a szent mámorok látomásait... Nemde igen kevéssel beérem?

— Elég kevéssel. Csakhogy ez a kevés — igen sok. Rabbí úr, ön hitet, bensőséges hitet keres. És úgy gondolja, a zsidó felekezet közigazgatási egységének ez a fundamentuma?

— Valóban, életem alkonyán nincs nagyobb boldogságom, mintha jártomban-keltemben valahol hitet talállok, igazat, bensőségeset. Belátom azonban, hogy itt jogi formáról, közigazgatási szervezetről van szó, és lássa, megint előveszem az én tranzigálásomat. Megalkuszom. Elhiszem, hogy az életnek vannak parancsolatai és aki hitet kíván, annak kevéssel is be kell érnie. Hát ezen a ponton összetalálkozunk. Abból azonban nem engedhetek,

Lilien: Jeruzsálemi zsidó ifjú.

hogy erős, szintvalló, bátor kapcsolatnak kell megalapoznia a zsidó egyházi szervezet zsidó jellegét. Érezni és tudni akarom a szolidaritást, ami egybefűz engem a zsidó közigazgatási egység keretében híveimmel. A szegény falusi zsidó, aki híven tartja a parancsokat és tilalmakat, szolidaris vélem életének szigorú reglamáiban. Aki elmélyed az Írás studiumában, közösséget vállal a szent küldetés munkáival, akik az ősi tanításról beszélnek gyermekeiknek, mikor ülnek a házukban, mikor járnak útjaikon, mikor lefeksznek és mikor felkelnek. Aztán látok körülöttem hívőt, aki a maga zsidó cselekedeteivel, a maga erkölcsi mértékének emelkedettségével, némelyik emberbaráti munkával, a másik szociális gondolkodásával tanúsítja együvé tartozandóságunkat. Azonban — lássa, az a baj, hogy azonban is van — ma nap igen, igen sok zsidótól megkérdezhetném: zsidó-e még? és ha az, mennyiben zsidó? Szomorú dolog, hogy ezt az interpellációmát éppen önökhöz, kultúrában és haladott világelfogásban megedződött zsidókhoz adressálhatom. Igen, önöktől kell megtudakolnom: miben akarják velem a szolida-

rítást tanusítani? A Tóra tanulmányozásában? Az Egyisten imádságos kultuszában? Obszervanciában? Lássa, be sem várom, amíg lehűt engem nemleges válaszával. Azt se várom be, hogy elővegye a mindig kéznél levő korszellem kényelmes argumentumát s erre aztán ráépítse mentegetődzését. Megint csak a követeléseim minimumának teljesítését kérem. Legyen ön zsidó a zsidóság multjának, tradíciójának, vallásos poézisének, irodalmának munkálásában! A kultúrát, a zsidó kultúra gondozását kérem számon ettől a műveltebb osztálytól. Segítsék legalább a kincsek kincsének őrzését, vigyék szét a zsidó kultúra világosságát: ez az a kapcsolat, ami láncunkba fűzheti akár a legprogresszívebb s legradikálisabb lelket is, — higgye el, semmi bántódás se éri ezzel az evolúció természettudományos gondolatát.

— Igaz, a bűnlajstrom — Mester —, de engedje meg, hogy a védekezésem helyett én is vádoljak. Mit tesznek a nagy és gazdag hitközségek arra nézve, hogy megvendégeljenek bennünket a zsidó kultúra asztalánál? Tudom, van IMIT-ünk, van OMIKE-ünk, van patronage-szervezetünk s filantropikus munkára van szerte az országban Szent-Egyeletünk. Megannyi buzgó, szorgos munkálója vállalt feladatának. De, ismétlem, a nagy és dús hitközségek vajjon törődnek-e az irodalmi és közművelődési társulatainkkal? Vajjon látják-e, hogy ezen a ponton szélesebb rétegeket fűzhetnének a zsidó tradíciók testvéri láncába? Úgy érzem, Mesterem, hogy nemcsak nekem, de a nagy hitközségek vezetőségeinek is gondolkodniuk kellene a zsidó revizionizmusról, arról, miképp alkalmazkodják kötelességei teljesítésében a zsidó a ma lehetőségeihez. Éppen a nagy és gazdag hitközségeken áll, hogy a kultúra érintkezési pontján megteremtse az intellektuális egységet. Ha jól értem, erre óhajtja, Rabbí úr, fölépíteni a jogi és közigazgatási egységet.

(... Itt megakadt a beszélgetés. Hitközségek mulasztásairól nem szólhat a Rabbí. Hiszen ő alkalmazottja, mondjuk: első tisztviselője, de mégis tisztviselője a hitközségnek. A lelkieket gondolzza, de nincs direktívája egyebekben. Megint egy öreg hiba. Az egységes autonómiának erre az anomáliára is kell figyelnie. Amínthogy a szervezetlenség sok minden eltolódását ki kell korrigálnia. Aztán pedig az egységes autonómia televényében bizony puhább ágyat kell vetni a zsidó kultúrának is.)

tt áll a sivatag szélén és belétekint, eltűnődik. Odaterelte a nyáját, hol a pásztszalagnak határt szab a sivatag homokja. Báránykái tépdésik a fűvet, míg a pásztor elgondolkozik. Gondolata odaszáll az Abu-Simbeli sziklatemplom földalatti mélységeibe, ahol hosszú sorban állanak egymás mellett a Fáraók néma kőszobrai és minden zsarnokkal szemben az ő kőből faragott néma helytartója, kezében a most pihenő ostorral. Igen, az ostor a szimbóluma ennek a vallási felfogásnak és a belőle eredő állami és társadalmi rendnek, mely a „szolgaság házában” uralkodik, az ostor, mely véresre korbácsolja a vergődő rabszolga testét és barommá, magántulajdonná aljasítja a szabadságraszűletett Isten-alkotta embert és rabigába görnyeszt „milliókat egy miatt”!

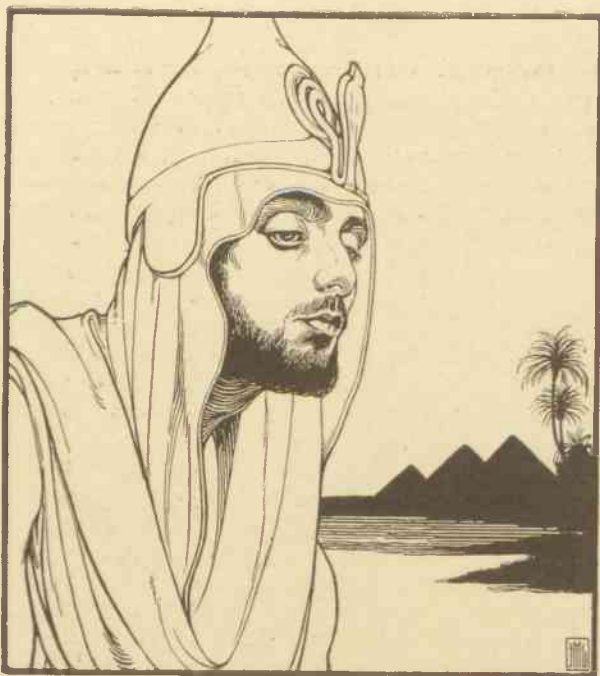
Mózes ismerte Egyiptomot; és mikor jóslékek szövénke belévilágított a jövőnkbe, a zengő mindenségből szálltak felé a megihlető sugallatok, „Istennek legédesebb gyermekei a gondolatok”. Es tűnődő lelke rezgett reá és visszhangot adott: Ti Fáraók csak építetek kincses házakat, gabonarakartárakat, „ezüstházakat”, csak vezettessétek magatok elé nyakuknál láncbafűzött hadifoglyaitok hosszú sorát, csak tapossatok göggel rabul ejtett királyok földön vonagló testére, görnyedő fejére... csak fogadjatok iszonyú göggel leigázott nemzetek vérell locsolt hadisarcát, a küldöttségeket, melyek elhozzák országok dalos dicsőségét, drága kincsét... Ti Fáraók csak kössetek házasságot testvéreitekkel és neveztétek a vérbűnt „istenülésnek”... Ti Fáraók vakarjátok ki elődeitek nevét a felírással kötéblékből és vessétek oda a magatokét, hogy titek legyen a kegyetlenségek, országulások, rombolások szomorú érdeme és te hatalmas Ramses, nevezd ki magadat istennek, építs rabszolgák vérével tornyosodó templomokat isteni mívtold tiszteletére, hadd fetrengjen szobrod előtt a porban az Isten képmására alkotott ember; sötét bazaltkőbe faragtasd belé az írást, hogy te vagy „Ura mindannak, ami van és mindannak, ami nincs”, mert ami van, az kevés a te önbálványozásod szertelen gögének... Te Ramses menj el „füröszténi a szívedet a nemzetek közé”... füröszténi! Miben? Vérben füröszténi, tajtékos, habos, piros, friss, párolgó, forró embervérben... Nitokris királyasszony, nem haltál meg, él még a te szellemed és századok rétegén áttelehel, hívd meg a te vendégeidet újra a földalatti sziklaterembe, ahol nehéz gránit-düledék takarja el az orgiák förtelmeit a külvilág elől és mikor vendégeid fejét megéjtí Ciprus zsákmányolt borának felhős káprázata, tűnj el közülük és bocsásd reájuk a Nilus zuhogó haragos vizét, hogy a mámor kéjes síkoltását halálos hördüléssé változtassa a dagadó hullám... És ti Főpapok, egyiptomi táltosok, verjétek agyon

titokban, mint tenni szoktátok, hogy a nép ne sejtse az istenváltozást, Apis fekete tehenét, mert nem fog bő termést adni nektek ebben az esztendőben és nevezzetek ki egy másik fekete barmot Uristennek, ti emberáldozók és baromnak gyöngéden hódolók! És ti egyiptomi harcosok húzzátok szíjjra elesett elleneitek levágott kezeit és övezétek magatokat büszkén e, hála vitézlő fegyvereiteknek — nem szokatlan dísszel, majd arannyal fizet érte a Fáraó — és ti főurak Egyiptomban kössetek szerződést a gonosz szellemekkel, hogy megrontsák ellenségeiteket és békében hagyjanak titeket, avattassátok be magatokat Ozirisz misztériumaiba, dözsöljétek, tobzódjátok, dorbézoljátok, halmozzátok halottaitok sarkamaráiba százféle ingyencsemegét, körömfalatot, hogy ne éhezzenek halottaitok és hagyjátok éhen pusztulni rabszolgáitokat, vegyétek ki részeteket minden gyönyörből e földi életben, igyátok a hatalom borzasztóan édes mámorító aranyserlegét és építtessetek magatoknak siri palotákat tele minden jóval, hogy ne szenvedjétek hiányt a halál után, addig pedig uralkodjátok, zsaroljátok, hatalmaskodjátok és zsarnokoskodjátok, élvezzétek ki szolgaságon és zsarnokságon épült világrendetek minden gyönyörét... én, én szabadságot fogok vinni, szabadságot fogok hirdetni testvéreimnek és szeretetet, irgalmat fogok tanítani, annak az Istennek nevében, ki magát a korlátlan Létnek nevezi és kinek végtelenségéből egyazon szeretet árad a fűszálra és a pálmafára, kinek egyetemes léte körülöleli a repedt mohos bércfalón lappangó izsópot és a tölgyfát, a büszke cédrust a hatalmas szírtnek ormán!

Pásztorbotjára támaszkodva áll ott Mózes a sivatag szélén, határtalan látóköz közepén a reáboruló fényes ég alatt, elmerülve az égő túskebokor szemléletébe és a túskebokor lángban áll, de soha el nem hanvad... És amikor rabszolgák e sarja, királyi udvar neveltje, az egyszerű pásztor, kinek lelke tele van rabságban sínylődő ösök

Lilien: Sivatag.

Lilien: Mózes.

keserőségeinek engrammaival és az egyiptomi királyi ház bonyolult, pazar, ragyogó, bűnös világának forró képeivel, eltűnődik a csodálatosan kicsiny és egyben csodálatosan nagy jelenségen, akkor az ő lelkén át a világtörténetnek ragyogóan nagy-szerű új hajnala pirkad meg, mely Egyiptom sötéttségét áthasítja és megviaskodik századok száz homályával. A természet csodáiban, ahol a törvény csodás és a csoda a törvény felett lebeg, a végesnek tűnő jelenségben meglátja a végtelent, a nagyot, az örökkévalót, az Istent! Nem, nem a csillogó bőrű kigyó, melynek misztériumaiba Egyiptom tudós papjai beavatták, nem az az Isten és nem a lótusbokrok alján ólalkodó krokodil az Isten, mely álmos kegyetlenséggel lesi áldozatát és nem a macskaszemű szörny az Isten, mely közönségesen a „marcangolónak“ nevezetik és nem az éhes sakál az Isten, mely porhanyóbb sírok körül hallatja rekedt nyöszörgését és nem az éjszaka színében pompázó Apistehén az Isten, aki előtt Egyiptom papjai mellöket verik, hanem a Végtelen, a Határtalan, aki magába ölel minden létet és minden létéből fakadót szeretettel leng körül, az *Ehje*, a korlátlan léthatalom az az Isten! Vele szemben elenyésznek a nagyok és a király meg a rabszolga egyformán ember.

Ott áll Mózes a túskeborkor lángja előtt! Ő látta a világnak két pólusát. Fent az ormon a büszke rideg Fáraót, mozdulatlan, néma, ijesztő méltóságban, amint körülözlő a gyönyör, a fény, a gazdagság, balzsamos Arábia, párducos Nubia kincseinek minden ragyogása és látta lenn a mélységben az embert, a szenvedőt, a rabszol-

gát, a rabszolgák százazreit, ő látta mint hozták talpas szánakon a vértizzadó rabszolgák ezrei a Gebel Fatirehi kötörös gránit- és porfirtömbjeit a sivatagon át, ő látta mint gördültek le épülő piramisok lépcsőfokain halálravert rabszolgák alélt teste és most, amikor a nagy világ két polusának minden kisugárzása verte, ostromolta a szívét, most, amikor átjárta a lelkét a tömeg megszánya, most, amikor belényilatkozott szívébe a végtelen nagy Isten, most, amikor megsajdult szívében az irgalom, a szenvedő, nyomorgó emberiség megszánya: most átérezte, hogy a kegyetlenség Istentől nem jöhet, Istentől csak az az irgalom jöhet, az a belső meleg létvalóság, melyet most átél, mely az ő szívét most átjárja, eltölti, megrázza, megreszketteti.

Megpirkadt a világtörténet hajnala. Mózes lelkébe hatott az új kinyilatkoztatás és a szívéből áradt, sugárzott a jövődöbe, az időmindenség végtelenébe, az új kinyilatkoztatás: Szabadság, Irgalom, Szeretet; Istennek ismerete és embernek szeretete.

Ott áll Mózes a mesgyén, mely elválasztja a sivatagtól az iratos pázsitot, a sötétstől a világosságot, a szolgaság házatól a felszabadult emberi társadalmat; tanítása, mint az emberi nemnek megváltása hullámszik végig az emberiség történetén és mennél tisztább, mennél világosabb lesz az Egyistennek eszméje és hite az emberek között, annál kevesebb a zsarnokság, irgalmatlanság és gyűlölet, annál több lesz a földön: Szabadság, Testvéri érzés és Szeretet!

Lilien: Fáraó.

E.M.LILIEN (BERLIN): VOLT-E MŰVÉSZE-
TÜK AZ ÓKORI ZSIDÓKNAK? (LEVÉL.)

Igen tisztelt Szerkesztő úr!

zt kívánja, hogy művészetről írjak vala-
mit és én örömmel ragadom meg az
alkalmat, hogy azzal az igen elterjedt
nézettel szálljak szembe, amely szerint
az ókori zsidóknak nem volt művésze-
tük, sőt mi több, nem volt művészi érzékük.

Azt a parancsolatot, hogy „ne alkoss magadnak képmáso-
kat“, a száműzetésben félreértették és minden művészi
alkotás ellenségévé torzították. De azelőtt, mikor a törvény
igazi szelleme még közkincs volt, őseinknél is virágzá-
sukat éltek a művészetek. Nem is lehetett másképp,
hisz minden népben, még a legjelentéktelenebben is
él a szépség utáni vágy.

Bizonyos, hogy galériáknak szánt művészetünk nem
volt, de nem is lehetett, mert ez, a már eleve múzeu-
moknak szánt művészet modern találmány. A mi művé-
szetünk az életet szolgálta és a vágyódást Isten után.
A könyvek könyvének, a glóriás Bibliának majdnem
minden egyes lapja a művészet szeretetét hirdeti.

Az Úr agyagból alkotja meg az embert, akárcsak
egy földi szobrász. A frigysátor építéséhez és díszítésé-
hez művészeket hív meg „és eltölti isteni szellemmel,
művészi tudással, belátással“. „Hogy terveket tervezhes-
sen, arany-, ezüst- és rézmunkákra, kőfaragásra, bera-
kásra...“ „Hogy műremeket alkosson és a szentség
minden munkáját elvégezhesse...“ „A művészi okta-
tás adományával is megáldotta...“ Így olvassuk szó-
ról szóra a Bibliában.

„Isten árnyékában nyugvó“ — Becal-él. Így ne-
veztetik a legismertebb a bibliai művészek közül.
A forró Keleten megbecsülhetetlen érték az üdítő

Lilien : Keret.

árnyék. De Isten árnyékában csak a kiválasztott géniusz pihenhet! Ilyen Isten kegyelméből való géniuszok voltak Becalél és Oholiab, a frigysátor alkotói. Az ő művük az ókori építőművészet legértékesebb alkotásai közé tartozik!

Mózes második könyve behatóan és részletesen írja le ezt a maga nemében páratlan istenházat. Szétszedhető volt, az aranyozott falakat zárórudak kötötték össze és négyszeres kárpit omlott alá reájuk. Belül aranyedények. A hétágú gyertyatartó szinaranyból. A frigyszekrény, a kerubokkal tiszta aranyból. Nem öntve, hanem a frigyszekrény fedeléből művésziesen kidomborítva.

Egy félév alatt készült el a remekmű, az egyetlen egy Isten egyedülvaló szimbóluma és ott állott a kiválasztott nép sátrainak kellő közepén. Ha a nép vándorolt, vele vándorolt a frigysátor is. Ha Izrael erősödött és állandóan letelepedett, a frigysátor is növekedett és művészi pompába öltözött.

Salamon óriási kötömbökből állította össze az alapzatot és a külső falakat. Hatalmas négyszögű kövekből a templom falait. Cédrusfából az oszlopokat, a mennyezetet és a falak burkolatát. Fenyőfából a padlózatot. „Az épület minden falán faragványokat csináltatott, kerubokat, pálmákat és virágfüzéreket kívülről és belülről.”

Becalél zseniális alapformáit Salamon is megörizte.

A művészet olyannyira otthon volt őseinknél, hogy a Biblia a legcsodálatosabb dolgot egyszerűen, mint magától érthetőt adja elő: midőn Mózes a Sínaj hegyére ment, százával akadtak műiparosok, akik Áron számára az aranyborjút mintázták és formába öntötték. A mondabeli ércigőy, Salamon trónja, amelyhez csodálatos legendák egész sora fűződik, palotái, kastélyai, diszkertjei, csak egy művészi érzékkel megáldott nép közepette válhattak valósággá. Sőt Ezekiél szerint a gazdagoknak külön szoborcsarnokaik voltak, amelyeket a próféta haragiában „Izrael bálványainak” nevez. Fából készült életnagyságú alakok, úgy látszik, gyakoriak voltak a gazdagok házaiban. Midőn Saul megbízásából Dávidot meg akarják ölni, Michál a fából készült teraphot fekteti Dávid ágyába, úgy hogy a gyilkosok ezt tartják a beteg Dávidnak.

A gyermektelen Absalom márvány emléket emeltet magának a királyok völgyében, hogy neve fenn maradjon az utókorra. Makabeusi Simon emléket építtet egy hős család sirja fölé.

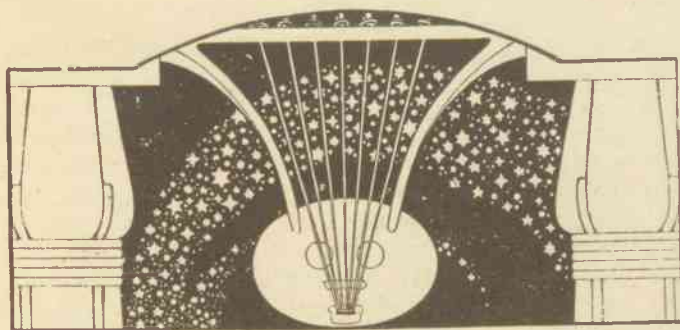
Josafát völgyének nagyszabású emlékművei, az úgynevezett királyszerűek, a síloai monolit, mind a természetes sziklából hatalmas formákban kifaragva, a Heródes-korabeli templom óriási fundamentumai a síralom fala, sok pusztítást éltek túl és még ma is ámuló csodálatot keltenek. Ismerem és szeretem a zsidó architektúra eme alkotásait és hogy a műtörténet még kénytelen lesz az ókori zsidók művészetével foglalkozni, arról szentül meg van győződve

Szerkesztő úrnak igaz hive

E. M. LILIEN.

Lilien: Ruth. (A sajtó alatt levő Lilien-biblia 3. kötetéből. Kiadja George Westermann, Braunschweig.)

Lilien: Fejléc.

LENKEI HENRIK: DÁVID KIRÁLY.

Harmattól gyöngyös, selymes mezőben,
Hullámos dombon, ingoványban,
Dudorászva, mindig figyelmezően,
Terelve tereltem ferge nyájam.
Átrezgett rajtam hajnal magánya,
Vihar moraja, alkonyat árnya.
Erőre edzve, tusákra szítva —
Enyém a hárfa, enyém a parittyá!

Legifjabb gyermeke voltam apámnak,
Hatalomhoz, kincshez semmi jussom,
Termetre bátyám mind daliásabb,
Pásztori sorba kellett jutnom.
Dohos szirtbarlang volt a lakásom,
Feküdtem szakállas kőakácson.
Ragyogó kedvemnek vigaszos titka —
Enyém a hárfa, enyém a parittyá!

Álnok oroszlán tört juhaímra,
Otromba medve megkergetett.
Hogy nekifeszült karom vasízma!
Hogy szórtam a gyilkos szirtköveket!
S mikor orvul jött a kísértő kétség,
Imával elűztem vad sziszegését —
Kivirultam akár szép, ifjú sudár fa,
Enyém a hárfa, enyém a parittyá!

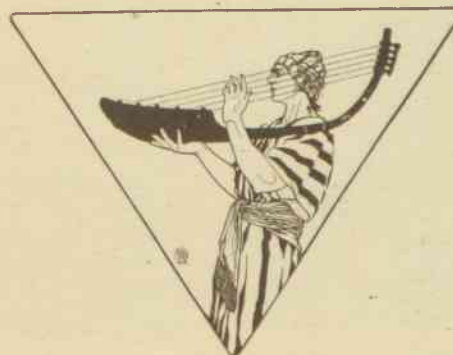
S hogy az Úr prófétáját kiküldte
Királyt keresni Izraelnek,
Hat bátyám ott feszített körülte,
De Sámuelnek egy se kellett.
Nem nézve alakot, se arcot,
Engem szemelt ki, a vakarcsot,
Látó szemével remélve, alítva:
Enyém a hárfa, enyém a parittyá!

Zsoltárom hangján megjoházott
Vivódó búja agg Saulnak,
Homlokán elsímultak a ráncok,
Rémlátomási elvonultak.
S leteritettem Góliátot,
Ki Izraelre vészt kiáltott —
Egész világ ujjongja csodálva:
Enyém a parittyá, enyém a hárfa!

S hogy a filiszteus agyargó serge
Inaszakadtan futásba kábul,
Felhoztam diadalmenetbe
A frígyszekrényt Gát városából.
Jeruzsálem lön szentélyünk nekünk,
Hadd övezze új fény egységünk
S a népeket hadd sújtsa, tanítsa:
Enyém a hárfa, enyém a parittyá!

Hiába lázadt elfajzott vérem
Hítetlen göggel nemzője ellen,
Pusztulnia kellett önvermében,
Hogy ki ne kezdje győzedelmem!
Munkállok az Úrért küzdve, zengve,
Szavamra hőssé válik a gyenge,
S a pogányokat bosszúm megfutamtja —
Enyém a hárfa, enyém a parittyá!

Itt állok örökre példaképen,
Az Úr igazát miként szolgáljad:
Dalt őrizz lelked rejtekében,
S kavicsa ne fogyjon tarsolyádnak!
Benn az oltárnál áldozz hő hittel,
Künn a filiszteust vágd kőveiddel!
Jöjj ide! Dávid karja kitérve...
Enyém a parittyá, enyém a hárfa!

Lilien: Zsoltár.

ÁGAI ADOLF: MAGYAR ZSIDÓ ÉLET. HÚSVÉT.

Bárele alig birta lezárni szemeit az éjszaka.

Holnapra ígérte meg az édes anyja, hogy kiviszi a sütőházba. Alig pity-malott, a kis legény már talpon volt s néhány perc múlva a kocsis-ülésről lógázta le lábait. Apró markaival ugyancsak szorongatta a gyeplőszárat, vagy szörmentében bánt a lovakkal, kedveskedve simogatta meg a Keselyt és a Bársonyt s még akkor sem tágitott, midőn édes anyja szörnyűködve állt meg a küszöbön s mindenféle mérges szelekkel hordatta el felmagzó reménységét. A Pista kocsis, aki éppen most emelte saráglyába a húsvéti lisztet, biztatólag kacsintott a fiúra, kít nagyon szeretett és voltakép a maga nevelésének vallott. Csikóvérű gyereknek mondta, akit kár az írás mellé fogni; s megtörtént, hogy midőn a chéderben (zsidó népiskolában) kell vala Bárele úrfinak nyomorgatni a díkdiket,¹ künn kóválygott ezzel az ő nevelőjével a lóherésben és segítette a lovakat megitatni, békóba verni, vagy a Pistakaszálta rendet felgyűjteni. Nem is hitta úgy, hogy Bárele, hanem druszájának, Pistikének szölitotta.

¹ Díkdik = héber nyelvtan.

Lilien: Galíciai zsidók.

A sütőház előtt birkózott a sok gyerek, vagy a laposban futkározott, míg néhány különválva a bucka fővenyében vájt mély gödröt, mit elcsúfoltak kemencének s rakták bele a tenger maceszt, mit nagy szorgalmasan készítettek — sárból.

Benn a házban kacagás és dalolás.

Jobbra-balra, két sorban, izmos leánykarok nyújtóztatják a tésztát, míg a tésztacsinaló egyre pofozza két tenyerével a kovásztalan pépet, nehogy megkeljen ujjai alatt. A gépezet, mely az utazás romantikáját is kivetközteté régi kedves valójából — a maceszgép is véget vetett a maceszgyártás költészetének. Maholnap semmi sem lesz többé regényes. Az emberek sebtében születnek, gyorsan élnek s egyedül csak a megházasodás történik lassan, meggondolva.

Baruch, a tésztaverő, amolyan fogas ember, aki szemmel tartja a vászoncselédeket s ámbár héberkorba ki-kiszalajt a száján valami dévajtságot, komolyan összeszidja őket, ha lankadni kezdenek. A tréfás Baruch egy hüvelyben van a komoly Baruch-al. Ő a kilének (hitközség) mindenese. Ő tapossa be ősszel a káposztát, húsvétra ő pingálja ki tarkára a konyhát, ő vonja be himesre a vedlett pamlagot és mint a példa mutatja, ő gyúrja a húsvéti tésztát. S ha ünnep köszönt be a községbe, ő nyírja rendre a fiatal Izraelt, nehogy kócos üstökkel éktelenkedjék Isten és a világ csúfjára a szent napon.

Bárele, belefáradva az iszapos mesterségbe, már vagy egy félórája nézi az ügyes Baruchot s mindaddig nem tágit, míg ez egy „halacska-t“ ki nem hasít neki a tésztából, mely a belőkö kegyéből csakhamar pirosra sülvé kerül ki a sustorgó maglyából. Ízetlen, sotalan, de azért mégis jó, mert halacska.

Othon fenekestül van felforgatva a házi rend.

A surolás, meszelés, csiszolás, kaserolás (edények kiforrázása) végét-hosszát nem éri. A régi edény felvándorol a padlásra, mely alkalommal az iskolából othton csöppent Bárele buzgalommal segíti édes anyját, s a padlásról az ötödéve vett új edény ismét lekerül s ezzel az alkalommal füle török nem egy tálnak, csészének, úgy hogy mégis szűkessé válik a megfogyott edényt új darabokkal felszaporítani.

Az erevt (ünnep estéje) megelőző napon a felfordult szobából minden chόμεcot (a húsvétkor tilos eledelek és edények gyűjtő neve) száműznek, mialatt a folyton lábatlankodó, szófogatlan fiút az apja figyelmébe ajálják, hogy a többi chόμεccal együtt adjon túl a drága fián is, mert a holnap estére szánt újdont új kaputot ugyancsak meghurcolta már az utcán, melynek porában — hallani is szörnyű — bukfenceket vetett. Megigérik neki, hogy hajlós pálcával majd kipo-rolják az új kaputot, ha az a vásott Bárele maga is benne lesz. A kis fiú szégyenkezve a fal hosszán végig sikkalja magát s hátán viszi el a még meg

nem szikkadt meszet, ami újabb kifakadásokra készíti az édes anyját, aki egy szál jontovi (ünnepi) főzőkanállal még elég közel éri megugró fiacskáját. Ez elég korán sejtette meg a veszedelmet, mert mindössze egy nadrággombot hagyott a csataterén.

Erev jomtof, erev jomtof! Húsvét! Voltaképen nálunk zsidóknál kenyérvét. Amit az egyiptomi sivatag napja szárazra aszalt, azt ma macesz alakjában szedjük magunkba álló nyolc napig, de sokszor oly kellemetes kiadásban, hogy leleményes asszonyaink ügyességét nem győzzük dicsérni. Nagyobb csoda annál, mely a szíklából fakasztott vizet, mert tudomás szerint a maceszből pompás tortákat, tésztákat varázsolnak elibénk. De a mindnyájunk előtt az az omlós gombóc bírja teljes elismerésünket, melyet senki se tud olyan izesre elkészíteni, mint a zsidó asszony és semmiféle zsemlyemorzsával nem pótolható. Ez a mi húsvéti gombócos levesünk merőben zsidó különlegesség és engedtesse meg nekünk: hogy erre is büszké legyünk. Oseink bizony ebből az aszalt laskából mégis jóízűeket ettek. Szabadjon nekünk tehát, mivel a fűszerek közül csak a könny sója jutott, ezzel váltani izesre a száraz maceszt, már ha tilalmas: keresztény leányka vérének kevernünk a gyurmába. És örvendezzünk, ha a kikelet meghozza nekünk peszach (húsvét) derült ünnepét.

Az eszterháj alatt a fecske a fészket javíthatja, a gölya merész ívekben úszik a határtalan éterben. Tán mindketten átrepültetek azon a nagy sivatagon, melyen elődeink vonultak egy szebb hazába. Midőn közénk érkeznek e kedves madarak, a tavasz üde levegőjét szívjuk magunkba, az újraébredésnek édes sejtelve rezeg át a természetben és a lelkünkön. A fecske meghozta, a szellő megszűgja, a verőfényben fürdő pacsirta hirdeti, a bilincseit vesztett folyó elzúgja. Ki akarja azt tőlünk elvenni? Jövel oh szabadság, üdvözlégy peszach boldog ünnepe!

Az apró házak közt nagy élet van.

A hazatérő férfiak ünnepies hangulatban és ruhában. Bärele a kiporolás veszedelmét szerencsésen elkerülve, boldogan hordja most az új öltözetet s szörnyen megcepekedik apja talesz (templomi ruha) zacskójával, melybe ma a természetes húsvéti machszor (imakönyv) van belemagyosztatva. Mindamellettt időt lel új sipkáját le-lekapni a fejről, melynek bojtjában úgy elgyönyörködik, míg a fényes ellenzőt könyökével végig-végighúzza, hogy hadd ragyogjon még jobban.

A konyhából étvágygerjesztő illat térjeng szét. Polcain ragyog minden, mint az üstökös. A homályos ónedény is úgy tündököl, mintha rokonságot tartana azzal a két ezüst gyertyatartóhoz, melyek a hétágú, felgyújtott lámpás alatt állanak.

Reb Joszef (József úr) átlépi a ház küszöbét. Felesége, leány-gyermekei eléje járulnak s úgy fogadják őt, mint királyt. Király is ő ma, bár

uralkodása jöllehet, húsvétra szól, mégis csak pünkösdi királyság. Az asztalfőn ott a trónus. Lágy párnából, lágy szeretettel vetette meg a feleség. A ház ura beléereszkedik őszinte méltósággal, ünnepi komolysággal.

A hófehér abroszon csak úgy csillog minden. A maceszek le vannak terítve, a földi lét sanyarúságait példázó sós víz, keserű torma, mellette a petrezselyem, tán a reményt jelentő zöld, mind takaros rendben vannak felállítva.

Kezdődik az ünnepi szertartás. A mély csöndet megszakítva, csengő hangon zengi el reb Joszef a beköszöntő áldást. Utána Bärele elhadarja a manistanét (húsvéti szertartáshoz tartozó kérdés). Míg a család apró tagjai több-kevesebb vitézséggel gyürik le az élet sanyarúságait, a „reménységet“ s a „könnyeket“ s az egyiptomi népvándorlás sokszor hallott részletein is épültek már a gombócos leves várandóságában türelmetlenkedő ifjú kedélyek: a kedves, párolgó leveses tálat nagy valahára behozza Esztike s az asztal kellős közepére teszi le. A gölya tudja hogyan történt, hogy a trónus vankosai közül kikapta az afikóment (egy darab húsvéti kenyér), pedig csak látni való volt, hogy mindegyik kezével egy-egy fülébe fogózott a levesestálnak.

Bärele mód nélkül fészkelődik s erősen bizonygatja, hogy ő szereti a húsvéti gombócot s meg tudna enni belőle akár százat. Édes anyja nem is vonja ezt kétségbe, ám azért képességét édes anyja respektálja bár, de nem honorálja.

Reb Joszef megtölti az ezüst serleget, Esztike a kályha vállára teszi és — akinek szánva van — Illés proféta öreg letére is elég galáns proféta lesz, hogy ide fog betérni elsőben is, ahol ilyen bogár szemű szép leányka kínálja meg.

Oka van annak, miért kerül Illés proféta pohara a kályha vállára és nem, mint szokták, a pitarba. Tavaly ilyenkor t. i. a Pista kocsis az ő véges eszével nem is fogván fel másképp a dolgot, mint hogy abban az ezüst serlegben neki vitték a bort, azt emberül ki is üritette s meg is dicsérte, hogy biz az jó ital s inge ujjával megtörölve szája szélét, szépen bevitte a nagy szobába a serleget s hálálkodva tette oda az asztal sarkára.

Ma különben böven jutott ki Pista kocsisnak a szőlő nedvéből s talán békét hagyott volna Illés poharának még akkor is, ha Esztike nem teszi oda a kályha vállára. De Esztikének magának is lehetett oka, hogy közvetlenül érintkezzen a profétával. Az igaz, hogy az afikómen elcsenésének spártai virtusához oly jutalom van csatolva, mely édesebb a színméznél, szebb a legszebb ruhánál s jobb a jó napnál a jom tofnál is. De mikor, mikor veszi el ezt az édes bért?

Majd megmondja azt Illés proféta, aki láttatlanban sugja meg majd Esztinek. Jösoljon neki szépet, jót, vigyen örömet, boldogságot szívébe, vigyen örömet, békét reb Joszef hazába, aki e percben remegő hangon áldja meg gyermekeit.

DR. BACHER VILMOS: A PERZSÁK NEMZETI IRODALMA A PERZSA ZSIDÓKNÁL.

zsidóság ókori történetének két nagy korszakában szoros érintkezés állott fenn a zsidók és a perzsák között. A perzsa világbirodalom megalapítóját az exilium nagy prófétája Isten felkentjéül, Izraél felszabadítójául üdvözli; Cyrus és utódai ortalma alatt felépül a második templom és Júda országában, mint perzsa tartományban megy végbe a megújulás és fejlődés csendes munkája, melynek főképi megindítói, Ezra és Nehemia, a perzsa nagykirály megbízásából mennek Jeruzsálembe. A perzsa korszakot, mely szent irodalmunkban is nyomokat hagyott hátra, felváltja a görög és római korszak; de egy fél évezreddel az achaimenidák birodalmának megdölte után a szászánidák újra feltámasztják Előázsiában a perzsák nemzeti királyságát, melyhez több századon át az éppen akkor a zsidó nép vezető részévé emel-

kedő babylóniai zsidóság is tartozik. Perzsa uralom alatt virágoznak a keleti főiskolák és ezekben keletkezik, betetőzve a hagyományos tudományt, a talmud. A talmud tartalmában, de még inkább szókincsében még észrevehető a perzsa légkör, melyben létesült. A babylóniai zsidók közt arameus anyanyelvük mellett már száz évvel a szászánidák uralomra jutása után annyira elterjedhetett a perzsa nyelv, hogy a pumbedithai főiskolának feje, a híres József azt a tételt kockáztathatta, hogy Babylóniában mire való az arameus nyelv; a zsidók vagy a szent nyelven (héberül) vagy perzsául beszéljenek (Szóta 49 b). Annak példájául, hogy az agádára is hatott a perzsa környezet, említem azon Dávid-legendát, mely Dávid királynak a filiszteus Jisbivel vívott harcához (II. Sám. 21, 16) fűződik és melyben Dávid, akár a perzsa hősköltemények királyai, vadászni megy és vadászat közben megjelenik neki a sátán szarvas alakjában.

A diadalmas iszlám véget vetett a perzsa királyságnak és az iszlámmal együtt az arab nyelv csodálatos gyorsasággal hódította meg Előázsia népeit. A babylóniai zsidók köréből is kiszorította az arameus nyelv uralmát; de a szorosabb értelemben vett perzsa tartományokban a zsidók elarabosodása sem szüntette meg a perzsa nyelv élő használatát. Midőn a khalifák birodalmának keretében és később annak romjain perzsa dinasztiák emelkedtek és a tizedik századtól kezdve az új-perzsa nemzeti irodalom keletkezett, ennek befolyása alól a perzsa zsidók sem vonták ki magukat és a perzsa kultúra országaiban egy zsidó-perzsa irodalom is fejlődött, melyről az utolsó két évtizedben napfényre került számos kézirat tanuskodik. De nem a zsidó irodalom ezen érdekes ágáról akarok itt beszélni, csak feltüntetni kívánom röviden azon benső viszonyt, mely a perzsa zsidók és hazájuk nemzeti irodalma közt fennállott.

Az éppen említett kéziratok közt vannak olyanok, melyek nem zsidó írók perzsa nyelvű műveit tartalmazzák, hanem a nagy perzsa költőknek a világirodalom remekei közé számított némely munkáját nyújtják héber írásban. Mert a perzsa zsidók perzsa anyanyelvükre a héber ábécét alkalmazták, valamint ez mindenhol történt, ahol hazájuk irodalmi életében részt vettek a zsidók. E jelenség hiven tükrözteti a szellemi élet közössége mellett is fennálló társadalmi elkülönödést. E héber írású nem-héber nyelvű iratokban egy irodalmi ghehtót látunk, mely tanuskodik azon legyőzhetetlen vágyról, mely a zsidó szellemet a környezetének szellemi életében való részesedésre ösztönözte akkor is, midőn közte és környezete közt a vallás különbsége, az alárendelt jogi állapot, olykor a gyűlölet is sorompókat emeltek.

Lilien : Jémeni zsidó.

— A perzsa zsidók az ő irodalmi ghettojukban helyet adtak az új-perzsa költészet remekműveinek. *Nizáminak*, a romantikus éposz nagy mesterének egy művét (Heft Pajker, Hét kép) a British Museum egy kézírata (a XVIII. századból) tartalmazza héber írásban; ugyancsak e könyvtárnak egy másik, 1739-ben írt kódexe a legnagyobb perzsa lírikusnak *Háfiznak* divánját nyújtja. *Szádinak*, a didaktikus költőnek *Gulisztánját* magában foglalja Adler Elkan híres londoni kézirat-gyűjteményének egy héber-perzsa kódexe. Ugyancsak Adler gyűjteményében van két illusztrált kódex; az egyiknek tartalma: *Nizámi* éposza *Khoszrau* és *Sírín*, a másiké *Dzsámi* éposza *Júsuf* és *Zuleikha*. Sok más kéziratban vegyesen vannak egybe- gyűjtve a nemzeti perzsa és a zsidó-perzsa költészet termékei. Többször található *Ferideddin Attár* rövid elbeszélése *Mózesről* és a *kömvésről*.

Talán csak a véletlennek kell tulajdonítanunk, hogy a nagy perzsa költők sorából, kiket itt említhettem, hiányzik a legrégebbnek és legnagyobbnak neve: *Firdúszí*. Tényleg a *Sáhnáme* szerzője első sorban érdemel említést, midőn a perzsák nemzeti irodalmának a perzsa zsidókra gyakorolt hatásáról van szó. Mert az első költőt, kit a perzsa-zsidó irodalomtörténet nevez, *Sáhint*, ki a XIV. század első felében élt *Sirázban*, *Firdúszí* példája ihlette és vezette a pentateuchus elbeszélő részeit feldolgozó nagy époszában; sőt annyira ment *Firdúszí*hez való ragaszkodásában, hogy említett nagyszabású költeményében a *József* történetére vonatkozó szakaszokban *Firdúszinak* *Júsuf* és *Zuleikha* című romantikus époszához szorosan csatlakozott, annak nemcsak tervét, hanem sokszor szavait is felvéve saját művébe. Második munkáját, az *Ardesír-námét*, melynek hőse a bibliai *Eszter* könyvének királya, már tartalma is *Firdúszí* nemzeti époszában, a *Sáhnáme* közelébe helyezi.

*Pentateuchus*i költeményének második részében, mely *Mózes*-éposznak mondható, *Sáhin* azt a költőt, kit *Firdúszí* mellett mintául választott, t. i. *Nizámit*, névleg idézi.

Kétszáz évvel *Sáhin* után *Imrání*, szintén *Sirázban*, lesz a zsidók közt a perzsa költészet művelőjévé. *Sáhin* művét folytatja és *Izraél* történetét *Jozsuától* *Salamonig* hőskölteménnyé dolgozza fel, mely *Firdúszit* követő költészetével dicsőíti a biblia hőseit és eseményeit.

Győzelem könyvének nevezte e művét; egyik szakaszát *Száditól* vett egy verssel vezeti be. Egészen *Szádi* nyomdokaiba lép *Imrání* második nagy művében, a *Kincs* könyvében, mely a *misna* *Ábóth* traktátusának mondásain alapuló nagy didaktikus költemény, a helyes életre és igaz erkölcsre intő bölcsességnek *kincsesháza*. Ebben a didaktikai költeményben is *Firdúszí* dicsősége lebeg *Imrání* előtt, mert a végén sajnálja, hogy külső viszontagságai nem engedték, hogy műve terjedelmét, mint szerette volna, 60,000

versre gyarapítsa; kerek számban ugyanis annyi verspárból áll *Firdúszinak* *Sáhnáméja*.

A tulajdonképi Perzsia határán túl is, ahol honossá lett a perzsa nyelv és perzsa költészet, a zsidók szintén kivették részüket ez utóbbinak művelésében. *Bokhárában* a XVII. század második felében egész köre a költőknek támad; köztük a legkiválóbb *Júsuf Jahúdí*, kinek jelzője — a zsidó *József* — bizonyítja, hogy a nem-zsidók is ismerték és tisztelték nevét. Egyébiránt a perzsák nemzeti irodalmának büszke évkönyvei a zsidó költők nevére nem emlékeznek meg. Ők csakis *hitsorsosaik* számára bugyogtatták a költészet forrásait és dicsőségük nem terjedt túl a *Siráz* és *Hamadán* és a többi perzsa város zsidó községeinek határain. Annál megkapóbban hangzik a XVII. század egy zsidó-perzsa költőjének, *Bábái ibn Lutfnak* kegyeletos üdvözlete *Sirázhoz*, a költők városához, amelyben *Háfiz* és *Szádi* neve mellé *Sáhin* és *Imrání* nevét helyezi és mind a négynek: a nemzeti perzsa költészet két nagy mesterének, valamint két zsidó epigonjuknak emlékét hálás hódolattal áldja.

Lilien: Bucharai zsidó.

ÚJ HÉBER KÖLTŐKBŐL

BIALIK: ÉS LÉSZEN . . .

Az utolsó próféták látomásaiból.

. . . És leszén, ha soká húzódnak a napok,
S olyanok lesznek, mint a világ elmúlt napjai,
Egyforma mind, a ma, miként a tegnap, tegnapelőtt,
Csak napok, napok, napok,
Kevés örömmel, és sok keserű kinnal,
És elfogja az unottság embert és állatot mindegyaránt,
Skimegy az ember alkonyatkorsétálnia tengerpartra,
És látja, íme a tenger nem folyik, —

És ásít.

S a Jordánhoz megyen — s íme nem folyik visszafelé,
És ásít.

S a Göncölszekeret látja s íme, nem mozdult helyéről,
És ásít.

S ülnek unottan ember s állat egyaránt,
És rájuk nehezül életüknek terhe;
Az ember haját tépi unottságtól
S a macska bajusza megkopaszul.

. . . Akkor kínó a sóvárgás, az epedés,
Magától nő ki, mint kínó a vad gomba
A rothadt fa tövében.
Smegettöltia sóvárgás munda réseket és szakadékokat,
Mint megtelnek a rongyok féreggel és mollyal.
S az ember hazatér a sátrába, vacsorázní,
Bemártja kenyerét s a sós halat ecetbe —

És sóvárog,

Megissza langyos, zavaros vizét,

És sóvárog,

Leveti saruját és övét ágya szélén

És sóvárog,

És fekszenek és sóvárognak ember és állat egyaránt,
Az ember zokog álmában a sóvárgástól,
S a háztetön nyávog és sir a macska.

. . . Akkor jön az éhség,
S csodálatos leszen az éhség, milyen még nem vala
[a földön.
Éhség — nem kenyérre, nem látomásra, éhség
[a messiásra !

. . . És reggelente, alig süt ki a nap,
Az ember felkel ágyából, sátrának rejtekéből,
Nyugtalanul, álom-verten és üres lélekkel kel föl.

S míg pilláin az álomtalan álom pókhálója,
És az éj félelme csontjaiban,
Míg a macska síró nyávogása
Furdalja agyát és belsejét —
Mohón siet az ablakához,
Letörli az üvegről a párát,
Vagy sátra ajtajához siet,
Szeme fölé tartja tenyerét,
És felemeli lázas éhesen égő szemét
A kis ösvény felé, a kert mögé,
S a szemétdomb felé az udvaron túl —
S keresi a messiást !

És felébred az asszony, kinéz takarója alól,
Kibontott hajjal, fáradtan, szomorún,
Kikapja száraz mellét csecsemője szájából,
S fület hegyezve sóvárgóan figyel:
Nem közelg-e a messiás?
Nem hallík-e szamarának ordítása?
S a gyermek felemeli bölcsőjéből fejét
S az egér kikandikál a lyukból:
Nem közelg-e a messiás?
Nem csilingel-e szamarának csengetyűje?
S a cselédleány fujja a paraszat a tűzhelyen,
Kidugja kormos arcát:
Nem közelg-e a messiás?
Nem hallík-e már trombitája harsogása?

PEREZ: DAL.

A madár nem repülhet,
Ha le van metszve szárnya,
Az égbolt nem ragyoghat,
Ha csillag át nem járja.

És gyászolnak a kertek
És elborul az erdő,
Ha elnémul a rigó
És többé rózsa nem nő.

És hogyha a nap nem süt,
A bús föld holtra dermed.
És elsötétül lelkem, —
Ha nem süt rá szerelmed.

KATZENELSON: ZÜRZAVAR.

Nap-nap után felszál ujjongva, égve,
A nap az égre!

Nap-nap után felszáll tündöklő fényben,
És ragyog csodaszépen.

Nap-nap után csilingel pici csecsemő,
Hogy a világra jő.

Nap-nap után les a világ rajongva, várva,
Meváltójára. —

S az emberek még sírnak!

*

Nap-nap után leszáll a nap, leszáll, letűn,
Bűnbánón, keserűn . . .

Nap-nap után jön a fekete leplű éj,
S fátyolt borít minden fölé.

Nap-nap után suttog egy hang halk félelemmel:
Haldoklik egy ember!

**Nap-nap után hallatszík hangja zokogásnak:
Sírögdröt ásnak!**

S az emberek még örülnek!

Kisüt a nap, fölcsillog fénysugára —
Miért ez öröm? — elmegy nemsokára . . .

Leszáll az éj, szétterped homálya,
Ne könnyez szem, — hisz elmegy nemsokára ...

S az éj nem lopja el a napnak kacagását,
S a nap fel nem szárítja az éj zokogását . . .

Gyermekek született --- miért a vigalom?
Halld: síró hang! ember fekszik ravatalon.

S nem győz az élet új étellel s nem győz a halál,
Hogy folyton kaszál . . .

S az egész világ: siró gyász és vidám ünnep —
S az emberek meg nem örülnek!

SENÉOUR: HA ELZÁRJA...

Ha elzárja az élet Ura
A boldog nagy ösvényeket,
Még él a hit, a harc, a remény:
A rossz után még jó jöhet.

De ki a boldogságtól részeg,
Mit várhat az még, mit remélhet?
Boldogság fölött nincs boldogság —
S alatta les — balsors, enyészet . . .

CERNICHOVSZKY: MÉGIS CSAK
RÓLA ZENGEK.

A nap már messze, messze jár,
Ott túl a tengerparton,
S még ég utána epedőn
A piros ajkú alkony.

Már régen mást ölelek én
És ő is mást ölelget,
De hogyha dal kél ajkamon,
Mégis csak róla zengek.

CERNICHOVSZKY: ÁLMODTAM.

Álmodtam árnyékról és fényről,
Mik dalos lomb közt játszanak.
És patak tiszta forrásáról,
És csókról, mit ad szűz ajak.

Álmodtam szemekről — miként az ég,
Oly mélyek, oly szépek, oly nagyok,
Bennük hajnal s alkony csókolódzik,
Bennük az egész világ ragyog.

(Patai József fordításai.)

HATIKVA.

[illegible]

KISS ARNOLD: MÓZES SIRJA. (KÖLTEMÉNY PRÓZÁBAN.)

„És Isten eltemette őt a völgyben, Móáb földjén, Bét-Peórral szemben és nem tudja senki a sírját, mind a mai napig. És megsírátták Izrael fiai Mózeset Móáb síkságain harminc napon át és leteltek Mózes gyászíratásának napjai.“

Elmultak a siralomnak napjai Izraelben: Mózes, az isteni tanító betért az Isten közelébe, és angyalok ágyazták ismeretlen sírba, mialatt a nebói sziklás utak sötét cédrusaira, az alkonyi szélben kísértetiesen hajlongó szikomoruszokra és a barnarügyes nebkusz-fákra bakacsinfátyolokat terített a jordánvölgyi köd. Időtlen idők gyásza zúg immár a hermoni banánok síkongásában, Gileádtól Dánig, s mintha ódon orgonák bűgása sírna a galileusi tamariszkuszok ágai között, Efrajim és Manassé országában és a jerichói rónák gyászdalokat zengetnének a Zoár pálmavárosáig végig és szerte a nagy világon judeai zokogás megszelidült sóhajai lebegnének, mint mikor esték szakadnak alá homályos párájú völgyek fölébe... meghalt Mózes, és eltemették őt és nem ismeri senki a sírja helyét, hogy hajlonganának felette, s lélekből buggyanó fohászokat küldenének érette az égbe.

Ezer meg ezer zsidó lélekből röppent fel a szilaj vágyódás esengve és ostromba forrva, halkán és hördülően: Merre van, oh merre van Mózes eltemetve? Hol van, oh hol van, hol rejtőzik a sírhelye?

Héber gyermekek csapatokba verődve és széjjel-széledve befutkosták a moabita síkságot, a Sittím ákácillatos völgyeit, Bész Jeszimóth puzpángrekettyés öbölnyúlványait, Mózeset hívó dalokat zengtek, jelre vártak, a földnek titkos dobbanására, de hasztalan, bolyongtak hajnaltól késő estig, az alkonyégre piros lobogókat tűzött immár az ádárhavi futó fellegek rohanó szökkenése, s hallgatott mélyen a róna, az ébredő sittímfa, a közelgő tavasz keblére készülő nagy világ, fáradtan tértek haza anyjuk sátorába és sírva hallgatták anyjuk ölében a bölcsődallamot „és nem ismerte senki Mózesnek pihenőhelyét.“

Hajadonok és asszonyok vállukra vették korsóikat, könnyű, suhanó léptekkel járták be a Kefren folyamának illatos mentét, amelyet sötétzöld lombú oleánderek árnyasztak be az egész parton, elmentek a Mózes források mindegyikéhez, belekiáltottak énekes hangon a hesboni sziklaodukba, és hárfáikon halkán pengették a Mirjám zsolozsmáját, de néma maradt a smaragdzöld csillanású habgörgeteg, a források rejtelmesen csobogtak tovább, a hesboni sziklaodukban titkok éjszakája lobbant, s hazatértek szakadthárfájú lanttal, lágy bársonyos tagjaik kimerülten, tépett fátyolokkal s ifjaik, hitveseik epedő szavait szomorkodva hallgatták végig, mert nem ismerte senki Mózesnek pihenőhelyét.

És az ifjak hevülő, merész szívvel nekivágtak a Nebó hegycsúcsának. Lihegő kebelük, még éjszakai ködökben keltek útra. A hegyek felett aranyópálban rengő hajnalodás várta őket, s azután fenn a hegyről látták a világospiros hajnalokat Jeruzsálem felett, a Hermon havas hermelinben csillogó királyi bércét, Galilea dombjait, Gilbóa csúcsát, mindazt a sok világgyönyörűséget, amiket Ő is látott innen a szemeivel, de a Jordánon át nem kelhetett — hiába döggették a sírtek falait, hiába kutatták a titokzatos barlangokat, hívásukra nem támadt visszhang: s rongyos, foszlányos ruhákban tértek vissza az ifjak is, és nem ismerte senki Mózesnek pihenőhelyét.

Mentek a papok, a levíták, a vének, karjaikon a törával és sirtak és imádkoztak cipresszusok tövében, pálmaerdők homályán, Bét Peórral szemben és a hangjuk rekedté váltott és meghalkult az imádságuk, halovány lett mélybarázdás arcuk, lengő, hófehér fűrtjeik és ezüst szakálluk porossá fakult és rogyant léptekkel vitték vissza a törát a frigysátorba, reményük elveszett, a nép sirálma folyamzúgássá dagadt, a vágyakozása óriássá növekedett — és nem ismerte senki Mózesnek pihenőhelyét.

Egy nap virradt azután újra Izraelre, és azon a napon egy arany-szőkefűrtös, kicsiny gyermek jelentkezett a vének ítélősátorában és így beszélt:

„Titkot jelentek. Tegnap, alkonyatidőn, Mózes tanítónk hitvesét, Ciporát láttam sátorából kilépődni. Kíváncsi voltam: hova megy? utána osontam észrevétlen, s ime halljátok, meglestem őt, amint a Ghor völgyében egy most viruló, fehér szíromban pompázó *tarfarusza* árnyában leborult és ott mélyen elmerülve imádkozott. Jelentem a titkot, talán Mózes sírja van ott és Cipora nem akarja Izraelnek a szíve titkát elárulni.“

A vének tanácsa meghallgatta a gyermeket s féltve rejtett parancsot adott ki ifjaknak, hajadonoknak, férfiaknak és asszonyoknak és véneknek egyaránt, hogy lesnék Cipora járását-kelését, minden egyes léptét.

S futva, lelkenedezve jött harmadnap egy ifjú a vének tanácsához:

„A gyermek tévedett. Nem a Ghor völgyében van a Mózes sírja. Meglestem ma hajnalidőben Ciporát, Rámá tájékán láttam; sötétviola anemónák, fehér csillaghúr és kékessárga pacsirtafüvek selymesmohájú virágágyának tövében fohászzkodott. Ott van, ott van Mózes eltemetve.“

Alighogy elhangzottak az ifjú szavai, másik hírnök jött lélekszakadtan. Hajlós pálmásudárhoz hasonló testű, gyönyörű hajadon volt a hírnök s így beszélt:

„Ne higgyetek neki. Én ma a délesti áldozás idejében követtem Ciporát. Jerichóval szemben, a

Bészélbe vezető úton, a hesboni tó nádasa előtt láttam én, amint sóhajokat és síratódalokat küldött fel az égbe. Higyjétek el, ott van nagy tanítónk eltemetve.“

„Téved a lányka — vágott szavába egy újonnan érkezett kém. Görnyedtalakú aggastyán. — Láttam ma alkonyattájban Ciporát a Jordán partján. Ott hajlongott, a puszta felé terjesztve ki karjait. Messziről narancs és citromligetek küldték bódító illatjukat s egy magányos almafa fakadó fehér szirmai felébe hullajtá. Gerlice bűgött a gránátalmafa sűrűjében s akkor háromszor borult le a földre Cipora. Ott van eltemetve, azon a tájon, Mózes.“

És szólt egy negyedik, egy ötödik hírnök. Az egyik a Nebó hegyére látta felmenni Ciporát. A másik a Mózes-forrásoknál látta fohászkodni, még mások száz más helyen, sziklák odújában, barlang ölén, tamariszkuszok tövében, patakok mentén.

Haragra lobbant a vének tanácsa. Azt mondták: Cipora félre akarja vezetni Izraelt. Tudja jól, hogy merre van hitvese, Mózes eltemetve, de ravasz módon törbe csalja kémeinket. Maga számára őrzi a titkot, hogy bajban, betegségben, szenvedésben csak neki legyen menedékhelye, búcsújáró zarándoklása.

És Ciporát, a Mózes hitvesét a vének tanácsa elé állították. És rivalló, haragos hangon szólott hozzá a vének vezetője e gyülekezetben:

„Miért vagy hűtlen Izraelhez? Miért nem mondd el nekünk, hogy merre van tanítónk eltemetve? Miért jársz árutakon, álarcával? Miért látnak kémeink ma itt, holnap meg másutt fohászkodni, a síkságban és a Nebó hegyén, patakok mentén és barlangok rejtékében? Mit jelent ez a ravaszlelkű titkolódzás? Hát nem látod, hogy miképen halódik egész Izrael olthatatlan vágyódásban? Miképen hal el a lelkünk? Nem látod könnyeinket? Nem hallod sóhajunkat? Felelj hát, merre van, hol van hitvesed, a mi Mózesünk eltemetve?“

És a mély gyászba öltözött asszony, Cipora, akinek szemágya könnytől apadt ciszterna volt immár, sápadt orcája bánatos szépség megindító búbjától ragyogott, halk, hárfapengéshez hasonlatos hangon, amely azután lágy orgonadöngéssé, majd meg bűgő trombitazöngéssé magasztosult, Cipora, a Mózes hitvese ekképen válaszolt:

„Nem tudom, hogy merre van Mózes eltemetve. Hiszen az írásban olvastatok „és nem tudja senki a sírhelyét mind a mai napig“. Én sem vagyok kivétel a földi halandók között. De igazat mondtak hírnökeitek. Igaz, hogy imádkoztam sziklák falai között, hogy fohászt rebegtem források mentén, kerti utak illatos rózsái között, dombok magaslatán s a Nebó ködbevesző, sejtelmes hegycsúcsán. És az is igaz, hogy azért imádkoztam ezeken a helyeken, mert Mózes sírján akartam fohászkodni. Igazat mondok, ha azt mondom, hogy Mózes a

Lilien: Ex-libris. E. M. Lilien.

Gilboára néző sziklaalján van eltemetve. Szavára nem fakadt-e üdítő vizzuhatag szikla tövéből? az emberek süket sziklaszivének mélyéből? Igazat mondok, ha azt mondom, hogy Mózes rózsák árnyában, aloék, pálmák hajlongása alatt nyugszik? Örökkévaló rózsza az isteni íge, halhatatlan palma, égbenyúló a törvény, melyet a világnak szabott. És a Mózes sírja előtt imádkoztam a Nebó csúcsán, az ő lelke magaslatáról örök ígért-országot fog látni az üdvöt kereső ember mindenkoron. Árva fűszál a kopár szirtfokon: temetőhelye, sasok fészke a fenyvesek csúcsán az ő temetőhelye. A nagy világ, minden talpalatnyi hely az ő temetőhelye. Nem ismerem a sírhelyét és mégis ismerem. Bárhol fohászkodom, bárhová leborulok, bárhol keresem, mindenütt ráakadok. Örökig telve lesz vele ég és föld, hegy és völgy. Olyan a sírja mint a szelleme. Mindenütt ott van és mindenütt jelenvaló, és mindenütt és örökké eleven, és rajta épülnek nemzetek, országok, birodalmak és trónusok, templomok és zsolozsmák mindörökké. Ott van Mózes mindenütt, a törája, az Isten írása mindenütt. Elterjed világoktól világokig. Én így ismerem a sírhelyét és mégis az írásnak van igaza: És nem ismeri senki a sírhelyét mind a mai napig.“

És megilletődött szívvel zúgta utána a vének tanácsa és a gyülekezet:

„És nem ismeri senki a sírhelyét mind a mai napig...“

ZSIDÓ MŰVÉSZEK

PATAI EDITH: AZ ÚJ LILIEN.

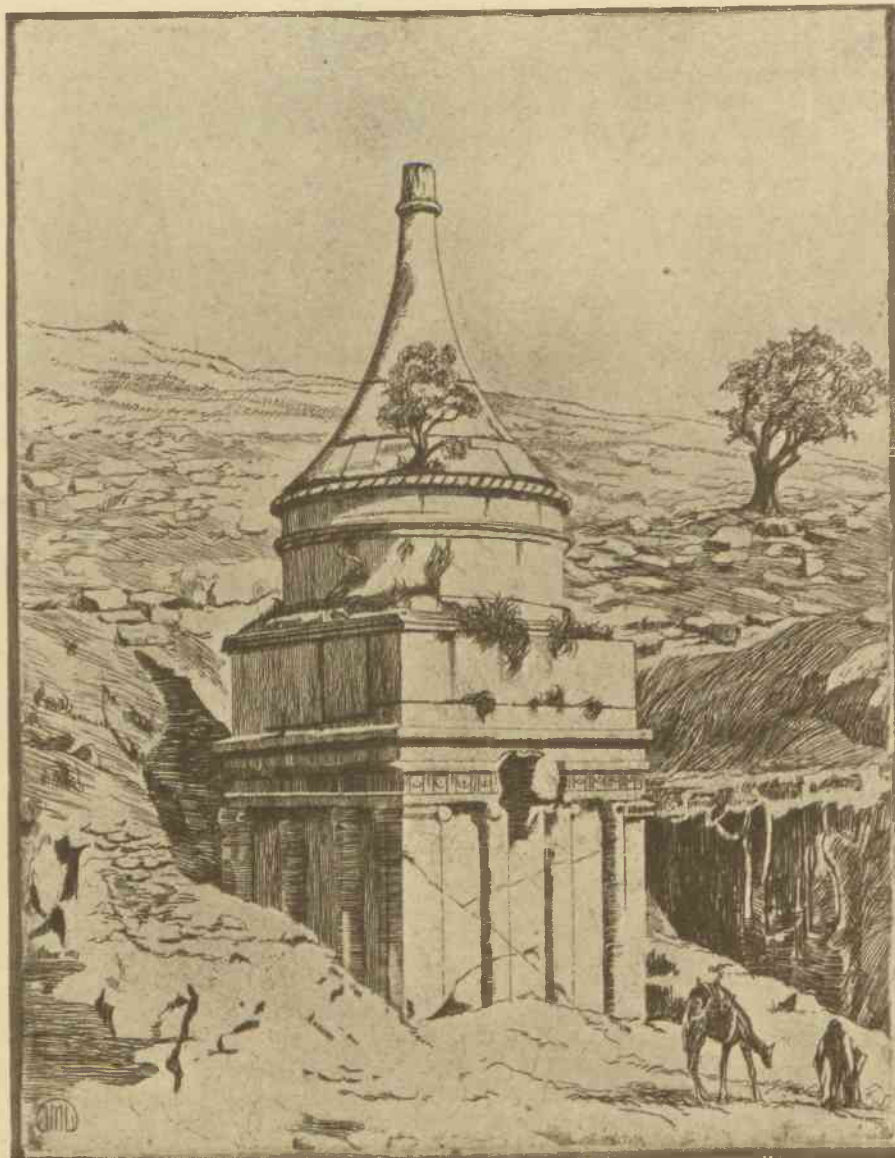
Lilient, a fehér-fekete művészet mestere, ma már alig kell ismertetni. Rajzainak finomságáról, dekoratív képességéről, csodálatos meglátásáról, mely játszi könnyedséggel ritmikus vonalak hajlásaira bontotta a legkomplikáltabb jelenségeket, sokat írtak és beszéltek az utóbbi években.

A rajzoló Lilien nem keltett bennünk kérdéseket, sem pedig izgató problémákat. Biztos mesteri kézzel alkotta évről évre a fehér-fekete rajzok egész sorát és mi úgy éreztük, hogy művészetében ott van az egész Lilien.

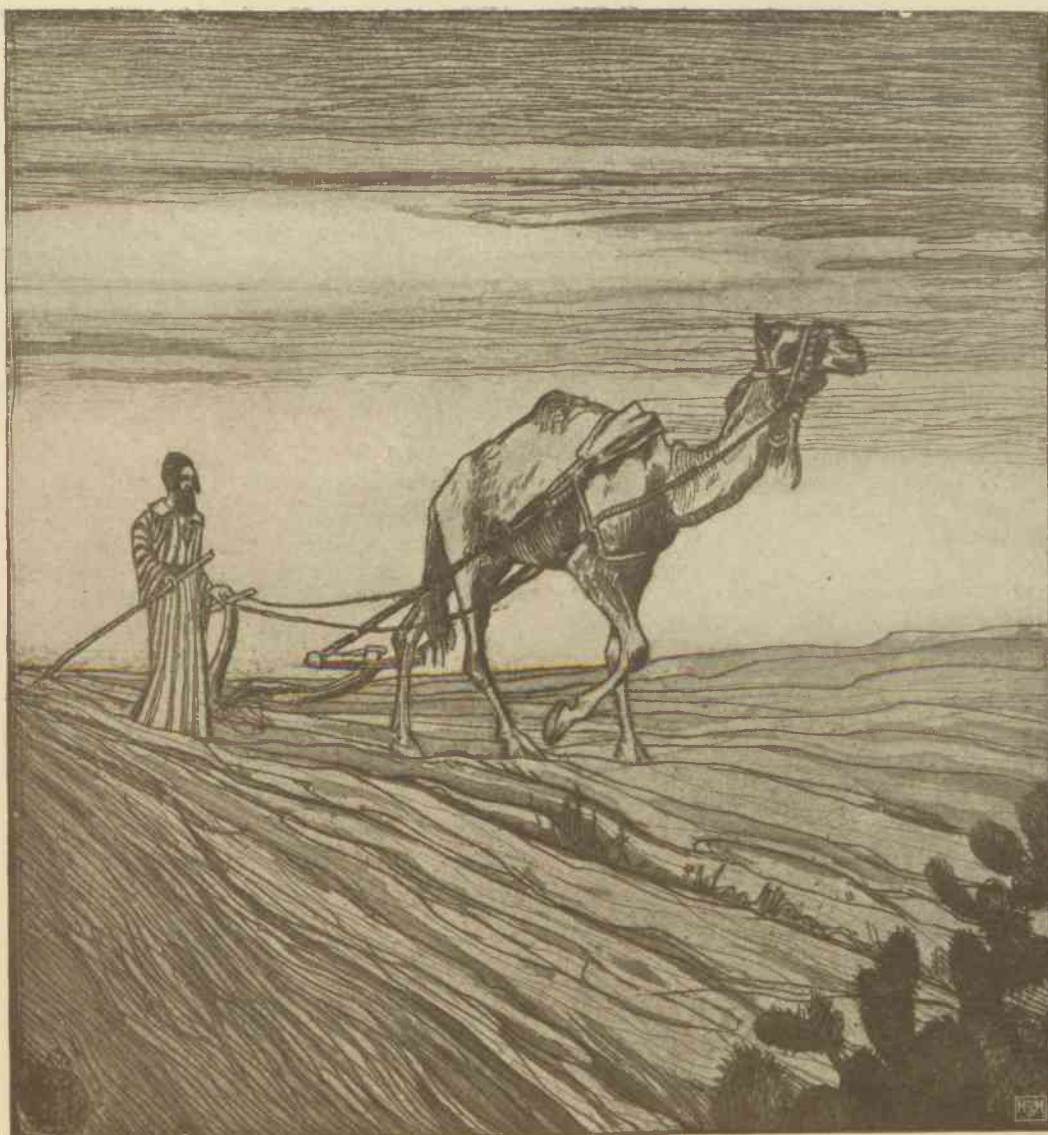
Mikor legutóbb belefogott a biblia illusztrálásába, csodálkoztunk merészségén, hogy amit mások csak nagyszabású eszközökkel, hatásos technika

keretében mertek megkísérteni, ő pusztán lendülő vonalakkal, fehér-fekete mezők gyakran merev ellentétével közelíti meg. Csodáltuk, hogy ennek dacára milyen könnyedséggel győzi le a könyvdisztó művészet szűk határait, hogy szöveg és betűk közé ékelt képein mennyit meg tud érzéketleníteni a Biblia misztikus fenségéből.

És nem vettük észre, hogy gyakran küzdött egy-egy forró felbuzdulással, amely nem akart a fehér-fekete vonalak és mezők merevségébe belesimulni. Csak maga Lilien tudta és érezte, hogy nem állhat meg itt, hogy tovább kell jutnia, közelebb a tiszta, önmagáért való művészetéhez, ahol nem kell semmit sem elhallgatnia, ahol minden, ami előbbi technikájának egyszerű köntösében szellemes gondolatként, ügyes kapcsolatként szerepel, elmélyülhet, átfinomulhat. Senki sem sejtette, hogy Lilien, mint már annyian előtte, túlságosan hosszúnak találja az utat, mely az alkotó fantázia csodákkal teli, mélységes műhelyéből az anyag és a technika küzdelmes gátjain keresztül a tényleges kivitelig vezet. Csak most, mikor a rézkarc meleg, szabad hajlékonyságában sikerült mű-

Lilien: Absolom sirja Jeruzsálem mellett.

Lilién: Zsidó szántó a szentföldön.

vészetét közelebb vinni a saját lelkéhez és a lelkét művészetén keresztül közelebb hozni hozzánk, gyönyörködhetünk Lilién művészi egyéniségének teljes felszabadulásában.

Milyen óriási távolság, amely Liliént, a Jugend rajzolóját, Liliéntől, a rádirozótól, elválasztja! Az a Lilién, akinek művészete néhány év előtt hellén szépségkultuszt hirdet, akinek rajzai egy-egy görög amfora alakjainak finom báját sugározzák, aki a Zöllner von Klausen illusztrációiban a régi német fametszőkre emlékeztet, milyen meleg, milyen zsidó, milyen keleti tud lenni! És én hiszem, hogy Liliént, az ügyes, gyorskezü rajzoló, művésszé a zsidósága tette. Mert sok finomság, tökéletes készütség birtoka az ifjú Liliennek, de a zsidóság, ez a művésznek nagyszerű örökség,

volt az, amely, míg elegáns rajzait vetette papírra, izzóvá fűtötte lelkét és hideg északi ég alatt forró keleti képekkel termékenyítette be a fantáziáját. Graciózus, könnyed művészetének a zsidóság ad mélységet és egy nagyszerű szellemi középpontot, melyből a megtermékenyítő eszmék egész sora virágzik elő.

Mert Lilién csakúgy mint Hirszenberg azzal a mélységes szerelemmel és hűséggel szereti a zsidóságot, amellyel csakis vérző és megtépett ideálokat szeretnek az ő katonáik. De Lilién másképpen szeret mint a sápadt arcú, melankolikus Hirszenberg. Pedig ő is nyomorúságos, fénytelen ifjúságot él, az ő lelkében is megvannak a finom, érzékeny húrok, amelyeken a zsidóság minden újabb szenvedést, az együttérzés, a szeretet és a részvét tiszta

hangjait szólaltatja meg. És mégis: ott, a hol Hirszenberg szenvedő lelke csak pusztulást lát, az energikus, egészséges Lilien titkos erők működését sejtí meg, örök értékek, soha meg nem szünő létezését. Bízí a zsidó nép elpusztíthatatlan élet-erejében és egészségében. Akár a bucharai, akár a jemeni, akár a lengyel zsidót rajzolja, mindenütt ős természeti erővel megáldott embereket lát és láttat velünk, mintha csak egy ősi rengetegből vagy mély barlangból kerülnének elő romlatlan szervezettel, izmos testtel és konzervált erőkkel. Nem a ghetto-levegő sápadt fiai ezek, hanem szabad, erős és mindenekfelett egészséges emberek, akik, mint valaha őseik, küzdöttek a természet ezer ellenséges hatalmával, de sohasem érezték az elnyomás megalázó kancsukáját hátukon. Ezek az emberek nem egy túlfajlett, romlott kultúra és annak erőt emésztő küzdelme közepette élnek, biztosan állnak a földön, onnan szívják életük erejét.

A szántóvető turbános zsidó tevéjével együtt mintegy a talajból nő ki, életének gyökere mélyen belenyúlik ebbe a homokos, meleg, szinte izzó keleti földbe.

Szép és hangulatos ez a kép, mégis alig tudunk hinni neki. A zsidó nép egy fia, aki össze van forrva az anyafölddel, aki keze munkáját szenteli neki, arca verejtékével öntözi és gyümölcséből táplálkozik! Egészen új nekünk ez a típus,

Lilien: A szív húrján.

pedig ennek a szántóvetőnek az ősei valaha, igaz, hogy századok távolságában, dalolva művelték Kanaán dús, kalásztringató földjét.

Az az ifjú zsidó, aki egy jeruzsálemi imaház rácsos ablaka előtt ül, régi ismerősünk. Hosszú, fehér-fekete sávós taliszszerű kaftán fedi a testét, a térdén nagy, nyitott foliáns. A könyv népének egy fia! Csak egy pillanatra fordítja felénk az arcát, melyet sötét lelógó tincsek vesznek körül. A szeme még frissen fiatalos tüzzel néz reánk, karcsú teste még nem roskadt meg a nagyszerű szellemi örökség terhe alatt. De mindjárt el fog feledkezni rólunk és mindarról, ami körülötte van, minden vágya, álma, reménye, öröme és fájdalma el fog merülni a hatalmas könyv sárgás lapjai közé, amelyek szorosan, erősen, feloldhatatlan kapcsolattal fűzik oda magukhoz egész életét.

Ennek a lezárt, kis területű képnek kettős perspektívája van. Az egyik belevezet az ifjú lelkébe, a másik csodálatosképen megéreztetí mindazt, ami a rácsos ablakon kívül van. A jeruzsálemi alkony fényét, a keleti növények fűszeres illatát, a csoportokban álldogáló kaftános férfiakat, a nőket, amint korsójukkal vizért sietnek, a kis mezitlábás fiúkat, akiknek szeme épp oly fekete és villogó, mint azé, aki itt ül előttünk.

De akkor is, mikor Lilien a sülyedő hajón ülő, kétségbeesett arcú zsidókat rajzolja, vagy a zsidó katonákat, kik kegyetlen és hálátlan orosz hazájukért halni indulnak, míg a másik oldalon gyengébb és kevésbé hasznavehető testvéreiket úzik ki — mindezek nem csupán passzív, szenvedő, melancholikus emberek; — lelkükben erők törnek szét, velük együtt értékek semmisülnek meg, erők és értékek, melyek kedvezőbb viszonyok között életet, virulást hoznának létre.

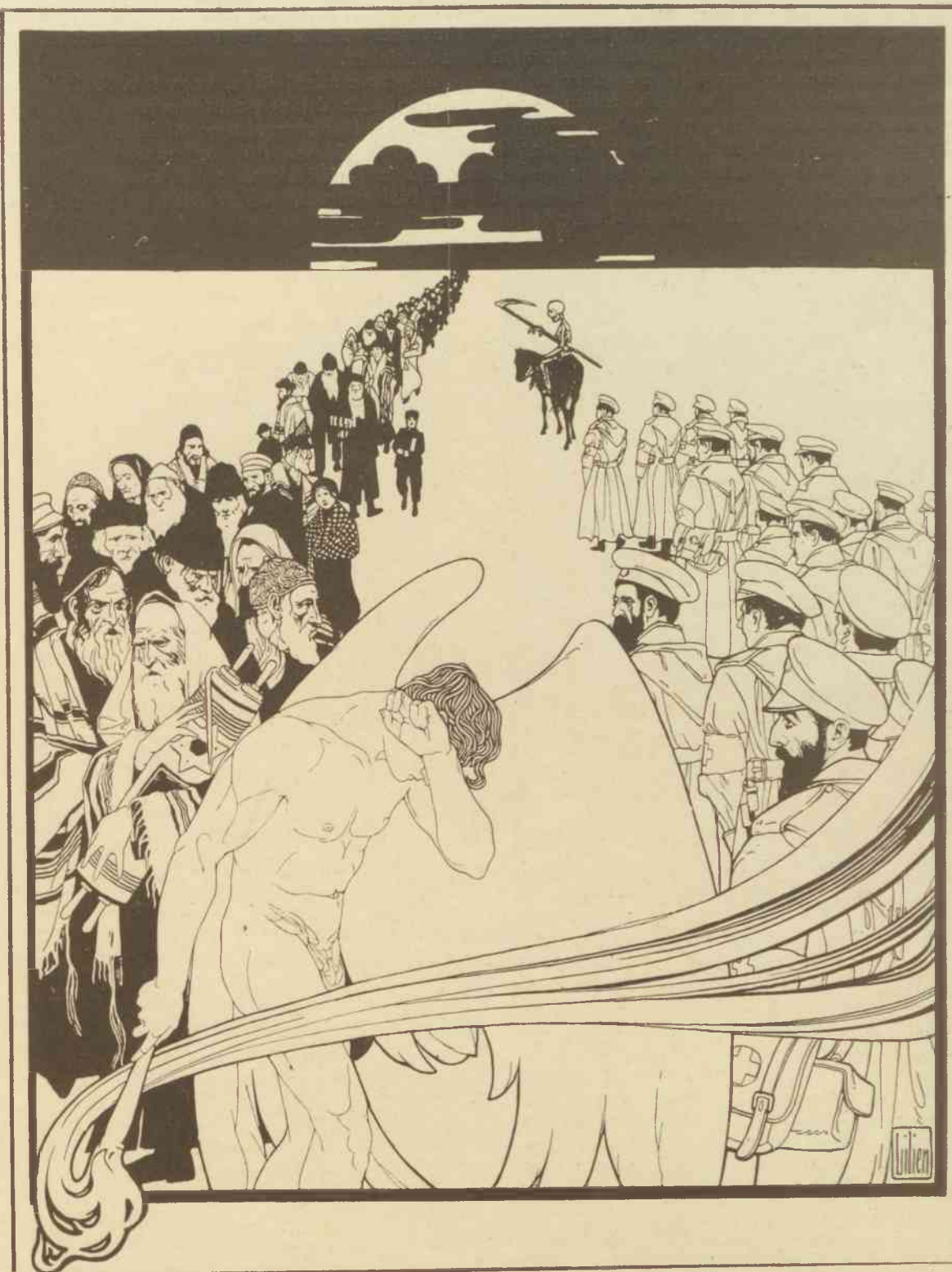
Lilien az egészséges művész típusa. Hogy valaha küzdött, nyomorgott, hogy egy drohobyci ácsmühely foglya volt sokáig, nem hagyott semmi nyomot művészetében.

Hirszenberg életének minden örömét megfojtja a zsidó aszkézis. Lilien minden zsidósága mellett a kulturált ember átfinomult élvezésével tudja élni az életet.

Csodálatos alkalmazkodó képessége az életben épp úgy érvényesül, mint művészetében. Megtalálja helyét északon, a havas természet közepette, melyet önarcképe keretével választ épp úgy, mint a kelet színes világában, az óriási nagyszerű Berlinben épp úgy, mint a szentföld csendes pálmái alatt.

Lilien rézkarcai nemcsak tartalmukat, hanem technikájukat tekintve is teljesen Lilien szerűek. A rézkarc apró, finom rezgése gyakran vonallá merevül, gyakran halk reminiscenciáit juttatják eszünkbe, a fehér-fekete vonalas művészetet.

De korántsem a reminiscenciák, hanem inkább az ígéretek dominálnak ezekben a rézkarcokban.

Lilién: Találkozás.

(Az Oroszországból kiűzött zsidók, akik előtt a lesütött szemű fátylas génusz jár, találkoznak a háborúba küldött orosz zsidókkal, akik előtt a halál lovagol.)

Ma még alig tudjuk elképzelni, hogy Lilién valaha festéket, színeket használjon. Pedig már most is fehér, sárga, vöröses, szürkés papírt választ, kékes, sötétkék, barna, fekete, vörös nyomást, amint a kép alaphangulata és levegője megkívánja. Így például az itt alant következő kép, Lilién utolsó műve, meleg, szinte forró sárga papírra van nyomva, amely megérezkíti a kora őszi napsugár fényét, amint a már ritkuló lombokat szinte átfúti. Annyira meglepő ez az egyszerű eszközökkel elért hangulat, hogy a kép elveszti humoros jel-

legét és az egész egy finom napos városligeti szombat délután derűjével hat. És ezzel a fehér-fekete művészet mestere megtér, ha nem is a színekhez, de a színhez.

Megfog-e állani itten, vagy tovább halad a kereső művész útján, nem tudjuk.

Annyi bizonyos, hogy akárhova tereli őt a további fejlődése, hű fog maradni önmagához és ha a „galériáknak szánt művészet” fogja őt magával sodorni, akkor ezen a téren is nagyot fog alkotni.

Lilién legújabb munkája: Őszi hangulatok.

ajszoló hang zakatol a lelkemben: Keresd az embert! Természet, tudomány, művészet, mind gyönyörű fogalmak, megejtik a szívet, de mindezek felett áll az ember. Őszintén bevallom: a nagy Alföld világhíres, végtelen rónáin én nem az aranykalászos buza-táblákat nézem, hanem azt az egy szál parasztot, ki a kasza nyelére támaszkodva tétován néz a kéklő messzeségbe. És ha repülőgép kattogását hallok a fejem fölött, nem a zúgó kerekek szédületes forgása érdekel, de a vakmerő kormányos szíve dobbanását szeretném ilyenkor hallani. Végül minden művészetnél jobban szeretem a művészt.

Ilyen fonák elvekkkel indultam én a nyáron, berlini tartózkodásom idején, a Lilien — műtermébe. Kissé szorongva ballagtam Charlottenburg mályvás utcáin a nagy Lilien lakása felé. Ahogy én a Patai-Almanachban néztem a mester kép-mását, a régi zsidó szellemektől körülrepdesve, mindig az az impresszióm támadt, hogy az a morózus arc mindjárt megrándul, azok a dacosan csukott ajkak mindjárt megnyílnak: hess innen, népem dicsőségének árnyai s mit zavarjátok az én nyugalmamat! A homlok ráncairól és a fizionómia vonalairól mozaikszerűen összeraktam magamnak az embert és úgy képzeltem, hogy kedveli az egyedüllét fájdalmas örömeit és fantáziájának a teremtményeivel népesíti be az ő világát, de ezeknek is odaszól néha: hess, mit zavarjátok a nyugalmamat!

Nos, az öreg Lavater híres fizionomikája — süsse meg a tudományát! — alaposan félrevezetett! Ahogy az előszobába léptem, a vendégszoba szárnya is kinyílt és előttem állt Lilien. Egy pillanat alatt végignéztem: oroszos nagy homlok, acélos fekete szemek, napsütött arc és ezek felett széles egészséges mosoly. Ez tűnt fel először és valósággal meglepett. De különben is, ahogy nyári fehér ruhája izmos karjaira feszül, ha nézem arányos testének elasztikus mozgását, sehogy sem bírom felfedezni az elképzelt, procul negotiis rejtőző művészt. Csak a kézfogásnál éreztem a hosszú, ideges ujjak finom energiájának a nyomását.

De a meglepetések sora csak azután következett. A nagy művészek tudatos — némelyek szerint bájos — tudatlankodása, a gyerekes kérdészködések özöne elmarad. Nem kell előtte félórás előadást tartani Magyarország közjogi helyzetéről, ő mindenről informálva van, egy pillanat alatt tudja: ki vagyok, mi vagyok, honnan jövök.

— Ja Budapest, Ungarn, szól mosolyogva és vigan a homlokára üt. Ejnye, hogy én még mindig nem válaszoltam utolsó levelére dem lieben Dr. Patai, (A nevet is helyesen ejti ki.) De látja, egyedül lézengek itthon az inasommal, a felesé-

Lilien arcképe és aláírása.

gem a leánynéppel a Keleti tenger partján nyaralnak és én is egy hete készülök oda, de az emberek ide-oda cibálnak. Látja, igazán sajnálom, hogy nem jött fel nyolc nappal előbb hozzám, bemutatam volna a feleségemet és a fiamat. Fiam is van, de micsoda legény!

Még nem fejeztem be az obligát sajnálkozás frázisát, már csuklón fog és visz a műtermébe és rámutat két gyönyörű radirozott képre: egy végtelenül intelligens arcú nő és kerubtestű gyermek.

— Frau Lilien und der kleine Kerl! Van itt különféle alakban és pozitúrában. De inkább mutatok új metszeteket, amelyek még nem jelentek meg.

És mutatott egymásután, gyorsan csodásnál csodásabb rajzokat, felvonultatta előttem panorámaszerűen Palesztina eszróg- és narancsligeteit, egész tarka flóráját és faunáját és a keleti emberfajták különféle méltóságos és groteszk típusait. Közben meg magyarázott, kritizált fölényesen,

míntha idegen ember kezemunkájáról volna szó.
— Ezt a mozdulatot nem bírtam megfogni, ez a vonal elhajlik.

En alig jutok szóhoz. De akkor eszébe jut, hogy jó volna rágyújtani. Felhasználom az alkalmat és egyenesen belemegyek in medias res!

— Herr Lilien, mondom (mert csak nálunk aspirál minden zöld fickó a mester titulusra!), az Ön nevét nagyon népszerűvé tette nálunk is a Magyar Zsidó Almanach...

— Ach, der ungarische Almanach — vágott közbe Lilien. Ez a könyv az én bibliotékám leg szebb darabjai közé tartozik. A szövegét, sajnos, nem értem, de a művészi előkelősége, mondhatom, egyszerűen meglepett. Bámulatos dokumentuma ez a könyv Magyarország és zsidósága fejlett kulturájának. Nem mintha én Magyarországot eddig Ázsiának tartottam volna. Én az ilyen számárságokban nem hiszek. Minden gyengébb népet az úgynevezett nagy nemzetek megrágalmaznak, velünk zsidókkal is úgy tettek és tesznek. Egyszerűen Patai Almanachja azért lepett meg, mert művészi színvonala különb a németországi reprodukciókénál is, a kisebb országokról nem is szólva. Nézze kérem ezt a Lengyel Almanachot, micsoda klikk-klekk!

— De hát ezek után mégsem tetszett érdeklődni a tartalom iránt, felettte csodálom. Pedig van abban önről is egy szép cikk.

— Tudom. De hát őszintén szólva, nem szeretem elolvasni, mit írnak rólam. Sokszor hajmeresztő istencsudákat magyaráznak belém. Íme egy példa, nézze ezt a képet: Illusztráció a zsol-tárhoz. „Babilon vizein ültünk mi és sirtunk“. Egy angol újság műkritikusa kritikát írt rólam, abban

Lilien: A művész felesége.

többek közt agyba-főbe dicséri ezt a rajzot és „megrázónak“ találja a „zokogó zsidókat“.

Ahogy a „zsidókat“ hangsúlyozta, mindketten kacagni kezdtünk.

— Mert látja, kérem, hisz a képen csupa zsidónő látható. De hol a sablonos fantázia csak szakállukat cibáló zsidókat tud odaképzelné, ott a felületes néző természetesen férfiakat lát.

Ez a téma éppen izgatott engem. A képet ugyanis a Magyar Zsidó Almanach is reprodukálta és sokat tépelődtünk itthon azon, hogy mi az alapja Lilien originális felfogásának, miért rajzolt ő nőket oszlopos csarnokok elé, mikor mi a szomorúfüzek alatt ülő férfiakat szoktuk meg. Kerülgetve mondom neki:

— Bizonyára ismeri az agadikus mondat. A győzedelmes babiloniai sereg vezérei felszólították az Úr templomának hárfásait: a levitákat, hogy énekeljenek nekik Cion dalaiból, de ők leharapták az újjaik végizületeit, hogy ne pengethesék a szentelt hárfák húrjait idegen földön. Az ilyen hagyományok inspirálják és ránehezednek a művészre... Hiszen én csak mint laikus beszélek, de...

— Amit ön mond, az igaz. Senki sem kegyetesebb mint én a zsidóság multjának a megítélésében és senki sem hisz a zsidóság jövőjében erő-

Lilien: A művész feleségének (Helene Lilien) exlibrise.

Lilien: Az én kis fiam.

sebben mint én. De én visszamegyek mindig az eredeti forrásra, itt elmélyedtem először magába a hatalmas zsoltárba. A világirodalom leggrandiózusabb lírai költeményének tartom, de a befejezése egyenesen pörölyszerűen csapott le rám: „Babilon leánya! Áldott legyen, aki megragadja sziklához paskolja kisdedeidet“. Uram, *ilyen* átkot csak egy *anya* mondhat, kinek gyermekét az emlőtől ragadták el és sziklához paskolták. Ez adta nekem az ideát, hogy ez a borzalmas költemény hárembe hurcolt ifjú zsidó rabnők éneke lehet.

Bennem ágaskodni kezdett a grammatikus és a him- és nőnemű ígeragozásról akartam beszélni, de épp akkor az inas levelet nyújtott át a mesternek.

— Ein' Moment, mondta derűsen, látja, levél a feleségemtől. Mindennap ír, mert én már egy hét óta „holnapra“ ígérem az odautazást. Aztán mosolyogva forgatta meg a lilás levelét: sűrűn teleírt négy oldal! Nagy levelező családból származik a feleségem. Jöjjön csak a másik szobába. Látja ezeket a paksamétákat? Ezek az anyja és a nagyanyja levélgyűjteményei, köztük sok zsidóbetűs, de ékes németstílusú episztola. Az én feleségem meg éppenséggel héberül is ír, menyasszony korában tanult meg és nekem akkor Palesztinába négyzetes betűkkel írt. Na, das war ein Spass, ahogy mi Jeruzsálemben Ben-Judával (a nagy héber szótár szerkesztője) együtt olvastuk az első héber levelet. Akkor éppen két hónapja volt, hogy héberül kezdett tanulni. Képzheti, hogy micsoda kómikus szófűzések és betűcserék voltak abban. Nézze meg!

Kézbe vettem, láttam és olvastam, de nem mosolyogtam, talán inkább könny gyűlt a szemembe, mert megfogott a német zsidó lány komoly energiája.

— Csodálatos, Herr Lilien, két hónap alatt!

— Bizony két hónap alatt! Mert egy fél évvel ezelőtt kikeresztelkedés előtt állt. Előkelő kiterjedt családjában a szülein kívül alig van még egy-kettő, aki zsidó. Érthetetlen epidémia! De ő megállt, a rajzaim állították meg. Mein Gott, szülei akarata ellenére eljött hozzám feleségül, mikor a kenyérkérdés még megoldhatatlan probléma volt énelöttem.

És ekkor elégedetten nézett szét gazdag eleganciával és művészi ízléssel berendezett szalonjában és arra a négy pompás metszetre, mely a mestert, feleségét és két gyermekét ábrázolja. A gyöngyházzal berakott hatalmas ingaóra harangszerű kongással ütötte le a *hármát* és én 12 órakor jöttem. Az idő hogy eljár!

Búcsúzkodtam. A mester kikísért. Az ajtónál ismét eszébe jutott kedvenc témája: a Babilon vízein rajzának eszméje.

— Nicht vergessen, Herr Doktor, gondolkozzék a dolog fölött, majd rájön, hogy nekem igazam van. Aztán írja meg!

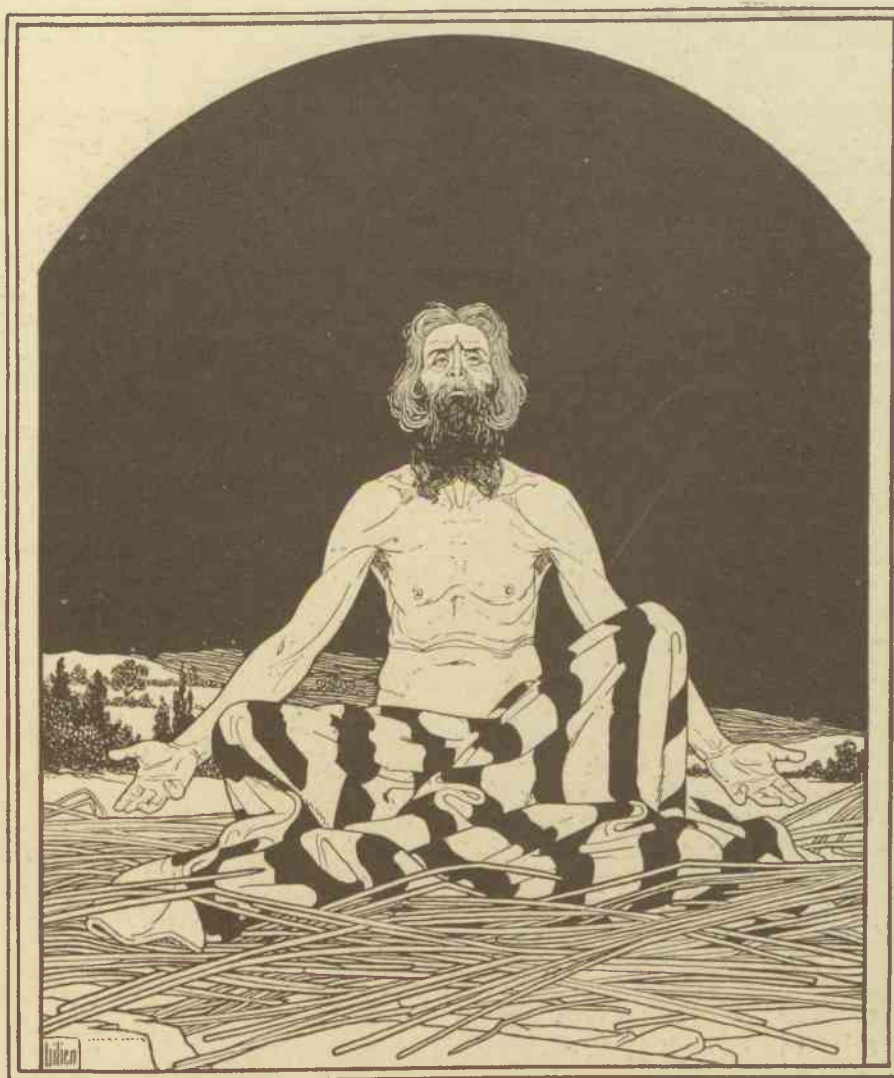
Most eleget teszek a mester kívánságának. Gondolkozom, grammatizálok és analizálok, de még mindig szavainak varázsa alatt állok. Bizony, most is úgy érzem, hogy a művészi ösztön jobban megsejti a poézis rejtelseit, mint a nyelvbűvár tudománya. És ha igaz is, hogy Caesar non supra grammaticos, a művész nagyobb úr a császárnál és bizvást fölötte áll a grammatikának, aminthogy fölötte áll mindennek.

Lilien: A nyolc hónapos Hanna Lilien.

Lilien: A kisenevi martírok emléklapja.

Lilien: Jób. (A Lilien-biblia sajtó alatt levő harmadik kötetéből. Kiadja George Westermann Braunschweig.)

ÚJ KÖNYVEK

DR. PATAI JÓZSEF: A LILIEN-BIBLIA HARMADIK KÖTETE.

Gymás mellé teszem Lilien Jóbát és azt az emléklapot, amelyet Lilien a kisenevi martiroknak szentelt. És minél tovább nézegetem a két lapot együtt, annál erősebbé válik bennem az a meggyőződés, amit első pillanatra éreztem, hogy e Jób és a kisenevi zsidó között valami rokonság, valami benső kapcsolat van. Csak az rajzolta így meg a Biblia Jóbát, aki átérezte és glorifikálni tudta a kisenevi zsidó szent martíriumát. Ábrázolták Jóbót tehetetlenül a föl-

dön heverve, vagy amint a beteg erőlködő gesztusával hálálja meg a köréje gyülekezett barátai részvétét; ábrázolták Jóbót tablószerű környezetben, különféle színpadi pózokkal, némelyek romantikus keresztény fájdalom-imádással, mások meg bizonyos túlzott realizmussal a fekélyes testre helyezve a fősúlyt — Lilien Jóbja a zsidó Jób. Úgy ül a tört galyak és tüskés kórók között, mintha máglyarakáson ülne, egyedül, elhagyottan néz körül a szomorú, sötét végtelenbe, testét csontig sorvasztotta a szenvedés, nyitott, üres tenyereivel szinte a

Lílien : Sulamit.

a mindentől megfosztottság szimbolumának tűnik fel, mégis úgy látszik, mintha figyelne valamire, mintha a fekete elhagyatottságban az Úr szavát hallgatná, amint feléje mennydörög a viharból: „Hol valál te, midőn alapozám a mindenséget? Midőn együtt zengenek a reggel csillagai és ridoznak Isten minden fiai? Tudod e, hol lakik a világosság és hol vagyon helye a sötétségnek?” És a zsidó Jób beletörődik a Gondviselés ítéletébe és elmondja, ami a zsidó gyász tradicionális vigasztaló megnyugvása lett: „Az Úr adta, az Úr elvette, legyen az ő neve áldott!”

Mégis mekkora a távolság a bibliai Jób és a kisenevi Jób között. Lílien nem visz bele az ő bibliai illusztrációjába anachronizmusokat. A

bibliai Jób a vihar zengéséből hallja az Úr szavát, a távolban pedig lombos fák sejtetik, hogy új élet virulhat még itt és még visszatérhet az isteni áldás, amely a bibliának e korában csak földi javakat jelentett. A kisenevi mártír felszáll a lángok között az égbe és az Úr angyala homlokonsókolja, kezében a törával, amelyért vértanuságot szenvedett. Lílien ismeri azokat a kapcsolatokat, amelyek a biblia zsidóságát egybefűzik a ma zsidóságával, és a zsidóság ősi könyvét, a bibliát a fejlődés útjait ismerő mai zsidó szemével nézi. Azért lehet a Lílien-bibliát az illusztrált zsidó bibliának nevezni.

Már a Lílien-biblia első két kötétéről írt ismertetésemben is kiemeltém, hogy amit az illusztrátorok Lílien előtt az ó-testamentum díszítése körül végeztek, egyáltalán nem volt zsidó. Ahogy az ó-testamentum szövegét az új szövetség világításában adták ki, ahogy Jesajás és a zsoltárok tiszta költészetét új-testamentumi vonatkozásokkal ferdítették el, ha a festő vagy illusztrátor bibliai témába fogott,

szintén nem tudott az evangéliumi pózoktól szabadulni. A zsidó fantáziában ellenben az ó-testamentum teljes póztalanságban él. A színpadiság, a nagy effektusok, a tablószerűség egyáltalában nem foglalkoztatta a zsidó képzeletet, amely csak azt festette ki, amiben bensőség, intimitás és melegség nyilatkozik meg.

A bibliai Jóbnál a zsidót a szenvedő ember érdekelte leginkább. És ezt rajzolta meg Lílien.

Es amit a Jóbnál figyelhetünk meg, ugyanazt mutatja a Lílien-biblia harmadik kötetének többi illusztrációja is. Jóna próféta legendás története kitűnő alkalmat szolgáltat Dórénak a tengeri vihar festésére, és ebbe azt a jelenetet rögzítette meg, amint a tengerbe dobott Jónára kitérít felelme-

tes száját a cethal-óriás. Liliént Jóna, a látomásokat látó ember érdekli. Minden milieu nélkül megrajzolja a prófétát, ahogy őt művészi fantáziája elképzei, fiatalnak, rajongónak, de kissé félenknek, fűrtjeit viharok cibálják, arcán látszik, hogy még nem bírja el az Ur szavának súlyát.

Dorét és a többi zsidó illusztrátort a Biblia külseje foglalkoztatta, Lilien megrajzolta, hogy úgy mondjam, a Biblia szellemét.

És érdekes találkozás, hogy éppen akkor, amikor Westermann a bibliát mint klasszikus könyvet akarta kiadni, hogy „minden teológiai vonatkozástól menten helyet foglalhasson a művelt család klasszikus könyvtárában Homer, Virgil, Dante, Shakespeare, Goethe s a világirodalom többi klasszikusai között”, — éppen akkor jött Lilien és körülfonta ezta klasszikus könyvet a zsidó génusz glóriájával, hogy tartalmával és külsejével egyaránt világos reprezentánsa legyen a zsidó szellemnek. Ennek köszönhető,

hogy a keresztény Westermann klasszikus zsidó könyvet ad a közönség kezébe. Zsidó bibliát, amely teljesen zsidó keretben jelenik meg és hamisítatlan zsidó motívumokkal eleveníti meg az ókori zsidóság fejlett kultúráját, csodálatos ihlettségű irodalmát.

És ebből a szempontból nagy kultúrmissziót teljesít majd a Lilien-biblia. A művelt közönség, amelyet a különböző egyházak exegézise egyrészt, másrészt meg a vallástól való divatos idegenkedés a bibliától teljesen eltávolított, meg fogja ismerni az egyházi köntösből kivetkőztetett „szent könyveket” mint a világirodalom halhatatlan mesterműveit s mint a zsidóságnak felülmúlhatatlan irodalmi alkotását.

A Lilien-biblia harmadik kötete még nem került ki a sajtó alól, de Lilien lekötőző figyelmessége bepillantást engedett a könyv meglepően gazdag illusztrációiba, amelyek közül néhányat módunkban van olvasóinknak is bemutatni. A harmadik kötet címe

Lilien: Ádám és Éva.

„A tanköltészet” (Die Lehrdichtung) és a következő bibliai könyveket tartalmazza: Példabeszédek, Jób, Prédikátor, Ruth, Jóna, Eszter, Dániel.

Illusztrációra való anyag szempontjából ezek a könyvek természetesen nagyon elütnek egymástól. Lilien zseniális művészetének megnyilatkoztatására a legtermékenyebb alkalmat a Jób könyve szolgáltatja, hol a fantázia szárnyalása és a tragikum realizmusa szinte áhítatos mélységgel egészítik ki egymást. A Példabeszédek és a Prédikátor filozófiai elvontsága kevés megérzékeni valót nyújthat a művészi ábrázolás számára. Viszont Ruth bájos, megható idillje, Jóna prófeta legendás története, Eszter mesebeli szépsége és végül Dániel fantasztikus víziói szinte versenyre hívják Lilien képességeinek csodás sokoldalúságát, amely a legnehezebb problémák megoldásánál sem hagyja cserbe a modern biblia nagy művészt.

BÁRÓ MADARASSY-BECK GYULA DR.: A KERESKEDELEM CIVILIZATORIUS HATÁSA ÉS A ZSIDÓK.

(FOLYTATÁS.)

A zsidóság a vallási alapon kifejlődött igaz racionálisztikus lélektanát annál tisztábban őrzi meg, mert ugyan-csak a vallás hermetice elzárja az idegennel szemben nemcsak ott, ahol ez az elzárkozás az idegen orszá-gok törvényeinek következménye, hanem ott is, ahol egyenjogú polgárok, mint pl. Arábiában. Ez a teljes elzárkozás a fajvegyüléstől, a vegyes házas-ságok kerülése, a szerzett faji jellegnek éppen ezért átöröklés által való erősödése vezetnek azután a zsidóság faji jellegének éles kidomborodásához, amelyet Sombart első sorban az igen erősen kifejlő-dött szellemi képességekben a világ jelenségeinek gyakorlati felfogásában, a céltudatosságban és a célért folytatott makacs küzdelemben, a nyugtalanságban és az asszimilálódási képességben lát fennforogni. — Kétségtelen, hogy ez az egész rendszeres fel-

állítás a zsidóság gazdasági szupremáciájára vonat-kozó indokoknak egy rendkívüli plauzibilis és tetszetős felállítás jellegével bír. Bizonyára hozzá-fügendő az is, hogy a zsidó befolyás talán sehol sem fejlődhetett volna oly naggyá, mint éppen Európában, ahol mint keleti nép a velük minden tekintetben egyenes kontrasztot képező északi nép-fajok közé kerültek. És talán külön és erős hang-súlyozást igényel, hogy minden többi mellékkörül-mény mellett első sorban a zsidók magas intellek-tuális kapacitása képezi befolyásuk főalapját. Leroy-Beaulieu a zsidókra mondja, hogy l'intelligence prime le corp, az értelmi funkcióknak a testi ki-fejlesztéssel szemben rendkívüli a fölénye. A tudat-lanság még vallás szerint is halálos véték. A zsinagógát keleten iskolának hívják. Az értelmiség megbecsülése oly nagy, hogy az egyes foglalkozási ágakat a szerint becsülik többre vagy kevesebbre, amennyire nagyobb vagy kisebb értelmi tevékeny-séget igényel. Századokon keresztül nem volt faj, amely a tudást — természetesen a maga vallási alapján álló tudást — nagyobbra tartotta, mint a zsidó. A testi kultusz minden más fajnál lényeges szerepet játszik és nagy megbecsülés tárgya. A zsidóságnál nem jelent semmit. Kicsi, de talán jellemző dolog, hogy az összes népek monda- és legendakörén végighúzódik a testi erő dicsőítése száz és száz férfnál. Achíles, Szigfried, Toldi Miklós csak hirtelen eszembe ötlő nevek, ellenben a zsidóságnál az egy Sámson kivételével a testi erőről alig szól a tradíció. Az egyik nemzeti hős pedig Dávid, aki a nagy Góliathot nem testi ere-jével, hanem egy parittyalövessel teríti le, akinek tehát nem vitézsége, hanem ügyessége és ravasz-sága képezi a csodálat tárgyát.

Már most milyen az a zsidó intelligencia, milyen az a zsidó értelmi képesség, amelynek csodálatos hatásai és eredményei a fentiekből domborodnak ki. Ezzel a kérdéssel is végtelen sokan foglalkoz-tak és talán kevesen találták meg a helyes mér-téket ítélet dolgában. Sokan talán túlbecsülik, még többen lényegesen érdemen alul értékelik. Szám-talanszor hallottuk, hogy a nagy feltalálók között, a nagy művészek, a nagy filozófusok között alig vannak zsidók. Tehát a zsidó intellektus mögöt-te marad más fajok intellektuális erejének. Én azt hiszem, hogy ez a beállítás így feltétlenül hely-telen.

Az intelligenciának kettős funkciója van. Az egyik az ítélőképesség. Az ítélet a megfigyelések alapján nyugvó emlékező tehetség szüleménye. Aszerint, hogy a megfigyelések helyesek vagy helytelenek, lesz erősebb vagy gyengébb az ítélő-képesség. Az intelligencia másik funkciója a fan-tázia, amely a megfigyelések által szerzett adatok absztrakt továbbfejlesztésében áll. Már most az én meggyőződésem szerint, a mélyen ható korrekt

Lilien: Spanyol zaidó.

megfigyelés nem képezi a zsidó intelligencia erejét és ennélfogva a mélyen járó ítéletben talán nem annyira biztos, mint más fajok nagy gondolkodói. Talán arra az átöröklött díszpozícióra vezethető ez vissza, hogy a zsidóság elszigeteltsége következtében megfigyelésének azzal a lehetőségével nem bírt, mint mások és a ghettóban való elzártság nehezebbé tette részére tiszta kép megalkotását. Viszont a fantázia minden irányban legnagyobb erejét képezi a zsidó intellektusnak és talán — hisz ez mind hipotézis — ezt arra lehet visszavezetni, hogy elnyomott emberben a fantázia mindig erősebben dolgozik, mint a kielégített embernél. Mindennapi megfigyelés, hogy a zsidó felfogása nagyon gyors, alkalmazkodása és logikája a percipált adatokra nézve rendkívüli. És agyműködése precíz. „L'esprit juif est un instrument de precision ; il a l'exactitude d'une balance“, írja Leroy-Beaulieu. És mindenesetre áll az, hogy az intellektus kiterjedése a fajban — hogy úgy mondjam — a nivellált intelligenciának a quantitása, nagyobb, mint más fajoknál, amit talán nyersen úgy lehet kifejezni, hogy a zsidók között átlagosan kevesebb a gyöngé felfogású ember, mint más fajoknál.

Nem fejezhetem be ezt az előadásomat anélkül, hogy erős hangsúllyal rá ne mutatték arra, hogy az utóbbi időkben, különösen a XIX. század közepe óta a zsidóság helyzete és ezzel együtt a zsidóság viszonya a gazdasági élethez is igen lényeges változáson ment keresztül. Természetes, hogy ennek az átalakulásnak tulajdonképeni alapjai az emancipációs törvények, amelyek a zsidók politikai és gazdasági egyenjogusítását kimondja. Okszerű következésük az volt, hogy a zsidóság részére a tevékenység egyéb mezejét is megnyitván, megszűntek kizárólag a kereskedelem művelői lenni. Erre a felszabadításra és egyenjogusításra vezethető vissza, hogy az asszimilálódás minden országban most már nemcsak külsőleg, de belsőleg is keresztülhatol. A zsidóság egész lényére vonatkozó átfarmálódás ez, mert azt a megkövesedett elzárkozottságot, amely nemcsak az idegen országok törvényeinek következménye, hanem saját vallási törvényein nyugvó elszigeteltség volt, teljesen levetette. Felolvad azon ország nemzeti életében, amelyben tartózkodik és mindenekelőtt leveti azt a nemzetköziességet, amely a XVI. századtól a XVII. századig politikai helyzetének természetes következményeként jelentkezik. Objektív ítélettel be kell vallanunk, hogy ez egyszersmind a vallási érzés gyöngülésével járt, legalább abban az értelemben, hogy a vallás a maga lelki életét szabályozó törvényeivel nem hatja és hathatja úgy többé át a zsidó külső életét, mint az elmúlt századokban. A nemzeti eszme itt győzedelmeskedik a vallási eszme felett. Természetes és a kor irányainak megfelelő fejlődés. Ugyancsak a vallási érzés gyöngülésének következményét képezi a kikeresztelkedések folytonos percentuális gyarapodása a XIX. század második felétől kezdve.

Lilien : Marokkói zsidó.

Láttuk, hogy a XVI—XVIII. században ott is, ahol a szükség kényszerítette rá a zsidókat, hogy külsőleg mint keresztények éljenek, zsidó vallásukban teljesen megmaradtak (maranók). Tehát az életet fenyegető veszély hatása alatt is csak külsőleg bírtak megválni vallásuktól. Ma a kikeresztelkedések mindenesetre minden erős kényszer nélkül történnek. De azt hiszem, nagyon csodálkozva nézne reám néhány kikeresztelkedett jóbarátom, ha azt a kérdést intézném hozzájuk, hogy vajon titokban pontosan követik-e a zsidó rituálé előírásait, mint a maranók tették. Szóval praecízírozom a tételt: a teljes asszimilálás, amely a régi valláserkölcsei felfogással tulajdonképen ellenkezik, önkéntelenül a vallási érzés gyöngüléséhez vezet éppen azért, mert a zsidó vallás tételes gyakorlása több-kevesebb elszigeteltséget idéz elő. Fel-tűnő az is, hogy a testi nevelés fejlesztésére a multtal szemben mennyivel több gond fordítatik ma a zsidóságnál is.

Meg kell itt még említenem, hogy ugyanezen fejlődésnek a produktuma az az erős szétválasztás

Lilien: Eszter.

is, amely szegény és gazdag zsidó — vagy ha úgy tetszik — orthodox és neolog zsidók között végbemegy és amelynek rokonvonásai vannak a múlt században annyira éles elválasztással a szefardim és askenázim zsidók között, akik közül az előbbieket a babiloni származású arisztokráciát spanyol és portugáliai székhellyel és később vándorlásaikban Hollandiában is képviselték, az utóbbiak pedig a Palesztinából Kelet-Európába jött és onnét mindinkább nyugatra terjedő zsidóság voltak. Ez az elválasztás ma úgy jelentkezik, hogy az orthodox zsidóság a tulajdonképpen, úgy vallási, mint valláserkölcsei tekintetben ennek az évszázadokon keresztül létezett megkövült zsidó szellemnek a képviselője, amelyet a nagy átalakulás csak alig érint és akikkel szemben a nem reakcionárius zsidóság transzformációja az egész vonalon annál szembeszökőbb.

De a fejlődési processzus szükségszerűen nem maradhat hatás nélkül a zsidóknak a gazdasági élethez való vonatkozásában sem. A zsidó befolyás a kereskedelmi életre, ha még ma is nagyon erős, különösen a nyugati országokban, semmiesetre sem oly praedominans, mint a XIX. századig volt. Egyrészt, mint láttuk, a zsidó gazdasági felfogás, amely áthatotta és átalakította a kereskedelmi életet és megalkotta a kapitalizmust, idők folyamán áthatol egyéb fajokba is. A népek az új kereskedelmi szellembe belenevelődnek és átveszik annak gyakorlatát. Másrészt a kapitalizmus a maga arra irányuló tendenciájával, hogy minél nagyobb, minél szélesebb körű, minél impozánsabb

kereskedelmi faktorokat teremtsen meg, lassanként odafejlődik, hogy ezeknek a nagy kereskedelmi egységeknek, pl. nagy bankintézeteknek és nagy gyáraknak vezetése nem fűződik többé annyira, mint azelőtt a vezető egyén kereskedelmi tehetségéhez, hanem éppen a nagy kiterjedés folytán lassanként mindinkább bürokratikus jellegűvé válik. Itt elég talán annak a ténynek a konstataciója, hogy a zsidóság gazdasági befolyása mindezen körülményeknél fogva a legutóbbi időkben inkább némileg csökkenő, mint terjedő tendenciát mutat.

Azt hiszem, hogy az előbbieken sikerült kimutatnom azt, hogy felfogásom szerint a kereskedelem megteremtésében, annak fejlesztésében, nagyratételében és a kapitalizmus megalkotásában a zsidóságnak egészen kivételes, egészen rendkívüli nagy szerepe van. És ezzel a kereskedelemre gyakorolt befolyással együtt a történelem egész folyamán a zsidóság, mint a kultúra egyik legerősebb hordozója jelentkezik. Ha a természet mély titkainak felismerésében, ha az ember belső csodás lényének átérzésében, külső formáinak ábrázolásában a zsidóság az elnyomás idoszakaiban korszakalkotót nem is produkált, ha nem is volt egy Galilei-je, egy Newton-ja, egy Shakespeare-je, egy Michelangelo-ja: a kultúra terjesztésében a műveltség nivellálásában, abban, hogy a maga gyorsaságával és mozgékonyaságával mindent, ami új, azonnal felfogott, felhasználott és terjesztett, abban, hogy értelmének precízitásával és kritikájának erejével az értékest az értéktelentől mindig el tudta választani, hogy az egész fajra kiterjedő nagy értelmi képességgel nehéz sorsában mintegy a kultúra talán részben önkéntelen rabszolgájává vált, az emberiségnek elévülhetlen becsű munkát szolgáltatott. Mindegyik szegény batyus zsidó, aki házról házra, üldözve, csufolva és szidva, fázva és éhezve vitte magával a maga olcsó portékáját, magával hordta batyujában a kultúra egy-egy gyöngén pislogó mécsesét, az egész faj pedig a maga értelmi erejével évszázadokon keresztül tartotta kezében a haladás világító lánggal lobogó fáklyáját.

LAKATOS ANDOR: URAM, A SZÍV . . .

(Dávid 131. zsoltára után.)

Uram, a szív, mely keblemben dobog,
Nem büszke már és szemem sem kevély,
Lelkem nem korbácsolja szenvedély
S nem kelti vágyra nagy, csodás dolog.

Ajkam elnémult, vágyam szendereg,
Csitítom lelkem, hogyha felriadna,
Csitítom fájón, mint a bús anya
Az emlőjétől elvált kisedet.

JÁVOR BELLA: MIRJÁM NÉNI.

Gy a Mirjám néni a falunk legöregebb asszonya. Az utcán csak a botja segítségével jár, de a kicsi boltjában olyan fürge mozdulatokkal szaladgál ide-oda, mintha még mindig a harminc esztendő előtti Mirjám asszony lenne! Mirjám néni özvegy és mondhatni, gyereke sincs. Van ugyan egy fia Amerikában, de az nem számít; nem emlékszik rá senki. A Mirjám néni örökösen könnyes, bánatos kék szeme mesél néha róla, a rossz fiúról... Annak mesél, aki belenéz és megérti... Az öreg asszony sokat sir, ha egyedül van, de senkinek se panaszolja el baját. Úgy látszik, mintha minden vágya a meggazdagodás lenne és a pénzen kívül semmi sincs, ami boldoggá tehetné.

Egyszer megláttam az utcán Mirjám nénit, botjára támaszkodva egy levéllel a kezében. Az égre nézett és kicsi, nedves kék szeméből szaporán hullott alá a könny... Végig ráncos, bronz arcán, a levélre. Meglátott, összerázkódott, a levelet sietve elrejtette, aztán odatipegett hozzám.

— Lelkecském — mondta — nagyon finom varrótűim érkeztek. Mondom, nagyon finomak. De milyenek! Valódi acél és inkább begörbül, semhogy eltörne... Remélem, lelkem, nem teszi meg velem azt a csúfságot, hogy másfelé megy! Egy szegény öreg asszonyt pártolni kell... Mondom, nagyon jók a tűim...

— Mirjám néni, hát megnézhetném most? Venni fogok, igazán kell nekem.

Az öreg asszony szeme felragyogott. Megfogta a kezem, mintha attól félne, még megbánom a vásárt...

— Jöjjön, jöjjön lelkem... Drága jószágom. Úgy megáldja magát az a drága, nagy, jószágos Isten. Jót tenni egy szegény zsidó asszonnyal! Ez olyan szent cselekedet, amiért borzasztó jutalom jár... Tudja lelkem, most rossz szelek járnak... Semmi üzlet. Mikor az én szegény férjem élt, akkor egészen másképp volt minden... En nagyon gazdag asszony voltam! De azért nem voltam büszke! Megverne az Isten, ha eldicsekednék vele, de én borzasztó sok szegényen segitettem. A Mirjám néni asztalánál tíz-húsz böcher ült naponta ebédnél... Azok szép idők voltak! Szegény fiúk, akiknek én adhattam ebédet! Mikor körülosztottam a levest és az a sok tüzes, fekete szem olyan hálásan nézett rám, én voltam a legboldogabb! Nagyon sápadt, beteges fiúcskák voltak akkor, de mostanra mindből ember lett! Volt egy köztük, a legsápadtabb, a legtüzesebb és legfeketebb szemű, a legszelidebb volt és a legjámborabb... Nagyon szegény gyerek, hazulról tudja... csak nem akarom mondani, az anyja almát árult egy utcasarkon..., de most az a szegény kis böcher első rabbi valahol! Nagyon, nagyon sok pénzt kapott hozományul és az apósa helyett őt választották be.

Lilien: Rahab.

Most az irt nekem... Képzelve lelkem, emlékszik rám! Most, amikor öreg emberek csókolnak neki kezét! Ó, milyen öröm ez nekem lányom... Egy idegen és eszébe jutok... Éppen csak egy párszor evett nálam és nem felejtí el sohasem... Egy idegen! És az én fiam..., akit én neveltem, akinek örömet adtam volna oda minden csepp vérem..., aki koldussá tett, az még azt se írja: köszönöm anyám!

— Ilyenek a gyerekek, kedves Mirjám néni — mondom bátortalanul.

— Ó, lányom! Az ilyesmi nagyon fáj..., nagyon, nagyon... Hogy milyen egy anyaszív? Ó, azt nem értheti meg egy gyerek... Csak írnia meg valaki, hogy a fiam él! Először azt, hogy nem beteg és nem nyomorog! És hogy nem dolgozik szombaton... Ha ezt tudnám... Hát baj lenne az, ha nem köszöni meg nekem, amit vele tettem? Hát a köszönetre számít egy anya, mikor az életét is odaadná a gyerekének? Nem kell nekem ötóle semmi. Csak hirt hallhatnék felőle. Lehajtott fejjel mentünk tovább.

Mirjám néni, ha dolga van valahol, becsukja a boltját, mert nincs kire bizza. Sokszor zárva van egész nap és olyankor azt hiszik az emberek, hogy betegen fekszik.

— Hát itt vagyunk, lányom... Ugye aztán egyebet is vesz nálam? Mert a tünél olyan igen kevés a haszon, abból nem lehetne megélni... Meg aztán, hogy most alaposan fölőröfölték az árát, én ugyan nem a gyárból veszem, másodkézből, eddig három tű volt egy krajcár, most még

magának se adhatok kettőnél többet... de ha többet vesz... Majd meglássuk.

Mirjám néni nem kulccsal nyitotta ki a boltajtáját. Sok-sok zsínnel volt összekötözve, lehetetlen göbökre húzva, vaskarikákra csavarva... Elnézni azt, hogy micsoda angyali türelemmel nyitogatta azt ki Mirjám néni! Igazi gyönyörűség. És mikor végre minden göb kinyílott, akkor beesett az ajtó a boltba...

— Így bánnak egy szegény öreg asszonnyal — panaszkolta —, elsejére pontosan beviszem a házbért, de megigazítani semmit nem igazít ez a vén gazember... Nahát idejőjön lelkem... Ozt válaszszon. Jó árú, friss árú és legalább nem kell félni tőle, hogy becsapom... Előbb a tüket, jó? Jaj, ne nyúljon hozzá nedves kézzel, lelkem! Mindjárt rozsdát fog! No lássa itt ezt a nagy csomót? Hasznavehetetlen! Megveszik, nem jó nekik, visszaküldik és akkor tönkretesznek vele egy szegény zsidó asszonyt, aki ebből él... Mert egy zsidónak nagyon nehéz, sok kell... Kalács, gyertya, egy kis hal..., hús... A szombat, főleg a szombat! Egész héten a szombatra kinlódik az ember. Aztán eljön..., nahát nem panaszkodom, áldott legyen, ezerszer áldott a drága szombat. Az ember legalább ledobja magáról ezt a sok piszkos rongyot. Tisztát vesz és imádkozhat eleget... Négy gyertyát gyújtok és annak gyönyörű a lángja... Áldott, ezerszer áldott a drága szombat... Megfőztem a halat és leülök hozzá, hogy kaláccsal mártogassam ki a jóízű levét... Egyedül vagyok, eszembe jut és akkor nem kell semmi!

Hol a fiam? — A fiam most éhez! Szombat van és az én fiam úgy dolgozik, mint egy pogány...

— Ezt nem lehet tudni Mirjám néni...

— Lányom, tudja, én nagyon szeretnék meghalni... Vajjon használnék vele az én fiamnak? Hogyne. Neki maradna az üzlet és ő hazajönne. Fiatal, erős, tudná vezetni. És nem lenne egyedül! Megházasodna. Micsoda kedves kis lányokat ismerek én itt! Feleségül venne egyet... Aztán lennének gyerekei. Sok apróság... Feketeszemű, pufók arcú kis angyalkák; annyi lány, ahány fiú... És a fiam megnövesztené a szakállát... Zsidó lenne, mert tanulni tud! De még mennyire! Aztán a menyem... Nagyon, nagyon boldog vagyok, ha erre gondolok... És úgy szeretnék meghalni értük, de hol a fiam?

— Bizonyára jó dolga van és azért nem ír... Válasszunk a tükből, Mirjám néni...

— Igen, igen, lányom! Én magam rontom el az üzletet, hogy folyton sírok... Az üzlettel nem törődöm; tönkremegyek és az enyémekek, akik csak ezután fognak jönni, nem marad semmi... Gyűlölni fognak még akkor is, mikor a földben fekszem... Pedig gondolok rájuk... Hát válasszunk a tükből, lelkem!

Mirjám néni kivett egy nagy csomót a — rozsdásokból... Félve, oldalról rám pislogott, vajjon látom-e? Letette a földre, aztán rálépett és surolni kezdte a cipője talpával... Közbe folyton dicsérte:

— Ilyet lelkem, ilyen tüket nem kap sehol... Tiszta acél!...

TOLLHEGYRŐL

MAGYAR ZSIDÓ MŰVÉSZET. Előző számunkban a privát szalonokra panaszkodtunk, amelyek nem tűnnek a falaikon zsidó témájú képeket. A szalonok gazdái érthetően alkalmazkodnak „modern” drága bútoraik kívánságához és a művészet még sincs egészen a művészetért. A l'art pour l'art igen szubtilis gondolat és így nem ebbe a világba való, min mi földhöz ragadt emberek alig tudunk felülemelkedni és így a művészek sem, azzal a különbséggel, hogy az egyik jobban megalkuszik az étellel, mint a másik. De vannak nyilvános számadásra kötelezett intézményeink, hitközségeink, vagy ezek kezelésében fennálló intézetek. Ezeknél kell zsidó művészeinknek teret, szabadságot és pénzt adni, hogy a magukba temetett zsidó motivomaikat világra hozzák. Ne merüljön ki a hitközségek és zsidó intézmények műpártolása abban, hogy a harminc és néhány koronás alapítványért megfestetik Gics Pamacs

Péterrel a jólelkű adakozót a tanácsterem díszéül. Legyenek a templomok, iskolák, kórházak, árvaházak, hitközségi tanácstermek bizonyosságai annak a kultúréletnek, melynek a hiánya oly nagyon szomorú, sőt aggasztó. Mert ha a zsidóság egyedei kultúréletet élnek, miért ne a közösség, melynek ez mindig fokozottabban a feladata.

OH A MI EXKLUZIV TÁRSASÁGAINK. Poeta nascitur. Bizony születni kell vagy az egyedül üdvözítő egyházban vagy valamelyik Kr. u. keletkezett egyházközség nagyratörő csecsemőjeként, mert könnyebb az elefántnak a tű fokán keresztül járni, mint valamelyik zsidó poetának a mi nagyokról elnevezett, de nagyokban szűkölködő társaságainkba bejutni. Végre is ez a szigorú vallásfelekezeti osztályozás nem volna oly nagy baj, ha éppen nem Molnár Ferencről lenne szó, akit minden modernsége dacára, a konzervatív irodalomtörténet atyames-

tere kabinetkérdéssel egyetemben ajánlott. Nem akarunk párhuzamot vonni a drága „Muzsikaszó” és Molnár „Muzsiká”-ja között, nem szölünk tehetőségtöbbletről, mely olyan nyilvánvaló, csak a mi Kalksburgban nevelkedett arisztokratainkról, akik az ő ezerholdjaik tekintélyével beleártják magukat a cimernélküli középosztály metier-jébe, akik azt hiszik, hogy az ő toasztjaikkal tényleg egészséges lesz az az erő és tehetség nélküli, ámbár a tricolor egészséges színeivel takaródzó és mégsem nemzeti irodalom. Szerencse, hogy az Apponyik nem árthatnak annyit a diadalmasan világot meghódító új magyar irodalomnak, hogy ezek a heroszok elkedvetlenednének, hiszen mindegyikük azonfelül, hogy művész, fölényes és okos ember, akik tudják értékelni a fehér asztalok ünnepi szónokainak billikomos tartalom- és igazságnélküliségét.

SPANYOLORSZÁGBAN NINCS ANTISZEMITIZMUS. És az Úrnak 1492-ik esztendejében, kivonult a gazdasági napfény Spanyolországból azokkal a koldustarisznyákkal, amiket Ferdinánd, Izabella és Torquemada, ez a gyönyörű trio a zsidóság kezébe adott, hogy öntözzék arcuk verejtékével más országnak megmunkálatlan földjét. Azóta nincs tavasz a torreadorok országában, azóta nincs a tüzes spanyol bor mellett kenyér és mintha egy óriási sztrájk bénítaná már vagy 600 esztendeje Spanyolországot. Mindezt pedig azért mondtuk el izelítőnek, mert kezünkbe akadt a spanyol menetjegyiroda prospektusa, hol azzal dicsekednek aláhúzával, hogy a szép Andaluziában nincs antiszemitizmus. Ez meg az Úrnak 1912-ik esztendejében történt. Quae mutatio rerum! Ha már a kiüzött zsidók mint honpolgárok nem jönnek vissza, jöjjenek mint nagyúri utazók, hullajtsák el önként az arányaikat annak az országnak, amely valaha az „idegenek” vérét hullajtotta, arányaikat pedig törvényekkel szedte el.

BANGHA BÉLA ASZEMITIZMUSA. A II-ik Loyala Ignác húsz és egynéhány éves fiatal jezsuita páter az „erős a mi várunk” elvénél fogva a templomi kathedrán olyan hatalmas, dörgedelmes szózatokat intéz a zsidóság ellen, hogy csodáljuk, hogy nem hever romokban Izrael. Csudálatosan új dolgokat mond. Új divatot kreál. Azt mondja, az antiszemitizmus nem segít semmit, szükséges, de hasztalan, mint ahogy ő azt ékes konyha-latinsággal mondja „sub pondere crescit

Lilien: A nargiléh-szívó.

palma”, az antiszemitizmus ütéseitől erősödik a zsidóság gerince. Nem. Az antiszemitizmus nem jó szó, aszemitizmus kell a magyarnak. Megtisztítani a levegőt a zsidó bacilusoktól, a közéletet, az irodalmat, a pénzintézeteket (Éljen a Hungária bank) Ó Balgha — pardon — Bangha páter! Ön kitűnő nemzetgazdász és a világtörténet nagyszerű ismerője! És bizonyára betéve tudja a keresztény Sombart könyvének ama passzusát, mely arról szól, hogy „mint a napfény vonult Izrael a földön keresztül; ahol megjelent, ott élet és áldás sarjadt, ahonnan távozott, megszűnt a kereskedelmi és gazdasági élet”. Ön nagy tudós lehet, óh Balgha — pardon — Bangha páter!

PÁRBAJOZÓ ZSIDÓ IFJAK. Dr. Goldberger Márk, a lipótmezei állami elmeegógyintézet főorvosa könyvet ír, amelyben a zsidóságot pszichatrikus szempontból vizsgálja. A készülő könyvből átengedett a Mult és Jövőnek egy részletet, melyben a zsidóságnak kriminális ügyekben való szerepéről szól pontos statisztikai adatok alapján. A cikk egyik adata különösen meglepett bennünket. Közismert antiszemita frázis a zsidóság gyávasága. És íme a pontos statisztika szinte oroszlaní bátorságról szól (ha ugyan bátorság!), Nubia oroszlanjának gyáva nyulai párbajvetségekben 35%-ban szerepelnek, holott a magyar zsidóság a lakosságnak csak körülbelül 5%-át teszi. És míg a többi vallásfelekezeteknél a párbajvetség csökken, a zsidóságnál rohamosan emelkedik. Öszintén szólva, mi nem örülünk neki, hogy a bornírt hősdí játékokban a zsidók oly szép számmal vesznek részt. De nem ártana egynéhány antiszemita frázist úgy alaposabban megvizsgálni, hátha egész bizonyosan az ellenkezője derülne ki.

(Ráby Simon.)

Arl Rössler „Öt frankfurti“ jának budapesti előadása érdekes kultúr-képet nyitott a tőke modern átalakulásának annak a hatalmas folyamatába, melyet egy század óta a Rothschildok képviselnek a pénzvilágban. A Rothschildok, kiket Heine méltán nevezett „a legnagyobb forradalmároknak, kik a mai demokrácia alapjait megvetették s a patríciusi előjogokat kiirtották“. Valóban, a Rothschild névnek ezt a történeti jelentőségét kiaknázni, feldolgozni szinte önként kínálkozó hálás téma az irodalom és a színpad számára úgy általános ember, mint kortörténeti szempontból. Ma is áll még a frankfurti Börnestrassen, a régi ghetto helyén a Rothschildok régi ősi fészke, vagyis inkább csak homlokzata, vastag faburkolatával s belsejében egy-két berendezési tárgy még az öreg Rothschild Amsel idejére mutat vissza. És él még, bár teljes visszavonultságban, az öreg Rothschild Matild báróné, a frankfurti cég utolsó fejének özvegye, a bécsi Rothschild Salamon unokája, annak az éber és okos Charlotte-nak unokahúga, aki Rössler darabjában is szerepel; még elképzelhetjük magunk elé azt az egész miliót, melynek körében Rössler családi idillje lejátszódik, a hatalmas Biedermeyer kályhát, melynek derűs melegénél a zsidó családi élet egyszerű meghittségébe vethetünk egy pillantást, a jóságos Gudule asszonyt, körülvéve öt fiától, Amsel, Náthán, Károly, Salamon és Jakabtól, akik felosztják maguk közt a világot s akik között a jó öreg matróna, még mikor milliók milliókra halmozódnak is szeme előtt, megmarad egyszerű kis zsidó asszonynak, aki maga készíti el mindenik fiának kedvenc ételét.

Staffage, hagyomány kortörténeti adat tehát nem hiányzott, amiből Rössler bőven merithetett. S bár vigjátékához az ötletet tulajdonképen Heine könyve adta meg neki Börnéről, maga is elmélyedt az egykorú források tanulmányozásába, családi levéltárakat kutatott át, hogy élethűen vihesse színpadra a Rothschild-dinasztia ötágú megalapítójának történetét, az óriási Rothschild-vagyon eredetét s kidomborítsa jellemük eltérő vonásait, a magas összeköttetéseivel dicsekvő Károly hiúságát, a zseniális Náthán szófukarságát, Salamon hatalomszomját stb.

Maga a mese, amely sovány Rösslernél, épp oly kevésbé ragaszkodik a történeti valósághoz. Taunus hercege, Gusztáv pénzügyeinek szanalásáról van szó egy 12 millió kölcsön útján, amelynek garanciájául a hercegnek Charlotte-tal való házassága szolgálna. Ha azonban meggondoljuk, hogy 1822-ben, amely évben a darab játszódik, a Rothschildok hatalma már oly kiterjedt volt, hogy alig lehetett szükségük oly potomságokkal vesződni, mint egy eladósodott kis hercegnek kírántása a bajból, úgy már maga a darab ki-

indulási pontja, a családi tanács összehívása sem tekinthető olyan alapnak, amely megtörtént történelmi tényeknek felelne meg. Amellett joggal lehet kételkednünk abban is, vajjon a „párti“ olyan kecsegtető lehetett-e a Rothschildokra úgy üzleti, mint társadalmi szempontból, tekintve, hogy akkor már nemesi rangra voltak emelve. Igaz, hogy Rössler úgy oldja meg a témát, hogy utoljára Charlotte az, aki kosarat ad, hogy párisi unoka fivérének, Jakabnak legyen menyasszonya.

Ebbe az igénytelen keretbe illeszti bele a bécsi Rössler a maga „életképét“, melynek első felvonása: az öt frankfurti Rothschild bemutatása, a második: látogatás a hercegnél s a házassági terv megbeszélése, míg a harmadik az obligát vigjátéki fordulatot hozza magával s meggyőz arról, hogy a szív joga mégis erősebb mindennél s végül is diádalmaskodik a rideg üzleti érdekek felett is.

Ami igazán értékes és szép Rösslernél, az a Rothschildok ősanjának, ennek a derék asszonynak a rajza, akit nem kábit el fiainak a szerencséje, megmarad egyszerűnek és józannak, de azért rendet tud tartani a ház táján s fiainak még meglelt korukban is imponál anyai bölcsességével. Egyes mondatai a leszúrt élettapasztalás igazságaival hatnak, mint p. o. mikor azt mondja: „régibutorokat nem kell kimozdítani helyükből“, vagy mikor a Jakab fia által ajándékozott brüggei csipkékre, melyeket valamikor a speyeri választógrófnő viselt, ezt a megjegyzést teszi: „Speyerből való volt az anyám is. Hogy anyáknak talán az árokba kellett ugrania, ha a hercegnő udvaroncával arra lovagolt s most én viseljem... menyinyire változtak az idők“.

Rössler különben, aki állítólag 200,000 márkás ajánlatot utasított vissza vigjátéka örök előadásí jogáért, — mely Bécsen, Berlinen és Frankfurton át most hozzánk is elérkezett — nem az egyetlen, ki a Rothschildokat a színpadra hozta. Már ez előtt majdnem félszázaddal játsztak a német színpadokon egy *Adolf Révész* névvel jegyzett három, felvonásos színművet, amely annak idején „Orientália“ összefoglaló címmel Eduard Bloch kiadásában jelent meg, mint egy „Vázlatok a zsidó életből“ című gyűjtemény füzete. Érdekes lesz Rössler darabja alkalmából rövid visszatekintést vetnünk erre a műre is, amely szintén a Rothschildok legendaköréből van véve, de több történeti hitelességgel, mint Rössler darabja.

Ebben a darabban a pénzvilág mai hatalmas megalapítója még nem viseli a Rothschild nevet, azt csak később kapja. A szindarab tárgya az a történelmi faktum, mikor a hesszeni fejedelem a jenai csata után az országába betört franciák elől menekülve vagyona gondozását az öreg Amsel zsidóra bízta, aki ezt a bizalmat teljes mértékben viszonozta is, mert sikerült neki a vagyont nehéz viszonyok közt és nem minden személyes koc-

kázás nélkül megmenteni. Az eltérés a történelmi valóságtól csak ott kezdődik, hogy míg valósággal az öreg Amsel nemsokára ezután, 1812-ben, meghalt, addig a szerző szerint még a lipcsei csatát is megérte. Ő ugyanis mit sem tud az öreg frankfurti zsidó öt fiáról, hanem úgy állítja be a dolgot, mintha Amselnek csak egy fia és lánya maradt volna, mely utóbbi egy távoli rokonához ment nőül.

A darab elején a fejedelem megtudja követség tanácsosától, hogy a jeni csata elveszett s a regensburgi birodalmi gyűlés feloszlott s létrejött a rajnai szövetség, őt magát Napoleon megfosztottnak jelentette ki tartományaitól. Épp azon a ponton áll, hogy meneküljön, mikor a koronakincstár öre nem akarván felelősséget vállalni, visszaadja kezébe az ékszeres ládát a kincstári jegyekkel együtt s a fejedelem a legnagyobb zavarban van, hogy hol helyezze azokat biztonságba. Véletlenül egy zsidóüldözésnek válik tanujává s mint bölcs Náthánban, alkalma nyílik a zsidó Amsel leánya életét megmenteni s ugyanakkor meglepetve hallja, hogy a nép az öreg Amselről úgy beszél, mint a becsülelenség mintaképéről. Környezete hitetlensége ellenére elhatározza, hogy inkognitó meglátogatja az aggastyánt. Szombat ünneplése közben találja otthon, épp amidőn egy távoli rokona, Zadik, leánya kezét megkéri s mint Saladin Náthán elé, ő is fogós kérdéseket terjeszt elébe: vajjon gyűlöli-e a zsidók üldözőit, a keresztényeket s szereti-e a pénzt? Miután a zsidó bölcsen válaszolt a kérdésekre, leleplezi magát s rá akarja bízni megőrzés végett a három milliót tartalmazó ládát. Hanem Amsel sem vállalja szívesen a felelősséget ily veszedelmes időkben a bizonytalanságnak kitett ghetto-ban s csak midőn a fejedelem ezt, mint leánya megmentésének árát egyenesen követeli tőle, akkor rogy térdre s fogadkozik, hogy a vagyont megtízszerezve fogja visszaadni.

A második felvonás mutatja, hogyan felel meg a hú ember elvállalt kötelességének. Kétszer menti meg a kincseket, egyszer a franciáktól, másszor a zsidóktól, midőn pedig a távozó fejedelem Amsel fiát és vejét is figyelmeztette, mivel tartozik a zsidóság e pillanatban a veszélyben forgó hazának, fegyvert fog a zsidó negyed is, hogy mindenünnen összehordott rozsdás fegyvereivel a német haza felszabadítására siessen. Csak a bölcs Amsel látja előre, hogy a hazának vajmi keveset használhat ez a szedett-vedett néphianyos fegyverkezéssel, ellenben elveszitheti a frankfurti ghettot, hol a fegyverviselés tiltva van. S úgy is történik, megjelenik a zsidóüldözések értelmi szerzője, egy Strolch nevű mészáros a városi őrseggel a zsidók házaiban s csak egy szolga ügyes hazugsága hárítja el a csapást a zsidóság fejről. Hozzá még a vádló jön a rágalmazás gyanújába. De Strolch bosszút forral; előbb a zsidó házat akarja lerombolni, majd mikor a franciák bevonulnak, ő az, aki

Lilien: Jób gazdagsága. (A sajtó alatt, élvő Lilien-biblia 3. kötetéből.)

nyomra vezeti őket s elárulja előttük a fejedelmi kincs hollétét. S megjelenik egy francia tiszt, hogy a kincs kiadatását követelje Amseltől. Amselnek alkalma nyílik okosságát, elővigyázatosságát a legfényesebb oldalról mutatni be. Arra a kérdésre, nála van-e a kincs, kitérőleg felel, anélkül, hogy hazudnék és hozzáteszi, hogyha nála volna is, életét áldozná inkább, minthogy a rabizott vagyon egyetlen fillérét kiadja. A francia tiszt lefegyverezve érzi magát s elvonul embereivel, miután előbb elfogadott egy gyűrűt Amseltől, amely még unokái unokáinak is felismertető jelül szolgáljon, ha valamikor a Rothschildokra szorulnának. Amde még sokkal nehezebb próba előtt áll Amsel, amikor a fosztogatások következtében koldusbotra jutott zsidók kenyeret követelnek tőle s kincsre utalnak. „Felebarátodnak ne kívánd semmi jószágát!” ezzel utasítja el őket.

A harmadik felvonás hét évvel később, a lipcsei csata után játszódik. Előbb egy szerelmi epizód bonyolódik itt le, mely akkor keletkezett még, mikor az ifjú fejedelem lánggra lobbant a szép zsidó nő iránt, akinek életét megmentette s bucsúzánál e szavakkal vált meg tőle: „Eszter, gondold rám!” E szavak felbolygatták a fiatal lány nyugalma s az elé a kínos dilemma elé állították őt, hogy vagy megmentőjével szemben legyen hálátlan, vagy pedig Zadiknak tett ígéretét szegje meg. De mikor ez utóbbi atyja védelmében a zsidó zavargások közben sebet kap, nem habozik tovább s egy sikerült humorisztikus jelenetben a

tóra döntését hívja ki habozó szerelmesével szemben, kit azzal vádol, hogy elrabolta szívét s őt bálványimádással (a fejedelem iránti érzelmekkel) gyanúsította. Sajnos azonban, Zadik szegény s a leány apjától kénytelen a szokásos kelengyét várni. De kitűnik, hogy a háború alatt Amsel is teljesen elszegényedett, pedig a fejedelmi vagyont még csak ötszörösére tudta emelni, miközben ő koldusbotra jutott. A fiataloknak egy krajcár nélkül kell megalapítani háztartásukat, mint ő kezdte egykor s Zadik meg is elégszik azzal, ha felesége apja üzleti titkát adja neki hozományul.

Mielőtt azonban erre kerülne a sor, eloszlik minden felleg. Amsel Londonban élő fiának sikerül a lipcsei győzelemről 24 órával előbb szerezni értesülést s ezzel megnyeri azt a tízenöt milliót, mely a fejedelmi vagyon megígért tiszteséhez még hiányzik s az öreg ezt épp akkor tudja meg, mikor a fejedelem győztes csapatai élén bevonulását tartja Frankfurtba. Ő is elszegényedett a háború alatt, emberei türelmetlenkednek a hátralékos zsold miatt s kinevetik, hogy zsidót tett vagyona öröjévé, farkasra bizta a bárányt, mert hiába — mondják — a zsidó csak zsidó marad. A fejedelem maga sem gondol már arra, hogy pénzét visszakapja s mikor Amsel jelentkezik előtte, elutasítja. De Amselnek mégis sikerül elébe jutnia s ekkor sok kenetes frázis közepette minden kiderül. De a fejedelem csak úgy fogadja el a megtízszerezett vagyont, ha a többlet száz éven át a Rothschildok üzletébe marad fe-

tetve, akik most Amsel óhajára felveszik a Rothschild nevet, a cég jelvénye után, mely egy vörös pajzs és azt jelenti: „Oltalmazd véreddel embertársad vagyonát!“ A fejedelem még mindig szeretné nőül venni Esztert, de kosarat kap tőle s meg kell elégednie azzal, hogy emlékül egy gyűrűt húz ujjára, ugyanazt, melyet Amsel a francia tisztnek adott, amelyet a hanaui útközetben húzott le elesett ellenfele ujjáról.

Mikor aztán a boldog völegény felüti a hozományba kapott könyvet, üres lapokat talál benne üzleti titkok helyett. Csupán az első oldalon áll e néhány szó írva: „Becsületesség, szorgalom, pontosság — ez a Rothschild-ház üzleti titka“.

Egyebekben a zsidó és nemzeti hazafias frázisoktól csak úgy csepeg a darab. Amsel és leánya pathetikusan kelnek ki benne a zsidó nép leányai átkos sorsa ellen, mely arra kényszeríti őket, hogy megkérdezésük nélkül, szülőik akarata szerint menjenek férjhez, míg az anya és egy Schie nevű szolgáló a hagyományos zsidó felfogást tükrözik vissza. Utóbbi képviseli a zsidó elmésséget is a darabban, mely azonban meglehetősen vékonyan csergedez itt s abban az únos-úntalan hangoztatott mondasában nyilvánul, hogy „minden megismétlődik a világon“. Sok pöz és álpathosz van abban a kérdésben is, mellyel a végén a fejedelem fordul a nemességhez, hogy: „vajjon a megvetett népnek ez a sarja nem érdemelne-e meg, hogy neve az aranykönyvbe iktattassék?“

Látjuk, hogy az avult színpadi effektusokkal dolgozó darab bár melodramatikus hatásban éppen nem szűkölködik, messze mögötte marad Rössler életképének. De alapeszméje s a történeti tárgy felfogása érdekes összehasonlításra szolgáltat alkalmat a kettő között a jelen pillanatban.

TURÓCZI JÓZSEF: ISTEN SZEME.

Tejút aranyján, pólusok havából
Úgy néz le álmodón örök szemével.
Körötte csillagöv, a síma távol
Zengő híd, melyet a vizek fölé ver.

Így látta rég a Libanon fenyőjét,
Jordán vizét, zöldjét olajligetnek,
Hol kékbe olvad át a szürkülő rét
S távolba lankadó tevék ügetnek,

És lent a szürkület derengve árad,
Suhanva villog szárnya egy sirálynak,
Halvány hajó kel útra mély öbölből.

Ó, Libanon fenyői, méla rózsák...
Fagyos mezőn most béna bujdosót lát
S a könny szeméből végtelenbe gördül.

Líffen: Isten szeme.

DR. GRÜNHUT LÁZÁR (JERUZSÁLEM): PALESZTINAI SEGÉLYAKCIÓN.¹

zsidóság szétszórtsága és egyenlőtlen életviszonyai hívták életre azokat az intézményeket, melyeknek célja, egyes kiáltó bajokon segíteni. Így alakult meg az Alliance Israélite Universelle és németországi társintézete a Hilfsverein. Mindkét, különben kitűnő intézménynél megállapítható az a hiba, hogy munkásságuk nagy részét az iskolákra fordítják, mikor sok más egyesülés is igen régen ezt kultiválja. Így az Anglo Jewish Association fenntart Jeruzsálemben egy leányiskolát, az orosz „Chovevé Cion” ugyanilyet Jaffában, a németországi ortodox zsidók egyesülése egy Talmudtóra iskolát Petach Tikvában, a Mizrachí-csoport fiúiskolát Jaffában, a cionisták héber gimnáziumot Jeruzsálemben és Jaffában. Mindezek felül a két fent említett egyesület még igen számos iskolát tart fenn óriási áldozatok árán. Palesztina pedig igen szegény ország, melynek alig van ipara és kereskedelme és még kevésbé modern agrikultúrája.

A földmivesek legnagyobb része szinte őskori eszközökkel műveli földjét, olyannyira, hogy Palesztinában, hol kitűnő búza terem, Oroszországból és Romániából importált lisztet használnak. A Jaffában székelő „Palesztina” iroda arra a kérdésre, hogy minő tudományos pályáknak van jövőjük Palesztinában, a következőket felelte: „Vegyészeknek egyelőre nincs kilátásuk existenciára, mérnökökre Palesztina kis arányú fejlődése mellett alig van szükség, jogászok csak úgy tehetnek szert praksziséra, ha a török jogot ismerik, az arab és török nyelvet bírják”. Emellett folyton újabb meg újabb iskolát alapítanak Palesztinában.

Az iskolák szükségesek, de ha az ipar és kereskedelem nem halad előre, akkor az iskolák csak szellemi proletárokat nevelnek és csak növelik Palesztina szegényeinek számát.

És nem azért vannak a palesztinai zsidók szegénységben, mert nem akarnak dolgozni, hanem mert nincs munkájuk. A kiaknázatlan föld várja megmunkálót, mert a fellah komoly munkára lusta, zsidó testvéreink meg nem jutnak földhöz pénz híján.

Egy jeruzsálemi társaság, mely magyar családokból állott, elhatározta, hogy a vidékre költözködik és földműveléssel és gazdasági termékekkel foglalkozik. Egyesültek és e sorok íróját választották elnökükké. Az egyesület neve „Achuzat Nachlah” lett és 20,000 frank tőkével rendelkezett.

A szükséges birtokot a cionisták szerezték volna, de miután kiderült, hogy a pénz elégtelen, a társaság kénytelen volt felszámolni.

Családok — akik dolgozni akartak, mily szerencséje lenne ez Jeruzsálemnek. A Chaluka egy tekintélyes összeget takarított volna meg, az egyéb jótékonyági intézeteket nem vették volna igénybe és sok család becsületes munkával becsületes kenyeret szerzett volna. De a vállalkozás, sajnos, nem sikerült, mintha Jeruzsálem lakosai egész életükre koldulásra, chalukára lennének utalva. Kevés még az a támogatás, mellyel a világ zsidósága segíti Palesztinát? Bizony a magyar zsidó intelligencia egyáltalán nem vesz részt benne!

A magyar zsidóság semmiben sem marad hátra és a humanitarius intézményekben sok nagyobb országot felülmúl, vagy van-e a világon még egy város, mint Budapest, melynek zsidó intézményei páratlanok. És a magyar zsidóság, amely szinte az egész világot ellátja kiváló papokkal, tudósokkal, ez a zsidóság nem vesz részt Palesztina munkásságában.

Hiszen nem a magyar zsidóság szűkmarkúságán múlik. Mikor minden kultúrákcióban részt vesznek, miért ne abban az általános törekvésben, hogy Palesztinát a kultúrvilágnak visszafoglalják és zsidó lakosainak nyomorát enyhítsék? Talán csak a kezdeményezés hiányzik a magyar zsidóságban. Hiányzik a magyar zsidó akció, mely Palesztina földművelését támogatná és egyúttal a hazai ipartermékeket helyezné el Palesztinában. Mert lehet itt még nagyot alkotni, ami a magyar zsidósághoz méltó lenne.

Magyar zsidók voltak, akik az első zsidó garmatokat Palesztinában alapították és most hogy már már fejlődni kezd a szentföldön a zsidó mezőgazdaság, amelynek felvirágoztatásán a legkülönbözőbb országok zsidó lakói versenyeznek, távol maradna a nagy munkától éppen a magyar zsidóság? Ezekkel a sorokkal a nagy nyilvánossághoz fordulunk és reméljük, hogy szavainknak visszhangja támad a magyar zsidóság szívében, amely minden nemes ügy iránt fogékonyságot tanusít.

¹ Készséggel adtunk helyet a Jeruzsálemben élő jeles magyar tudós felhívásának, amely bizonyára széles körökben fog majd figyelmet kelteni. A felhívásra vonatkozó esetleges reflexióknak, úgyszintén a palesztinai segélyakciót előmozdító további közleményeknek szívesen nyitjuk meg lapunk hasábjait.

(P. J.)

NŐK MUNKÁJA

DR. EISLER MÁTYÁS: A NÖEGYLETEK SZÖVETSÉGÉNEK MEGVALÓSULÁSA.¹

Az a nem remélt erős visszhang, mely az e tárgyról a Mult és Jövőben közzétett cikkem nyomán ország-szerte támadt, a legjobb reménységet kelti az üdvös eszme mielőbbi megvalósulása iránt. Jól tudom: nem az én szerepny cikkem érdeme ez; az én szerepem a dologban csak annyi, hogy megráztam a fát, melyről az érett gyümölcs már amúgy is lekivánczozott.

Hiszen, hogy az eszme valóban megérett a megvalósulásra, azt fényesen igazolják az érdekelt nőegyletek vezetőinek a Mult és Jövő legutóbbi számában közzétett spontán nyilatkozatai, amelyek kivétel nélkül lelkes szavakkal jelentik be csatlakozásukat a fölvetett gondolathoz.

De lehetetlen hallgatással mellőzni azoknak az országos hírű tekintélyeknek hozzászólásait, akiket a szerkesztő buzgósága és agilitása készített megnyilatkozásra. Közülük szempontjainak sokaságával és egyébként is kiválik a nemes értelemben vett feminizmus és minden rendű szociális ügyek régi kipróbált bajvivőjének, dr. Neumann Árminné úrnőnek cikke, amelyben annyi igaz lelkesedéssel, mint alapos tárgyismerettel világítja meg minden oldalról a kérdést és vízi közelebb asszonytársai szívéhez.

És így nem lehet kétséges, hogy a megvalósításra nincsen alkalmasabb fórum, mint az a testület, amelyben öméltósága a vezető helyet tölti be: az OMIKE hölgybizottsága. Eredeti javaslatommal szemben tehát én is melegen óhajtom, hogy ez a bizottság vegye kezébe az indítás munkáját.

Ebben a személyi momentumon felül annak megfontolása is vezet, hogy így elhárul még a látszata is annak, mintha valamelyik nőegylet, ha akár a legnagyobb és legtekintélyesebb is, a többinek rovására magához ragadhatná a vezetést.

Egy másik pontban ellenben, úgy látom, ellentét van öméltósága között és köztem, bár inkább csak formális, semmint lényegbe vágó. Dr. Neumann Árminné ugyanis nők szövetségéről szól, holott én nőegyletek szövetségét emlegettem. Ré-

szemről jobban szeretném, ha ezzel az utóbbi elnevezéssel jönne létre a tervezett alakulás, két okból.

Először: a nőszövetségnek már a hangzása is olyan, hogy a könnyen félrevezethető nemzsidó közvéleményben hamarabb merülhet föl vele szemben valami zsidó női kagál ördögét falra festő gyanúsítás. Ezt pedig megelőzni tanácsos még akkor is, ha másokra való tekintetektől egyáltalán nem vezettetjük magunkat. A külföld példái pedig ebben nem lehetnek mértékadók, mert nálunk a felekezeti viszonyok, főleg a vidéken, egészen mások és a legnagyobb tapintatot igénylik.

Másodszor, és ez még sokkal fontosabb szempont: könnyebb is, eredményesebb is, nőegyletek szövetségét, semmint nők szövetségét alakítani. Könnyebb, mert kevesebb egyeddel van dolgunk és mégis eredményesebb, mert mindjárt a nők százait meg ezreit hoztuk össze (holott máskülönben egyenként kellene a tagokat toborozni, ami mindig nehéz és kétes sikerű feladat). Mert természetes, hogy minden egyes belépő nőegylettel annak valamennyi tagja is, külön nyilatkozat nélkül a szövetség kötelékébe tartozik. Egyébként gondoskodni lehet, sőt kell is arról, hogy testületi tagok mellett lehessenek a szövetségnek személyes tagjai is,

Mindazonáltal, ismétlem, nem tartom olyan lényegbe vágónak ezt a részletkérdést, amelyet a többivel együtt a szövetségi alapszabályok megállapítása alkalmával kell majd megvitatni, hogy miatta a legkisebb késedelmet is szenvedjen maga a szövetség ügye, amely oly fontos, hogy valóban megérdemli a jök és a nemesek egymással versenyre kelő buzgó közremunkálását. A ödolog most: a felkeltett érdeklődést ébren tartani és minél előbb a kivitelhez fogni. Ha Isten segít és zsidó nagyasszonyaink is úgy akarják, célhoz fogunk érni.

¹ Februári számunk megjelenése óta is számos nagy tudapesti és vidéki nőegylet jelentette be a Nőegyletek szövetségéhez való csatlakozását. Ezeknek a nyilatkozatait helyszűke miatt csak a következő számunkban közölhetjük.
(P. J.)

KRÓNICA ÉS SZEMLE

LILIEN-SZÁMUNK. A Mult és Jövő speciális számokkal szándékszik a nagy zsidó művészek alkotásait egységesen bemutatni és méltatni. Ezt a számunkat *Lilien* művészetének szenteltük. A fénynyomatú műmelléklettől kezdve a záródiszkegig az összes illusztrációk *Lilientől* valók.

AZ O. M. I. K. E. ÚJ PÁRTFOGÓ TAGJAI. Arra a felhívásra, melyet az Országos Magyar Izr. Közművelődési Egyesület elnöksége a Mult és Jövő első számában közzétett, ismét szép számmal érkeztek szerkesztőségünkhöz a jelentkezések. Azok a pártfogó tagok, akik évi 20 korona tagsági díjjal lépnek be az egyesületbe, megkapják tagilletményül díjtalanul a Mult és Jövőt; akik évi 30 korona tagsági díjjal lépnek be, megkapják a folyóiratot díszkiadásban.

A február hóban jelentkezett pártfogó tagok névsora a következő:

30 kor. tagsági díjjal: dr. Kohner Adolf udv. tan. Budapest, Altstätter Béla, az Adria bizt. társ. igazgatója Budapest, domonyi Domony Ödön vezérigazgató Budapest.

20 kor. tagsági díjjal: Perl Miksáné Budapest, Heltaí Lajos igazgató Budapest, Boros Gyula nagykereskedő Budapest, dr. Mezei Sándor ügyvéd Budapest, Altstock Sándor gazdálkodó Abaújszántó, Chevra Kadisa Kíspeszt, Rosenstock Ilona Szentes, dr. Berényi Zoltán ügyvéd Esztergom, dr. Spiegel Ármán főrabbi az izr. ifjúság nevében, Esztergom, dr. Békefi Lajos ügyvéd Tiszafüred, Klein Józsefné, az izr. nőegylet elnöke Székesfehérvár, Fuchs Ignác földbirtokos Rákoskeresztúr, Wollák Ernő Balatonboglár, Frank Károly Balatonboglár, Klein Bernát Pásztó, Bernstein és Káldor Székesfehérvár, Chevra Kadisa Székesfehérvár, Izr. Leányegylet (Vajda Miksa elnök) Galgóc, Sternberg Albert cukorgyári igazgató Hatvan, Vágó Jenő kereskedő Wien, b. Holtzer Emil Szeged, Landesberg Mór gyáros Szeged, dr. Kompolti Ábrahám ügyvéd Szeged, Patzauer B. Szeged, dr. Holló Samu Szeged, Vermes Zsigmond Szeged, Izr. Statusquo hitk. Ipolyság, Mayer Aron kereskedő Szeged, Singer Lipót fakereskedő Nagykároly, Bing Mór fakereskedő Nagykároly, Rosenberg Emil Sarmaság, Deutsch Aladár nagykereskedő Székesfehérvár, Krása Jenő földbirtokos Balatonboglár, Kurzweil Gáspárné Érsekújvár, Bráver Lázár főkantór Balatonboglár, Neuhausz Gyula Érsekújvár, Statusquo izr. hitk. Érsekújvár, Juhász Mór rendőrkapitány Kassa, Elsner Salamonné nőegyleti elnök Tab, Goldstein Ármán gyárigazgató Tab, Löwy Béla Veszprém, dr. Halasi Lípótné, az izr. leány-

egylet elnöke Nyitra, a kövágóörsi izr. nőegylet Marton Edith elnöknő, a keszthelyi izr. krajcár-egylet, Kardos Mórné Tapolca, Berger Manóné Tapolca, dr. Berger Sándorné Tapolca, Friedl Hedvig tanítónő Székszó, dr. Zoltán Ármán ügyvéd Nyitra, dr. Kramer Emil ügyvéd Nyitra, Klauber Frigyes főgimnáziumi tanár Eger, Bernáth Samu mérnök Aranyosmaróth, Rintel Dezső vállalkozó Aranyosmaróth, Friedl Hedvig tanítónő Székszó.

Ezúttal is külön kell kiemelnünk azokat, akik a kulturális ügy iránt tanúsított nemes buzgal-mukban a taggyűjtés körül fáradoztak: özv. *Hahn* Jakabné Székesfehérvár, dr. *Löwinger* Adolf rabbi Szeged, dr. *Hoffer* Ármán főrabbi Veszprém, dr. *Schönwald* Károly főrabbi Tapolca.

SAJTÓVÉLEMÉNYEK A „MULT ÉS JÖVŐ” RÖL. Minden megjegyzés nélkül a krónikás kötelességszerű hűségével regisztrálunk néhány sajtóvéleményt folyóiratunkról:

„A Mult és Jövő az első számával, amely való-sággal vaskos albumkötet, a világ legelőkelőbb művészeti folyóiratai közé emelkedett. És bizo-nyára nemcsak zsidó körökben, hanem azon túl is meg fogja találni a maga intelligens olvasóit, akik a szebbnél-szebb művészi reprodukciókat, gyönyörű fénynyomatokat és a gazdag és válto-zatos irodalmi értékű tartalmat méltányolni fogják.”

„A Mult és Jövő második száma valósággal művészi esemény számba megy.” (Az *Ujság*.)

„A Mult és Jövő első száma valóban grandió-zus. Nemcsak irodalmi, hanem művészi tekintet-ben is olyan magas színvonalon áll, hogy csak gratulálni lehet hozzá a magyar zsidóságnak. A Mult és Jövő ezzel az első számmal az összes zsidó orgánusok élére került. Az „Ost und West”, melyet az Alliance támogat, meg sem közelítheti...” (Prof. dr. L. Stein egyetemi tanár, Berlin, a „Nord und Süd” szerkesztője.)

„A Mult és Jövő értéke irodalmi és művészi szem-pontból egyaránt elsőrangú”. (Budapesti Hírlap.)

„A Mult és Jövő irodalmi és művészeti tartalma magas és modern színvonalon áll, kiállítása pedig valósággal remekműve a magyar nyomdászatnak.” (Pester Lloyd.)

„A Mult és Jövő értékes irodalmi tartalmával és gyönyörű művészi kiállításával általános fel-tűnést kelt.” (Pesti Hírlap.)

„A magasabb lektűrök kedvelőinek és a művészi gyönyörök keresőinek a legmelegebben ajánljuk a Mult és Jövöt... Különben egyetlen műmelléklete a folyóiratnak felér az egész évi előfizetési díjjal.” (Neues Pester Journal.)

„A Mult és Jövőben a tudomány, irodalom és művészet legkiválóbb neveivel találkozunk.“ (A Nap.)

„A Mult és Jövő munkatársai a zsidó kultúra legkiválóbb hivatott művelői.“ (Az Est.)

„Zsidó lap ilyen gazdag tartalommal és ilyen művészi kiállítással nem jelent még meg sem nálunk sem a külföldön.“ (Zsidó Szemle.)

„Patai József lelkesedésének és tetterejének szárnyain a zsidó kultúra legmagasabb csúcsaira vezet a közönséget. A Mult és Jövő felülmúlja tartalmának sokoldalúságával és művészi áldozatkészségével mindazt, amit a zsidó művészeti irodalom az egész világon eddig teremtett. A Mult és Jövő egészen új képet fog adni a külföldnek a magyar zsidóság kultúrájáról.“

(Ungarländische Jüdische Zeitung.)

„Dr. Patai József Magyar Zsidó Almanachja vezette be nálunk a zsidó irodalomba először a művészetet. Az Almanach meglepő sikerének újabb eredménye a Mult és Jövő.“

(Magyar Zsidó Szemle.)

„Párját ritkító lelkesedéssel és elragadtatással köszöntötte a magyar és külföldi sajtó dr. Patai József Magyar Zsidó Almanachját. Elsőrangú művészi eseményként méltatta, mely nemcsak felekezetünkben, hanem annak körein túl is elterjesztette a tudatot, hogy van zsidó művészet és sok zsidó kultúrérték, amelyet nálunk még egyáltalában nem ismertek. Kiválót, nagybecsűt vártunk tehát az Almanach szerkesztőjétől. Még jobbat és szebbet adott a Mult és Jövőben, mint amit mi reméltünk. Gazdag és érdekes tartalom remek formában.“

(Magyar Izrael.)

„A Mult és Jövő gazdag tartalmú és gyönyörűen illusztrált ifjúsági melléklete régen érzett hézagot pótol nálunk.

A Mult és Jövőnek egyetlen iskolában, egyetlen intelligens zsidó család házában sem szabad hiányoznia.“

(Izr. Tanügyi Értesítő.)

„A Mult és Jövő gazdag tartalmat tüntet fel, kivitele pedig a legelőkelőbb ízlést is kielégíti.“

(Hitközségi Szemle.)

„A Mult és Jövő valósággal szenzációja a magyar hírlapirodalomnak.“ (Kolozsvári Hírlap.)

„Ilyen kultúrlap Magyarországon még nem volt.“

(Jövendő.)

AZ IMIT KAPUVÁROTT. A városi intelligencia teljes részvételével folyt le az Imit kapuvári felolvasóestje, melyre a központ dr. Blau Lajost, a tudós szemináriumi professzort és dr. Patai Józsefet, lapunk szerkesztőjét, küldte le. Dr. Blau mélyen járó előadása a zsidóságról mint kultúrtényezőről szólt, dr. Patai költői szemelvényekkel tüntette fel a héber költészet fejlődését. Az est rendezése körül dicséretes buzgalommal fáradoztak dr. Deutsch Miksáné, a kapuvári nőegylet nemeslelkű elnöknője és Elfer Dávid, a kapuvári állami polgári iskola kiváló tanára.

BÁRÓ MADARASSY-BECK GYULA DR. Magas kitüntetése a nagy közgazdasági kapacitásnak szól ugyan, de megilletné kulturális és irodalmi érdemeinél fogva is. Kevés exakt tanulmányban található az a lendületesség, amely báró Madarassy-Beck dr.-nak folyóiratunkban közölt értekezésében, szinte magával ragadja az olvasót. És az a melegség, amellyel a zsidóságról szól, arról tanuskodik, hogy báró Madarassy-Beck dr. a magasságokban is megőrizte érintetlenül az igaz meleg zsidó szívet. Ez az, amiért a zsidóság büszke rá. Mi pedig örömmel állapítjuk meg, hogy a Mult és Jövő báró Madarassy-Beck Gyula dr.-t munkatársai között tisztelheti.

KULTUR-ALMANACH. Lapunk zárta előtt jelent meg az Omike kultúr-almanachja dr. Hevesi Simon kitűnő szerkesztésében. A gazdag tartalmú mű értékes dokumentuma az Omike hatalmas fejlődésének és annak az impozáns kultúrmunkának, amelyet dr. Hevesi a magyar zsidóságban rövid néhány év alatt kifejtett. A kötet bővebb méltatására legközelebbi számunkban még visszatérünk.

AZ IMIT ÁGAI-ESTJE. Ágai 75 éves jubileumára a Mult és Jövő hívta fel a magyar zsidóság figyelmét és örömmel regisztrálhatjuk, hogy az IMIT megragadta az alkalmat régi vezérének ünneplésére és a februári felolvasó estét az ő érdemeinek ünneplésére szentelte. Mezey Sándor, az ismert költő, lírai melegségű gyönyörű tanulmányban méltatta a mestert, aki ezután az ovációt megköszönve, néhány meghatóan bájos rajzot olvasott fel. Ágai felolvasását nem kell bővebben méltatnunk, minthogy felolvasott tárcáit a Mult és Jövőnek engedte át és legközelebbi számunkban közölni fogjuk.

AZ OMIKE FELOLVASÁSAI. Az Omike február 21-iki ciklus-záró estje méltó volt ahhoz az értékes sorozathoz, melyet az Egyesület ideai felolvasásai nyújtottak. Dr. Schweiger Lázár a tudós egri pap tartott mélyen járó előadást a neodarvinizmus etikai következtéseiről, természetesen zsidó szempontból. Dr. Schweiger megírta előadását a Mult és Jövő számára és így abba a helyzetbe juttatjuk olvasóinkat, hogy maguk alkothattak majd ítéletet azokról a nehézségekről, amelyeken az előadó nagy tudása könnyen diadalmaskodott. Itt említjük meg, hogy dr. Schweiger febr. 29-ikén a bécsi hitközség meghívására előadást tartott Bécs legelőkelőbb zsidó közönsége előtt a faji antiszemitizmus biológiai alapjairól. Tudósítónk szerint „a másfél óráig tartó mesteri szabad előadást folyton felbeszakította az elementáris erővel kitörő tapsvihar“. Az Omike felolvasó ciklusát a zsidó főiskolai hallgatók énekkarának gyönyörű énekszámai zárták be. Végül dr. Hevesi, az Omike elnöke és lelke, visszapillantást vetett az Egyesület kultúrmunkájára, amely minden tekintetben feladatainak magaslatán áll.

A MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGÉNEK TELEFONSZÁMA 146—92.

A MULT ÉS JÖVŐ POSTATAKARÉKPÉNZTÁRI SZÁMLÁJÁNAK (CHEQUE ÉS CLEARING) SZÁMA 29811.

IF., NAGYSZÖLLŐS. A Mult és Jövő, amely kifejezetten művészeti lap is, nem szoríthatja a művészetet a felöltözöttség korlátai közé és nem zárhatja ki a legművészebb sujet-t, az emberi test ábrázolását. Ön szerint ez a zsidó tradícióba ütköző dolog volna, de akkor úgy látszik, nem nagyon ismeri a zsidó tradíciót. A bibliában (Énekek Éneke, Ezékiél stb.) gyakran találkozunk a nuditás legnaivabb festésével (szintúgy a talmudban és a midrasban is) és a legvallásosabb körökben még a gyermekeket sem tartják vissza ezeknek a fejezeteknek a tanulásától. „A bibliában ezek mind szimbolumok“, fogja Ön mondani. De hiszen a művészetben is az emberi test szimbolummá, érzékfölköttivé magasztosul. „De más a leírás és más a lefestés“, szólna tovább az Ön ellenvetése. Ezzel szemben méltóztassék megtekinteni a glückstadti régi zsidótemető sírköveit, ahol egészen meztelen Ádámok és Évák vannak a héber feliratok közé faragva. Ez, ugyebár, letagadhatatlanul ábrázolás. De nem kell ezért Glückstadtbba fáradnia. A Mult és Jövő első száma reprodukált egy ilyen sírkövet és éppen dr. Hevesi cikkében, amelynek Ádámjai és Évái ellen Ön kifogást emel. Különbözik minden csak az ábrázolás módjától függ. No meg a felvétel, a nézés módjától. Épp ezen a lapon közöljük Lilien ex-librisét, rajta e héber szöveg: „Látéhórim kól tahór“, ami fordítása az ismert német közmondásnak, amely így szól: „Den Reinen ist alles rein“. (Nietzsche ezt a Zarathustrában így is variálta: „Den Schweinen ist alles Schwein.“ Pardon, Nietzsche idézzük.) Palma Vecchio gyönyörű emberpárja vagy Lilien ábrázolásai, amelyeket dr. Hevesi cikkének illusztrálásához közöltünk, valóban teljesen érzékfölköttiek és nagyon romlott fantáziájúnak kell lennie annak, aki ezekben a mesterművekben nem a tiszta művészetet látja meg. És egész bátran odaadhatja ezeket a képeket gyermeke kezébe is, legalább megszokja tiszta lelke a művészi szemléletet. Aminthogy ma már elvezetjük gyermekeinket a művészet minden csarnokába és a legerkölsőbb apa sem szól a fiához vagy leányához: „Most hunyd be a szemed, mert valami ruhátlan következik“.

ELIEZER, SZÉKESFEHÉRVÁR. A vers tehetségre vall, csak a formában szorul még gyakorlatra. Tessék talán többet beküldeni, hogy választhassunk belőlük.

DR. G. J. NAGYSZENTMIKLÓS. Mi is azon a nézetben vagyunk, hogy „A Biblia élete“ című rovatot érdemes kiterjeszteni a többi magyar költőkre is, hogy tisztán lássuk, ki mit köszönhet a Bibliának és mennyire él a könyvek könyve a legmodernebb alkotó szellemekben. Természetes, hogy csak a legkiválóbbak jöhetnek itt tekintetbe. Legközelebb Szilágyi Gézával fogunk foglal-

kozni, akit a mai modern magyar költészet megindítójának tisztelnek.

P., BUDAPEST. A cikk már ki is volt szedve, de minthogy kép is van hozzá, a következő számrá maradt. Mert nem akartuk a Lilien-szám egységességét mástól származó képekkel megbontani.

S., KASSA. Köszönjük a szellemes reflexiókat, de nem vehetjük hasznát. Politikával nem akarunk foglalkozni és az egyházpolitikát csak annyiban érintjük, amennyiben valamelyes kultúrkapcsolatot mutat fel. Ön a reflexiókat az előértekezletről szóló tudósításunkba óhajtotta volna beilleszteni. De a gyűlésről elég bőven referáltak a napilapok és mi csak a belőle levonható kultúrkonzekvenciákkal foglalkozhatunk.

N. B. MISKOLC. Ha tud olvasni a talmudban, tessék utánanézni Gittin traktátusában az 56. lapon.

K. G. M.-SZIGET. Nadzsara ilyen című verset nem írt, sőt a cím stílusa eléggé mutatja, hogy nem Nadzsarától való, tehát csak misztifikáció lehet.

DR. F. J. CSUPA hiba. Ha igaz, hogy Ön valaha chéderbe járt, akkor az már nagyon régen lehetett.

Lilien : Ex-libris E. M. Lilien.

PÁLYÁZATI HIRDETÉS

a „LÖWY MÓR ÉS JOZEFA BIBLIATANULMÁNYI ALAPÍTVÁNY“ ösztöndíjaira.

A pesti izr. hitközség előjárósága a „Löwy Mór és Jozefa bibliatanulmányi alapnak“ négy, egyenként 300—300, továbbá tizenkettő, egyenként 200—200 és négy, egyenként 100—100 koronából álló, összesen húsz ösztöndíjára pályázatot hirdet. Pályázhatnak a pesti izr. hitközség területén levő közép- vagy ezekkel egyenlő rangú szakiskolák felső (V—VIII.) osztályainak növendékei, kivéve azokat, kik az orsz. izr. rabbiképző és az orsz. izr. tanítóképző intézetbe járnak, vagy jártak, szintügy, kik a középiskolába valamely theologiai iskolába léptek át. Az ösztöndíj elnyerésének főfeltétele a szentírás beható tanulmányának igazolása, mely végből a pályázók a hitközség kiküldendő bizottsága előtt vizsgálatot tartoznak tenni a következő fokokban meghatározott tárgyakból: I. fok: Mózes öt könyve, Józsuá, Birák és Sámuel könyvei. II. fok: Királyok könyvei, Jeremiás, Zsoltárok, Példabeszédek, Eszter könyve. III. fok: Jézusajás, Kís próféták, Jób, Sírál-

mak s az egész szentírás tartalmának ismerete. A felsőbb fokokra csak oly tanulók pályázhatnak, kik már ez alapítványnak I., illetve II. fokú vizsgálatát sikerrel letették. Az ösztöndíjakra való folyamodványok a pályázat fokának megjelölésével a pesti izr. hitközség előjáróságához címezve a hitközségi tanfelügyelő hivatalhoz (VII., Sip-u. 12.) nyújtandók be. Melléklendők a következő okmányok: 1. az összes végzett középiskolai osztályokról szóló bizonyítványok; 2. születési bizonyítvány; 3. a II. vagy III. fokra való pályázás esetén az előző fokról letett vizsgálatnak bizonyítványa; 4. esetleg szegénységi vagy vagyontalan-sági bizonyítvány. A folyamodványok benyújtásának végső határideje f. évi március hó 25-ike. A vizsgálatok május havában, a hitközség hirdető tábláján később közlendő napon fognak megtartatni. Közelebbi felvilágosításokkal a hitközség tanfelügyelői hivatala szolgál.

Budapesten, 1912 február hó.

A pesti izr. hitközség előjárósága.

KÖZGAZDASÁG

A BUDAPESTI BANK R.-T. igazgatósága Lukács György dr. v. b. t. t. elnökleite alatt megtartott igazgatósági ülésén állapította meg az intézet 1911. évi mérlegét. Az igazgatóság tevékenységének javarészt az intézet teljes konszolidálására és mobilitásának fejlesztésére fordította. Az elmúlt esztendő üzleti nyeresége 1.911,348,222 koronát tett ki, amelyből levonva a 630,000 korona leírást és hozzávonva az 1910. évről áthozott 67,475,14 koronát, összesen 628,823,36 korona áll a közgyűlés rendelkezésére. A február 26-án megtartott közgyűlésen 5%, azaz részvényenként 25 korona osztalék kifizetését hozta az igazgatóság javaslatba.

A MAGYAR JELZÁLOG-HITELBANK 1911. dec. 31-én lezárt mérlege szerint az 1910. évről áthozott 818,197 korona hozzászámításával 9.000,689 korona bruttó nyereség és az adók, kezelési költségek stb. levonása után a múlt évben kimutatott 6.073,337 koronával szemben 6.587,221 korona tiszta nyereség mutatkozik. Az igazgatóság elhatározta, hogy a március hóban tartandó közgyűlésnek indítványozni fogja, hogy a forgalomban levő 200,000 darab részvény után részvényenként 27 frank osztalék fizetessék, szemben a tavalyi 25 frankkal, továbbá, hogy az intézeti nyugdíjalap javadalmazására 100,000 korona, az intézeti tisztviselők és szolgák külön jutalmazására 125,000 korona fordíttassék és az alapszabály-

szerűleg meghatározott levonások után fennmaradó 897,069 (818,197) korona a folyó évre elővitessék.

A MAGYAR ÁLTALÁNOS TAKARÉKPÉNZTÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG 1912. évi március 2-án tartott rendes közgyűlése elhatározta, hogy a társaság részvénytőkéjét 7 millió koronával felemeli, olykép, hogy a társaság 14.000 darab 500 korona névértékű részvényt — amelyek a társaság jövedelmében 1912 január 1-től fogva részesednek — bocsát ki és miután ezekből 6857 darab szabad kézből már elhelyeztetett, az átvételi előjogot 7143 darab részvényre a társaság részvényeseinek ajánlja fel.

Hirdetmény!

Ezennel közhírré tétetik, hogy a Magy. Kir. Szabadalmazott Osztálysorsjáték (XXIX. sorsjáték) 6. osztályának húzásai f. évi március hó 20-tól április hó 18-áig tartatnak meg, még pedig a következő napokon: március 20, 21, 22, 23, 26, 27, 29, 30, április 2, 3, 4, 6, 9, 10, 12, 13, 18-án. — A húzások a négy első napon $\frac{1}{2}$ 9 órakor, a többi napokon 9 órakor kezdődnek és a magy. kir. ellenőrző hatóság és kir. közjegyző jelenlétében nyilvánosan történnek a Magy. Kir. Szab. Osztálysorsjáték húzási termében.

Magy. Kir. Szabadalm. Osztálysorsjáték igazgatósága,
Tolnay. Hazay.

REMÉNY

A „MULT ÉS JÖVŐ” IFJÚSÁGI MELLÉKLETE

BATÓ LAJOS (BÉCS): AZ ÉBREDŐ ORSZÁG.

urcsa érzés fogja el a zsidó ember lelkét, ha az ősi földről ír. Körülbelül úgy tesz, mint az olasz ember, mikor azt mondják: No, talján öcsém, írj valamit Dante Alighieriről!

Nemcsak a tárgy szentsége és az a körülmény, hogy az apák annyi évezreden át szeretettel és csodálattal csüggték ezen a földön, hanem az is zavarba hozza az embert, hogy semmiféle földről

ezen a világon nem írtak össze annyit, mint éppen Palesztináról. Manapság pedig — hisz mindannyian jól tudjuk — minden író, akicsak félig-meddig megbarátkozott a helyesírás alapelemeivel, arra törekszik, hogy valami tökéletesen újat írjon, valami vadonat újat alkosson és pedig főként olyat, ami a világ eddigi nézetével homlok-egyenest ellenkezik. Teszem azt, mi mindannyian azon a nézetben vagyunk, hogy a fényes ragyogó cipőnek szebb

az ábrázatja, mint a sáros, lucskos cipőnek. És mégis százat teszek egy ellen, hogy egy szép napon támad egy modern író, aki szent meggyőződésben harcba fog kelni ama petyhüdt lelkű filiszterek ellen, akik a ragyogóra pucovált topánt többre becsülik, mint az anyaföldtől érintett lábtütyűt. Mert hát éppen a sár a jelképe a földhöz, a természethez való visszatérésnek... Már pedig, ami Palesztinát illeti, én csak haladok a kitaposott nyomokon. Én is olyan szeretettel ragaszkodom hozzá, mint az apám, nagyapám, szépapám és remélem valamennyien, akik a zsidó honfoglalás óta éltek.

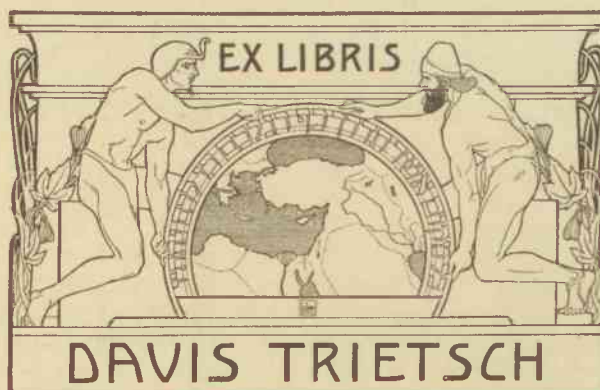
A szeretet, ragaszkodás módja nem mindig ugyanaz. Az igaz szeretetnek formája változik,

de a foka ugyanaz marad. Így volt ez az ősi földhöz való ragaszkodással is. Hiszen Palesztina neve a zsidó nép képzeletében össze van kötve a megváltással és a messiással. Csodás képzetelek és legendák százai vannak vele egybefűzve és Izrael országának pusztája neve lázba hozta apáinkat, fanatizmust öntött ereikbe. Ismeretes, hogy az álmessiások, mint Sábbátáj Cevi, Reubéni Dávid és sokan mások, szinte forradalmat szítottak

az egész világ zsidóságában. Kevésbé ismeretes azonban, hogy a negyedik században Kréta-szigetén fellépett egy Messiás, aki a közbeeső földközi tengeren át száraz lábbal akarta a szigetet zsidóit az őshazába visszavezetni. És az őshaza említése elbódította a zsidókat. Az őshaza iránt érzett szeretet győzedelmeskedett a józan éssen és sok krétai zsidó megkísérelte gyalogszerrel a tengeri utat...

A krétai kísérlet óta ezer és annyi esztendő

mult el, de a Palesztina iránt érzett szeretet csak nem csökkent. Hisz magamról tudom, hogy kis elemi iskolás fiú koromban már Palesztináról álmodoztam. Egy dunamelléki városban laktunk, ahol akkor — talán még ma is — a város lelke a Duna volt. Természetes, hogy a nádas-tengert, a Jordánt — szóval a bibliafordítás alatt nyert földrajzi ismereteink egész tömegét — a Dunával hasonlítottuk össze, amínthogy a Színáj hegyét a dunaparti Kálváriahegyhez méregettük. Ha ma visszagondolok akkori beszélgetéseinkre, naivaknak, gyermekeseknek tűnnek fel előttem, de kiérezett belőlük az erős ragaszkodás Palesztina iránt. Nem olyan ragaszkodás, amelyet a tanítás ojtott belénk, hanem olyan, amely mindnyájunk lelkében élt és a tanítás útján csak alakot öltött.

Lilién: Davis Trietschnek, a nagyíró német Palesztina-kutatónak könyvjelvénye. A közepén Palesztina térképe, körülötte héber idézet a bibliából: „A helyet, melyet lábatok talpa érint, tineaitek adtam”.

Egy szép nyári napon egy turbános, kaftános napkeleti férfiú jelent meg városunkban: egy palesztinai sáliách. Fiatal ember lehetett, harminc év táján, szép nemes arccal és elmélázó, merengő szép fekete szemmel, amilyent csak zsidónál lehet találni, azok között is leginkább keleten. Valami palesztinai kórház vagy sinylók háza számára gyűjtött kegyes adományokat. Apám, aki Ábrahám ősünk példájára a vendégszeretetet nagyban gyakorolta, három napig nálunk látta vendégül. A mi sáliáchunk napjában egy-két órát meglátogatta a város zsidóit és gyűjtötte az adományokat, míg a nap többi részét az udvarunkon töltötte csöndes melázásban, nagy füstkarikákat eregetve. Mi sem természetesebb, hogy azonnal hozzája szegődtem és egy-két óra alatt — bár alig tudtuk megérteni — testi-lelki jóbarátok lettünk. Megmutatta nekem az írásait — még ma is emlékszem, hogy Lévi Simonnak hívták — és beszélt valami töredezett franciás németiséggel Palesztináról. Mielőtt elutazott, megáldott és egy ezüst gyűrűt ajándékozott nekem, amit ő viszont valami híres rabbtól kapott. Ezen ismeretség folytán palesztinai ismereteim meglehetősen meggyarapodtak és szinte megvetéssel néztem pajtásaimra, akik a nádas-tengert és Jordánt még mindig a Dunával hasonlították össze.

De valljuk be, az egész zsidó világ nem tudott sokkal többet akkor Palesztináról, mint mi tíz éves fiúk. De mit is tudhattak volna róla akkor, a régi sáliáchok korában? Mert Lévi Simon — fiatal kora ellenére — típusa volt a régi sáliáchoknak, akik egyre gyérebben jelentkeznek, bár még távolról sem haltak ki.

A régi sáliáchok aranykorában nem volt a zsidó Palesztinában más élő: mint néhány kórház, árva-ház és iskola. Mikor két esztendővel Lévi Simon megjelenése után a megye székhelyére kerültem a gimnáziumba, zsidó történettel és irodalommal kezdtem foglalkozni és szinte megbotránkozással olvastam egy ugyanottani, azóta meghalt fiatal zsidó földesúr cikkét, amely egy fővárosi zsidó évkönyvben jelent meg. Palesztinai utazásáról számol be ezen cikkben és a sárga földig rántja le a szentföldi talajt, mondván, hogy terméketlen, kavicsos és hogy mindenre alkalmas, csak éppen földmívelésre és állattenyésztésre nem. Engem ez a cikk (akkor a nyomtatott betű iránt még nagyobb tisztelettel viseltettem) roppant mód elkeserített és egyben elszomorított. Hogyan, hát ez a tejjel és mézzel folyó ország, amint a töránkban írva vagyon? Hát soha többé zsidó kéz ezt a földet nem fogja megmunkálhatni? Nem lehet az! És ezzel bosszusan a sarokba vágтам a könyvet...

*

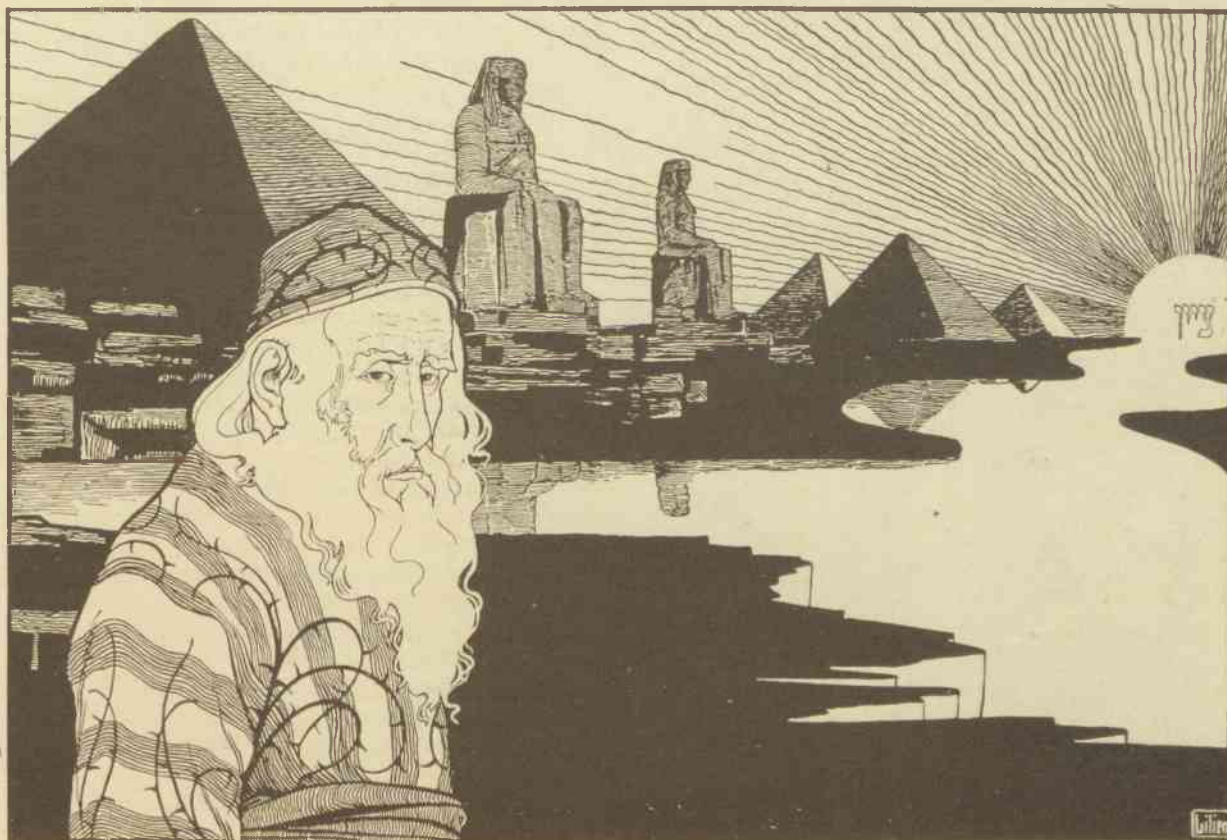
És ma? A régi sáliáchok még itt lézengenek néha napján közöttünk, de érzik és érezzük mi is, hogy végnapjaikat élik. Jött az élet és Palesztinában csodát teremtett. A kétezer esztendeig

ugaron feküdt földön ma zsidó ember szánt, vet és arat és harminchárom zsidó faluban — amelyek némelyike városnak is beillenék — zsidó a paraszt. Igaz, hogy az öregek egytől egyik ghettolakók voltak annakelőtte, ami egyiken-másikon meg is látszik, de felnő egy új nemzedék, amely szörén üli meg a lovat és ha a hetyke, merész beduin szomszéd néha napján elfelejti az enyém és tied között való különbséget, vagy a szomszéd arabok rajta ütnek egy zsidó telepen, hogy prédául ejtsék barmát, meg miegyebét, az ifjú zsidókban olyan ellenfélre akadnak, amely bátran és férfiasan szembeáll vele és megvédi a maga jussát akárki ellenében.

Idestova harminc esztendeje, hogy a zsidó kéz ismét megragadta az ekét, hogy az ősi megszentelt talajt felszántsa. Vajjon kik voltak azok, akik az első telepet alapították? A moszkovita ghettolakói, jámbor iparosok vagy kiskereskedők elhagyták műhelyeiket és pultjaikat és eltérően azon sok százezertől, aki az Újvilágban keresi szerencsáját, visszatértek az ősi földre. Visszatértek, mondom, hiszen minden zsidó, még az is, aki szakított a hagyományos étellel, néha-néha úgy érzi, hogy már élt valaha réges-régen Izrael országában. Tudja Isten, kell hogy legyen valami különleges „zsidó lélek-vándorlás“! Valami, ami több az atavizmusnál! Nem csak az apák szokásait öröklő a zsidó ember, hanem a gondolkodásmódját és azok élettörténetét úgy tekintí, mint saját élményeit.

Világos dolog, hogy azok a jámbor iparosok és kereskedők, akikhez a charkovi zsidó egyetemi diákok hős csapatja csatlakozott, nagy fába vágta a fejszét, amikor dacolva száz akadállyal, anélkül, hogy valaha életükben mezőgazdasággal foglalkoztak volna, kézbe fogták az ekét. És megindult a küzdelem. Hiányos földismereteik és tapasztalataik folytán nem azt ültették, amit a talaj megbírt, rossz volt a termés, majd midőn bő volt aratás és szüret, kitudt, hogy a sok bornak nem akad vevője, meg kell tehát semmisíteni a venyigéket és más termelési ágat kell meghonosítani. Majd beköszöntött a malária, majd pedig a török adóbérlő nyúzta a szegény népet, a kezdet nagy reménységei füstbe mentek, az emberanyag gyenge része belepusztult a nagy küzdelembe, a selejtese pedig elhagyta a harc színhelyét és ment, mint annyi tizszer tizezer ember: Amerikába, a nagy moloch gyomrába.

De az erősek az országban maradtak és fiakat nemzettek, akik még a titáni apáknál is erősebbek: szép, sudár fiúk, akiket palesztinai föld szült, akiknek hamvas arcát a sároni rózsák lehellelte simogatta és a nádas-tenger felől jövő szélvész edzette, akiknek karját az anyaföld szántása és munkája acélozta, akiknek lelke törhetetlen, büszke zsidó lélek, akik csak hallomásból tudják azt, hogy vannak országok, ahol a zsidók jó része szégyenli és letagadja származását, népét és ahol

Lilien: Peszach.

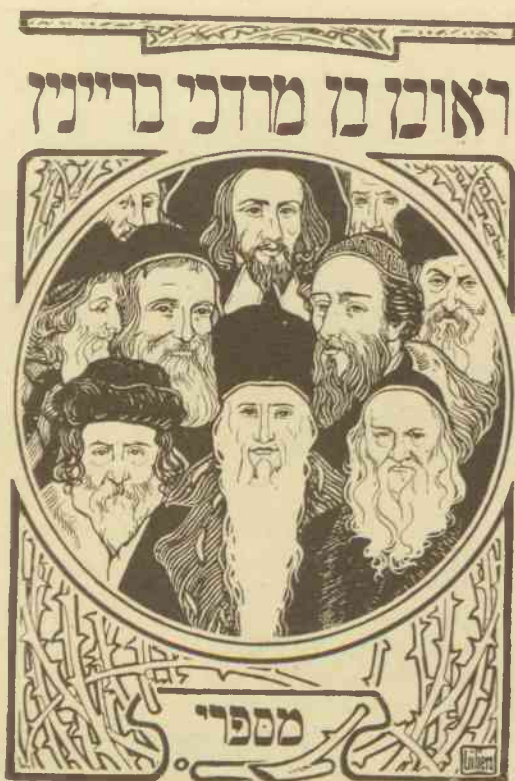
szégyen, ha valakit Efrajimnak vagy Dávidnak hívnak. És a fiak oldalán nőnek fel a leányok is, zsidó parasztleányok, akik a szabadban nevelkednek, a fiúkkal versenyt futnak és énekelnek, akiknek lelkét nem rontotta meg sem a zsúr, sem mikulás-ünnepek rendezése, akiknek tevékenysége a dolgozós zsidó háziasszony és modern földműves felesége munkájának harmonikus összeegyeztetéséből áll.

De hiszen zsidó gyarmatos telepek vannak Argentiniában és az északamerikai Egyesült-Államokban is. Ott is van zsidó paraszt, az új nemzedéket szintén az apaszántotta föld neveli és ápolja, ott is erős és izmos a fiatalság, de minő a különbség közte és az új palesztinai nemzedék közt, mennyivel öntudatosabb ennek a lelke. És milyen természetes ez az öntudat!

És ha szóra vagy dalra nyílik az ifjúság ajka, a héber nyelv hangjai csendülnek fel édesen. Ugyanaz a héber nyelv, amelyet az izraelita vallás reformátorai immár egy évszázad óta holt nyelvnek kiáltanak ki, amelyet a mérsékeltbbek csak kegyeletből túrnak, de amelyhez a „buta, tudatlan és sajnos oly kevésbé felvilágosodott nép“ oly szívósan ragaszkodik, ifjú életérejének egész pompáját tárja elénk.

És szinte látom, hogy mint jön a távol Oroszország egy kis városából a nagybácsi és a nagy-

néne, az öreg Bencion és a felesége, Chává Leá, hogy meglátogassák a sógort, aki Petách-Tíkvában szántja a földet és szüreteli a jófajta óriásnarancsot. És íme a jó öreg házaspár a ghetto-ból, amely eddig csak jámbor talmudista ifjakat és legfeljebb istentelen, a nagyvárosban a zsidóságtól elrugaszkodott fiatalságot látott, ámulva csapja össze kezét a délceg palesztinai nemzedék láttára. Nem a vézna, halovány, szellemileg túleröltetett városi ifjúság ez, hanem erőteljes, duzzadó ifjú nemzedék. És mikor magához tér a nagy csodálkozástól a Bencion bácsi, aki élete javát talmudfoliások között töltötte el, nem tudja megérteni, hogy ez a fiatalság miként jutott ehhez a zamatos, törülmetszett héberséghez? És szinte szégyenkeznek, mikor az öklömnnyi kis Amosz gyerek rájuk pirit, hogy a Bencion bácsi oly tördelve beszél héberül, a Chává Leá néne meg alig ért egy-két szót. A kis fiú sehogy se tudja ezt megérteni. Nem fér a fejébe, hogy egy zsidóasszony nem tud héberül. Talán nem is zsidó, súgja édesapja fülebe. Mit tudja a kis Amosz, hogy milyen más az élet odakint a nagyvilágban. S nem mesterkedés az, ami a héber nyelvet követeli, hanem maga az élet és annak mindennapi megnyilatkozása. A föld minden széléről jönnek zsidók Palesztinába, akik mind magukkal hozzák anyanyelvüket. Itt találkozik a litvániai zsidó nyelv-

Lílien: Reubén Brzjinnak, a héber íróak könyvjelvénye.

járás a spanyol zsidók „ladino”-jával, az észak-afrikai zsidók arab-zsidó nyelvjárása a bukarai zsidók dialektusával. Az öregek még csak tovább beszélnek a magukkal hozott idiómát, de az ifjúság, amely együtt nevelkedik, héberül játszik, héberül énekel és héberül civódik...

És fejlődik lassan a palesztinai zsidó élet. Nem villámszerű gyorsasággal, hanem a fejlődés természetes útján, amely legtovább vezet. A földműves tökeszükségletét olcsó hitel nyújtásával és szövetkezetek alapításával zsidó bank elégíti ki, amely még az arabs lakosság körében is nagy bizalomnak örvend. Az ifjúság, amely középiskolát szándékozik látogatni és eddigelé kénytelen volt külföldre vándorolni, a jaffai és jeruzsálemi gimnáziumon megtalálhatja mindazt, amire a tudományszomjas zsidó lélek vágyik, megtalálja pedig a zsidó formában és megtanul zsidó módra gondolkodni, megtisztul a „golusz” minden salakjától. A haifai tengerparton nemsokára egy új büszke épület fogja a zsidóság tekintélyét emelni: a héber technikum, amely arra van hivatva, hogy az ébredő keletnek kiváló műszaki erőket szolgáltatson. A városokban, mint Jaffában és Jeruzsálemben új, a modern egészségügy követelményeinek megfelelő zsidó városrészek épülnek, Jeruzsálemben pedig a Becálel, a zsidó iparművészeti iskola a zsidó stílus megteremtésén kívül 400 munkáskéznek ad munkát. A modern gazdálkodás egész új típusai jönnek létre, mint Bën-Sámen, az iparos-földmivestelep,

amelynek lakói, bevándorlott jemeni zsidók, ezüst filigrán munkák készítésével és földműveléssel foglalkoznak. Az elsenyvedt testű városi fiatalság tornaegyesületekbe tömörül. Minden nap meghozza a maga áldását, pezsdül az élet és az új életre ébredő ország érverése mindig erősebb, a diaszpórában mindinkább érezhetőbb lesz.

És jönnek az új hírnökök az országból, az új sálíachok. De mekkora különbség közöttük és elődjeik között! Nem kegyes adományokat gyűjtenek, hanem — ha egyáltalában pénzt kérnek — azt mondják az európai zsidóknak bátran, igazságuk tudatában: Kötelességtek a Palesztinában sarkadó életet támogatnotok!

Az új sálíachok nem születtek Palesztinában. Többnyire olyanok, akik lementek előőrsnak egy eszme szolgálatában. Itt van — teszem — a Becálel igazgatója, aki még hat esztendővel ezelőtt a belga iparművészeti iskola igazgatója volt és otthagyta állását, tisztségét, lement Palesztinába, hogy régi álmát megvalósítsa. És megalkotta a zsidó iparművészeti iskolát — semmiből.

Néhány oroszországi ifjú, elvégezvén az egyetemet, kivándorolt Palesztinába. Eleinte elemi iskolai tanítók gyanánt működtek, mígnen megért a terv: egy héber gimnázium alapítása. És ma, néhány év múltán a jaffai zsidó negyedben — amely a Tél Avív nevet viseli — büszkén merednek égnek a szép épület tornyai.

De nemcsak keleti, a nyugati zsidók is részt vesznek ezen kultúrmunkában, amely nemcsak a zsidóságnak, hanem az ottomán birodalomnak, az egész emberiségnek javára és hasznára válik. Két bécsi és egy prágai fiú, tanári diplomával a zsebében, ment két-három évvel ezelőtt Palesztinába, kettő közülük éppen hogy ismerte a héber nyelv alapelemeit. És ma mind a három héber gimnáziumon tanít és szívvel-lélekkel elégedett.

Romantikus lelkek sokszor keseregnek napjainkban afelett, hogy a mi korunk a materializmus korszaka, manapság nincsenek már hősök. Kiveszett a fajtájuk. Ha az ember a hősiességet karddal méri, akkor talán igazuk van a búslakodóknak. De ha az ember a hősiességet más szempontból: az önfeláldozás, az áldozatkészség, az embernek véreihöz való ragaszkodása szempontjából itéli meg, akkor korunknak nem kell szégyenkeznie az elmúlt idők előtt.

Nézzétek meg azt a palesztinai zsidó földmivest vagy tanárt, akik itt hagytak gyakran fényes pozíciót, baráti és családi kört és lementek egy félig-meddig elhagyott, barbár országba, hogy megragadják az eke szarvát avagy kis zsidó fiúkat oktassanak — a zsidó nép szolgálatában Vajjon nem hősök ezek? Bizony hősök! Ha velük találkozom, boldog vagyok, ha kezet szoríthatok velük.

Egy-két hónappal ezelőtt ismerkedtem meg a jaffai gimnázium egy tanárával. Európai és ame-

rikai körútra indult az iskola érdekében. Fellépése, a palesztinai zsidó életéről tartott előadásai magukkal ragadták az embereket. Gyönyörű szép sudár ember, a fehérszínűek mind belészerettek. Még ha másutt, kávéházban vagy baráti körben jöttünk is össze, ragyogott a szeme, ha az országról, az iskoláról, vagy tanítványairól beszélt.

Egy szép őszi napon kirándultunk a bécsi erdőbe, a Kahlenbergre. Öreg este lett, amidőn lefelé bandukoltunk Grinzing felé. Egy kis erdőn kellett keresztülvágnunk és szinte kísértetiesen hatottak az árnyak. Megakadt a társalgás, csend támadt és egyszerre szinte önkénytelenül a mi professzorunk énekelni kezdett. Reágyújtott egy melabús, de mégis életkedvtől duzzadó palesztinai héber népdalra, amely ott született valahol a judeai hegyek alján. Hamarosan megtanultuk mi is és vele énekeltük:

— Jácháj li li...

A bécsi erdő vén fáit csodálkozva rázták fejüket, a sötét hegyek pedig, miközben visszhangoztak a szokatlan hangokat, szinte kérdeni vélték:

— Minő idegen ének ez? Jácháj li li... Mi ugyan nem értjük! Mi azonban megértettük, mert a mi dalunk volt. És a bécsi hegyekre pillantva, mindannyian a judeai hegyekre gondoltunk és annál vigabban, szinte pajzánul hangzott fel a dal:

— Jácháj li li...

A mi dalunk volt.

MAI HÉBER KÖLTŐKBŐL

CSERNICHOVSZKY: UJ ÉLET.

Mit zúg a tenger
Viharzó kebele?
Hullámok szavát
Oh érted, érted-e?

— Kelet partjáról sietve jöttünk,
Viharok zúgtak, tomboltak fölöttünk,
Zöld kis ágat hozott vizünk árja,
Júda földjéről orosz határra:
Im' élet pezsdül Ción hegyein.

Mit zúg a lomb közt
A titkos esti szél?
Fenyőnek galyján
Tudod-e, mit beszél?

— Engédi szőlőjéből jövök mostan,
A szárnyaímon mirha-szagot hoztam,
Fenyőnek küldi egy judeai társa:
Vén törzsemet még dús lomb koronázza,
Már testemen im' ezer rügy fakad.

Mit int szemével
A hajnal csillaga?

Midőn fénytől
Szökik az éjszaka?

— Keletről jövök, fényes napkeletről
Ciónba néztem s im ott hajnal rezdül
Az árnyakat mind elűzé a fény,
Im' körülnéztem, s az ég peremén
Sehol sem látott felleget szemem!

SAPIRO: RACHEL.

Betlehem földjén, Efráth útján,
Borong szent síron régi kő,
És éjfélnélkor a sötét földből
Felszáll egy fénylő arcú nő.

A Jordánhoz megy lassan, halkan,
A hullámba néz hallgatag,
És szép szeméből drága könnyek
A szent hullámba hullanak.

Sem szó, sem sírás, sem sóhajlás,
Csak némán hull köny köny után
S a könnyek csendben továtűnnek
A Jordánnak szent áradatán...

Héberből fordította: Patai József.

Lilien: Ex-libris.

REMÉNY 21

sodálatos, hogy milyen egykedvűséggel fogadták az amerikai Egyesült-Államok Gordonsky Mózes megérkezését. Harang nem kondult, síp nem füttyült és semmi rendkívüli nem történt, már tudniillik semmi egyéb Gordonsky Mózes megérkezésén kívül. Mózes előtt híhetetlennek látszott, hogy egy ilyen korszakalkotó esemény, ami rá nézve a világ felfordulását, a naprendszer teljes kikökkenését jelentette, észrevétlenül suhanjon el. Nem mintha Mózes tudott volna valamit a világról, vagy a naprendszeréről, de csak valami ilyen felfordulás volt méltóan összehasonlítható az ő fogalma szerint a létező dolgok rendjének ezzel a változásával.

Gordonsky Mózes tizenegy éves volt, mikor Amerikába érkezett. Apja, anyja és a snorrer (kéregető) Chaím Lapidovicz társaságában jött egy kis lithvániai városkából, amelynek határain túl képzelete azelőtt sohasem csapongott. És most itt volt a szabadság és a dollárok hazájában, előtte a világ rózsaszinben úszva, a rettenetes mult örökre háta mögött és senkisémet látszott tudomást venni róla. Mojse egészen le volt forrázva.

Az egész út alatt Lapidovicz meg nem szűnt mesélni az új világ csodáiról. Lapidovicz maga ugyan sohasem járt faluja határán túl, de élénk képzelődése volt és meglepően túl tudta magát tenni a való tényeken.

„A szabadság és a dollárok hazája ez!” ismételte újra meg újra. „Van itt pénz mindenütt, amennyi csak kell. S amellet szabad az ember.”

Különös, de a szabadság gondolata jobban imponált Mojsénak, mint a töméntelen arany. Sokkal fiatalabb volt még, hogysem a pénzt szeresse, de az elnyomatótól már sokat szenvedett. No de most már szabad. A hatalom rettenetes szörnye nem tiporja többé. S amellet arany mindenütt, amint a snorrer mondta.

Lapidovicz élete nagy részén át szülővárosa minden hitsorsosát válogatás nélkül pumpolta, de majdnem egy év óta Gordonskyt tüntette ki különösen. Gordonsky jószívű ember volt és szívesen adakozott, úgy tekintette Lapidoviczt, mint egy kedélyes léhütőt, akit könnyebb etetni, mint megjavítani. S mikor az üldözések alatt véletlenül a snorrer épp a kellő időben toppant be Gordonsky üzletébe, hogy Gordonsky feleségét és Mojsét megszabadítsa a csöcselék dühétől, Gordonsky feltette magában, hogy élte végéig gondoskodni fog Lapidoviczról. De boltjának kifosztása majdnem tönkre juttatta. Alig maradt annyi pénze, amellyel megválthatta családjá számára a jegyet Newyorkba, s egy-két hónapig, míg munkát talál, eltarthatta őket. S mikor a snorrer kérte, hogy vigye magával, Gordonsky nem tagadhatta meg.

Castle Gardennel — mielőtt a bevándorlók Ellis Islandon partra szálltak volna — elébük jött Zolin

rabbi, a newyorki lithváni zsinagóga feje, amelyhez Gordonsky földije is tartoztak. Összeseregeltette községének valami negyven leendő tagját és tulsegítette őket a hivatalos ellenőrzés nehézségein.

— Most már — szólt — első dolog, hogy minden orosz pénzüket amerikai pénzre váltsák.

Lapidovicz, a snorrer, egy marék pénzt húzott elő zsebéből.

— Hol vetted ezt a pénzt? — kiáltott fel meglepődve Gordonsky. — Azt hittem, semmi pénzded sincs.

— Megtakargattam — felelt a snorrer habozva — betegség esetére.

— S én pénzeltelek, azt hive, hogy szegény vagy. Te léhütő! Mennyid van?

— Százötven rubel — szólt a snorrer. Az összeg megfelelt körülbelül négyszáz koronának.

— Milyen csírkefogó! — szólt Gordonsky. — Hogy tudtál így hazudni?

— Meg akartalak lepni — szólt Lapidovicz. — Lehet, hogy valami üzletbe kezdünk együtt s akkor van egy kis tőkének, már tudniillik — tette hozzá — ha te is annyit adsz belé.

— Snorrerrel nem kezdek üzletet — mondotta Gordonsky.

Mikor a bevándorlók beváltották pénzeiket, Zolin rabbi kettős rendbe állította őket s az East Side házrengetege felé vezette, hol szállásuk ki volt szemelve. Lapidovicz a menet élén lépdegelt, a rabbi mellett, mögöttük Gordonsky, még mindig zsembelve a snorrer csalfasága miatt.

A snorrer, akit cseppet sem hoztak ki sodrából jöltevője szemrehányásai, egészen el volt merülve a rabbi nézésében. A hengeralakú kalap, az imponáló gérokk s az egész ember önérzetes magatartása egészen elbűvölte a snorrert. Az elegáns piros nyakkendő, a csillogó, nehéz óralánc s az aranyfogantyús bot kezében, bámulattal töltötte el Lapidoviczt. Olyan éles ellentétben állt mindez azokhoz az elgémberedett, rosszul öltözött alakokhoz, kiket eddig szokva volt látni lithvániai ghettojában, hogy a rabbi szinte jelképe lett előtte az új haza egész gazdagságának és szabadságszellemének.

Mojse szemeit a földre szegezve, a menet végén ballagott. Pénz után lesett. Egyszerre felkiáltott. Egy ezüstpénz feküdt útjában. A snorrer igazat beszélt. Mojse mohón a pénz után kapott, de mielőtt zsebre vághatta volna, szeme egy másikon akadt meg, majd még egyen és megint egyen, mint hogyha pénz hullott volna az égből, mindenfelé ezüstpénz, míg utoljára zsebei majdnem egészen megteltek. Egy árnyék vonult el most előtte. Feltekintett, a snorrer volt.

— Utánad küldött az apád — szólt — még eltévedsz, ha úgy visszamaradsz.

— Ide nézzén! — kiáltott fel Mojse egy marék pénzt tartva elébe. — Ezt mind az utcán találtam!

Lilien: Kivándorlók.

A snorrer eltátotta a száját. — Mekkora szerencséd van — szólt. — En annyira el voltam foglaltva egyéb gondolatokkal, hogy egészen megfeledkeztem a pénzről. Most majd én is keresni fogok.

Azzal lassan megindultak egymás mellett, a snorrer még nagyobb kíváncsisággal, mint a gyermek. Még több pénzt találtak s a snorrer majd oda volt örömeiben.

— Pár nap alatt gazdagok leszünk, Mojse! — szólott. — Akkor aztán kocsit s lovat veszünk és nem kell többé dolgoznunk.

Most lehajolt a snorrer s egy papírgöngyöleget vett fel a földről. — Nézd csak Mojse! — kiáltott — papírpénz is! Csak nem tudom, milyen értékű. Meg kell kérdenem a rabbit.

Azután úgy látszott, megszűnt az istenáldás. Hiába kutattak, nem találtak egy centet sem. Egyik háztól a másikig sétáltak lassan s bizonyosak voltak abban, hogy egy hüvelyknyi járdát sem hagytak megnézetlenül. De szerencsájük e napra kimerült. Egy rendőr, aki már pár perc óta figyelte őket, hozzájuk lépett.

— Mi baj? — kérdezte. — Elvesztettek valamit?

Egy szót se értettek abból, amit beszélt. De Mojse élénk taglejtésekkel magyarázta, hogy pénzt keresnek. A rendőr fejét rázta csak.

— Azt hiszem, az „East Side“-on kell keresniök — szólt. Mire Mojse egyszerre észrevette, hogy szülei, a rabbi s a társaság többi tagja eltűntek szemei elől.

— Siessünk — szólt —, különben eltévedünk. Megindultak, amily gyorsan csak tudtak, sokszor futásnak is eredtek, de mire a Grand Streethoz értek, úgy kellett lenni, hogy a többiek valami mellékutcába kanyarodtak be, mert sehol sem voltak láthatók. A rendőr azonban a Grand Street és Broadway sarkán szokva volt az újonnan érkező jövevények útbaigazításához. Majd mindennap jöttek néhányan arrafelé s már néhány jiddis szót is tudott.

— Csak egyenes irányban — szólt a Grand Street felé mutatva. — Mindenütt nyílirányban és haza találnak.

Követtek a megadott irányt s nemsokára egy kivilágított s mindenfelől zsidóbetűs cégtáblákkal körülvett térségen találták magukat. S itt is annyi honfitársukat ismerték fel szakállukról, tincseikről és öltözetükről, hogy egész otthonosan érezték magukat. De az ő társaságuk sehol. Egy ruhásbolt előtt egyszerre megállt a snorrer.

— Mojse — szólt rekedtesen susogva. — Nagyszerű eszmém van. Úgysem találhatjuk meg hamarosan a papádat és mamádat. Gyerünk be ide s költsünk el valamit a talált pénzünkből. Vegyünk mind a ketten egy rend szép amerikai ruhát, bámulni fognak majd, ha meglátnak.

Mojse vidáman nevetett az ötletnek. — Ha lát-nak, sem fognak megismerni — szólt. — Azt fogjuk nekik mondani, hogy amerikaiak vagyunk. Az üzlettulajdonos szintén bevándorlott zsidó

volt s a snornernek nem nagy fáradságába került magát megértetni vele.

— Maga becsületes embernek néz ki — szólt Lapidovicz. — Csak ma érkezünk és nem ismerjük az itteni divatot. Bizunk abban, hogy a legjobb ruhát fogja adni, amit itt viselnek.

— Az én vevőim — szólt a tulajdonos némi sértett büszkeséggel — Newyork legjobb köreiből valók.

Mojse és a snorner kiöltöztetése nem sok időt vett igénybe. Tizenöt percbe sem telt bele s egész más emberekké alakultak át. Nem úgy néztek ki már, mint valami jött-ment bevándorlók, hanem mintha egész életüket a Euston Street-en töltötték volna. A ruhaborítós aztán átkísérte őket egy barátjához, az utca túlsó felén, ahol a snorner egy cilindert vásárolt, míg Mojse egy füléig érő pompás keménykalapnak lett boldog tulajdonosa. Aztán hónapok alatt a becsomagolt ócska ruhával, társaságuk felkeresésére indultak. Amint az utcán végigmentek, a snorner, kürtőkalapját gavallérosan féloldalra csapva, amennyire csak lehetett, igyekezett a rabbi járását és modorát utánózni. Minden kirakatnál, mely elég sötét volt, hogy tükörül szolgálhasson neki, megállt s nézegette magát s a látvány örömmel töltötte el. Amint éppen egy ily kirakat előtt álldogált egy szögleten, Mojse, aki pár lépéssel előre ment, azt hitte, hogy a rabbit és a kíséretét látja egy oldalutcán betérni. Amily gyorsan csak birták lábai, utánuk eredt, de kitűnt, hogy egy más rabbi volt, vagy valami rabbihoz hasonló egy nászmenet élén. Visszafelé irányozta tehát lépteit, megdöbbenve nézett maga körül s miután pár percig ide-oda szaladgált, kénytelen volt meggyőződni róla, hogy társát elvesztette. Akkor nagy félelem vett erőt rajta. A pénz és szabadság minden gondolata kitörlődött lelkéből s nem volt már egyéb, mint egy apjától, anyjától megfosztott kis fiúcska. Lassankint néhány könnycsepp gördült le arcán, majd több és több, míg utoljára minden méltóságából kivetkőzve, hangosan kezdett zokogni.

Ha egy újkalapos fiúcska, hónapok alatt csomaggal megáll és sírva fakad az East Side-on, még ma is hamar tömeg képződik körülötte. Mojsét nemsokára kíváncsi csoport vette körül, melynek szeptegve beszélte el, mi történt vele, s mire egy rendőr odaérkezett, már egy tucat ember akadt, hogy tolmácsolja baját.

— Eltévészült! Idegöny gyerek! Nem tudja, hun lakik! — kiáltották.

A rendőr megsímogatta Mojse fejét s jóságos mosollyal intett, hogy kövesse.

— Ne félj semmit, — kiáltott a tömeg. A kapitányságra visz. Tudakozódni fognak majd. Megtalálsz hozzátartozóidat.

A kapitányságon az asztalnál ülő inspekciós tudott jiddisül.

— Maradj veszteg egy küssé — szólt a fiúhoz. Lehet, hogy idejönnek keresni. Ha nem, akkor a főkapitánysághoz küldelek. Jól fogunk veled bänni.

Mojse nem félt már, egy ideig ott ögyelgett a kapitányságon. Sok egyenruhás rendőrt látott ülni az egyik szobában s egy lépcső lábánál néhány áristomot pillantott meg. Hát a snornernek még sem volt igaza. Aranyország ez, az igaz, de a nép nem egészen szabad, egyenruhás emberek parancsolnak neki, éppen úgy mint Oroszországban.

Mojse kétkedve mutogatta az inspekciósnak a talált pénzt.

— Az utcán találsz? — kiáltott fel az inspekciós. — Azt a mindenét, szerencsés kölyök vagy. Hadd lám csak! Az isten-uccse, igazi pénz. Meg kellene tartanom, míg a tulajdonosa jelentkezik, de tudom, hogy jó helyen van nálad is. Utcan talált pénz! Ördög adta!

E pillanatban az ajtó nyílt s berontott rajta Zolin rabbi s nyomában Gordonsky. — Egy fiúcska veszett el, — kezdé a rabbi izgatottan, de az inspekciós félbeszakította s Mojséra mutatott. A rabbi már éppen azt akarta mondani, hogy nem ez az a fiú, akit keresnek, amikor Mojse felismerve atyját, karjaiba rohant. De még Gordonsky maga is habozott.

— Ez lenne az én Mojsém? — kiáltott fel. — Hol vetted ezt a sok szép ruhát?

— Pénzt leltem az utcán — felelt Mojse. — Nézd csak! Egy egész marokkal! Lapidovicz is talált egész csomó papírpénzt.

— Hol van Lapidovicz? — kérdezte az apa.

— Nem tudom. Valahol elhagytuk egymást.

— Nem baj — szólt az apa, ő majd gondoskodik magáról. Elég esze van hozzá s ha sosem látnám, akkor se sírnék utána, pénzedet pedig tedd az enyémhez, Mojse, még el találod vesztetni.

Zsebébe nyúlt, hogy kivegye pénzét, de egyszerre megnémult, elsápadt, hideg verejték gyöngyözött homlokán, megragadta a rabbi karját.

— A pénzem nincs meg — kiáltott fel. — Megloptak.

— Hol tartotta? Bizonyos benne, hogy nincs az erszényében? — kérdezte a rabbi.

— Sohasem hordok pénzt erszényben. Ebbe a zsebembe tettem.

Kifordította zsebét. Az inspekciós, asztala fölé hajolva, feléje mutatott.

— Ember! — kiáltott fel, hiszen akkora lyuk van a zsebében, hogy egy ház is kipottyanna rajta. Hahaha, hahaha, megpukkadok.

(VÉGE KÖVETKEZIK.)

A SZÉKESFEHÉRVÁRI TALMUD-TÓRA EGYESÜLET folyó hó 10-ikén zárta be harmadik eredménydús felolvasó-ciklusát, mely alkalomra meghívták Dr. Patai Józsefet, lapunk főszerkesztőjét, a héber költészetről való előadás tartására. Az impozáns sikerű felolvasó-estről, amely a város legelőkelőbb közönsége előtt folyt le, lapzártá miatt csak a következő számunkban adhatunk részletesebb tudósítást.

Gizella-telep klimatikus gyógyhely. Enyhe hegyi égalja, a por és ködnek teljes hiánya, különleges orvosi berendezései, úgymint a modern gyógytudomány összes követelményeinek megfelelő vizgyógyintézete, az üdülők és gyöngé idegbajosok számára igen célszerűnek bizonyult.

MED. DR. RENNER-SANATORIUMA
 physikális diaetetikai

TELEFON TELEFON

GIZELLA-TELEP

(PEST MEGYE, PÓSTA VISEGRÁD)

KLIMATIKUS GYÓGYHELY.

Remek fekvés, ózondus
 levegő, kitűnő ellátás
 vizgyógykezelési eljárások

Hizlaló, soványító
 és fekvő kúrák.
 Egész éven át nyitva.

A vendégek befogadására a legmagasabb igényeknek is megfelelő és minden kényelemmel berendezett szobák állanak rendelkezésre. Elsőendű ellátás és diétás konyha házi kezelésben.

GIZELLA-TELEPRE

Az Athenaeum Könyvtárban

legújabbán megjelent
Balzac: A számárbőr.

Regény. Fordította: Harsányi Kálmán. Csinos, elegáns kötésben.

Eddig megjelentek:

KÓBOR TAMÁS: KOMÉ-
DIÁK. Novellák (424 oldal).
BIRÓ LAJOS: GLÓRIA.
:: Novellák (448 oldal). ::

Sajtó alatt vannak:

Zola Emil: Pascal orvos. Regény.
Dickens: Két város. Regény.
Anatole France: A Pinguinek
:: szigete. Regény, stb. ::

1^{kor.} 190 EGY-EGY KÖTET ÁRA 1^{kor.} 190

Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Kapható minden hazai könyvkereskedésben.

MAGYAR SOKSZOROSÍTÓ
M. V. IPAR. RÉSZV. TÁRS.
EZELŐTT DNALD KÁROLY
BUDAPEST, VIII. KISFALUDI-UTCA 9. SZ.

MODERN MŰVÉSZI KÉPTELŐ FÉKETE ÉS
SZÍNES REPRODUKCIÓK. TIPOGRAFIÁI, FÉNY-
NYOMATVÉSI ÉS FOTOGRAVÉRI ELJÁRÁS
OKHOZ BERENDEZETT GRAFIKAI
HELY

Moderne künstlerische Ausführung in schwarzen und farbigem Repro-
duktionen für typographischen, sowie Lichtdruck und Photogravure. □
UNGARISCHE REPRODUKTIONS-KUNSTGEWERBE-AKT.-GES. (VOR-
MALIS KARL DNALD) BUDAPEST, VIII. BEZ., KISFALUDI-UTCA 9.

Schlesinger Jos.

Budapest, VII., Király-utca 1.

Mindenemű templomi aranyhímzések készítése,
parochesz. Tóra-ruha, Almemor-takaró, Chuppa
stb. Izléses, művészies kiállítás. Jutányos árak.
Rajzok, minták a részletes ajánlatok ingyen és
bérmentve.

Nagy raktár az összes zsidó rituális tárgyakból,
templomi és házi használatra. Szefer tóra, klé-
késes, tóradiszek, kina- és valódi ezüstből. Selyem
talisz, imakönyvek stb.

Az összes zsidó irodalmi művek nagy raktára.
A Magyar Zsidó Könyvtár (szerkeszti: dr. Patai
József) kiadóhivatala. Zsidó ifjúsági és kultúr-
egyesületi könyvtárak berendezése.

Hirdetéseket

felvesz a Kiadóhivatal,
Budapest, VI., Podma-
niczky-utca 15. szám.
Telefon 146—92

140 ~~XXXXXXXXXX~~ MULT ÉS JÖVŐ

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

MODERN
LEVELEZŐ-
PAPÍR
HIDONAS-
GOK
BUDAPEST
KIRALY-
UTCA

PAPER MÓP

PAPIRÁRUHAZA

BUDAPEST
KIRALY-
UTCA
TEL. 97-32
SZÉK
VILÁGOS
TEL. 78-75
MUNKÁSTÁRS
BUDAPEST
KIRALY-
UTCA

**Angol
bőrbútoripar**

**Bőrbútor-
szakműhelyek**

KENDI ANTAL

BUDAPEST, IV., SEMMELWEISS-UTCA 7b.

Angol bőrbútor, ebéltáblák, a tündi károszék-ek szakszerű gyártása. Külön osztály hazánk bőrbútor modernizálására, fel-
frissítésére és festésére. Szék-
átalakítások.

Szék, amlakítások

Bőr- és Kárpitos Műhelyek

Ha szőrmeárú-szükségletét

ősköltje beszerzési, forduljon bizalom-
mal — saját érdekében — a már hosszú-
évek óta működő és előnyben tartott

MENDEL szűcsmesterhez

IV., Károly körút 22. (Röser-bazár),
ahol mindennemű kész szőrvedróban
— jutányos áron mellett — nagy választékot talál. — Vidéki megrendelések és
javítások pontosan eszközöltek. —

Fióküzlet: VI., Király-utca 4. szám.

NEUMAYER FÜLÖP

Bpest, V. Deák-Ferenc-tér 1, Erzsébet-tér sarok
Bútorasztalok, terítők, függönyök, szőnyegek gyári rak-
tára. Kívánatra mintát bermentve küldök. Telef. 11-21.

DIAMANTJ.

GIPSZ, KEMÉNY-
GUSZTAV-UTCA 1.
Köszörvénymű- és fémalkotás. Áruhá-
zokban és kiskertben. — — — Telefon 75-07.

